శ్రీః

శ్రీమహామహోపాధ్యాయ జీమూతవాహనకృతః,

అయమ్-

శాత్తనూరు, కల్యాణసుందరశాస్త్రిణా

లేఖకప్రమాదాదిదోషరహితత్వ

పరిష్కృతః

చెన్నపుర్యాభరణాయమానాయాం

స్వీయ విద్యానికేతనముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రితో ప్రకటీకృతశ్చ.

౧౮౯౭॥ సం॥

అస్మిన్గ్రంథే ( ) కుండలీకరణమధ్యస్థవిషయాణి

పాఠాంతరతయా సంయోజితాని-

జీమూతవాహనకృత దాయభాగ విషయానుక్రమణికా.

శ్రీరస్తు.

శ్రీగురుభ్యోనమః,

జీమూతవాహనకృత

దాయభాగ ప్రారంభః-

మన్వాదివాక్యాన్యవిమృశ్య యేషాం యస్మిన్వివాదో బహుధా బుధానాం। తేషాంప్రబోధాయ స దాయభాగో౽నిరూపణీయః స్మృతిసముచ్చయేన ॥౧॥ అథ దాయభాగో నిరూప్యతే తత్ర నారదః॥ విభాగో౽ర్థస్య పిత్ర్యస్య పుత్రైర్యత్ర ప్రకల్ప్యతే। దాయభాగ ఇతి ప్రోక్తం తద్వివాదపదం బుధైః॥౨॥ పితృత ఆగతం పిత్ర్యం తచ్చ పితృమరణోపజాతస్వత్వముచ్యతే- పిత్ర్యస్యేతి పుత్రైరితి చ ద్వయమపి సంబంధిమాత్రోపలక్షణం - సంబంధిమాత్రేణ సంబంధిమాత్రధనవిభాగే౽పి దాయభాగపదప్రయోగాత్॥ అత ఏవ దాయభాగం వివాదపదముపక్రమ్య నారదో౽పి మాత్రాదిధనవిభాగమప్యుపదర్శితవాన్॥ తథా మనురపి పిత్రాదిపదమదత్త్వైవ॥ ఏష స్త్రీపుంసయోరుక్తో ధర్మో వో రతిసంహితః॥ ఆపద్యపత్యప్రాప్తిశ్చ దాయభాగం నిబోధత॥౩॥ ఇత్యుపక్రమ్య యావత్సంబంధిధనవిభాగముక్తవాన్- దీయత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా దాయశబ్దాదదాతిప్రయోగశ్చ గౌణః మృతప్రవ్రజితాదిస్వత్వనివృత్తిపూర్వకపరస్వత్వోత్ప (త్యాప) త్తిఫలసామ్యాన్నతు మృతాదీనాం త్యాగస్తత్రాస్తి॥ తతశ్చ పూర్వస్వామిసంబంధాధీనం తత్స్వామ్యోపరమే యత్ర ద్రవ్యే స్వత్వం తత్ర నిరూఢో దాయశబ్దః॥ నను కిం దాయస్య విభాగో విభక్తావయవత్వం। యద్వా దాయేన సహ విభాగో౽సంయుక్తత్వం- న తావత్పూర్వః దాయస్యావినాశాపత్తేః। నాపి ద్వితీయః-సంయుక్తే౽పి నమమేదం విభక్తం ధనం(స్వం) భ్రాతురితి ప్రయోగాత్। నచ సంబంధావిశేషాత్సర్వేషాం సర్వధనోత్పన్నస్య స్వత్వస్య ద్రవ్యవిశేషే వ్యవస్థాపనం విభాగ ఇతి వాచ్యం సంబంధ్యంతరసద్భా

వ ప్రతిపత్తుస్స్వసంబంధస్యఅవయవేష్వేవవిభాగవ్యంగ్యస్వత్వోపాదకత్వా
త్ కృత్స్నపితృధనగతస్వత్వోత్పాదవినాశకల్పనాగౌరవాత్- యదృష్టపని
యోగఫలాభావేనానుపయోగాచ్చ॥ఉచ్యతే॥ఏకదేశగతస్యైవగోభూహిర
ణ్యాదావుత్పన్నస్యస్వత్వస్యవినిగమనాప్రమాణాభావేన వైశేషికవ్యవహా
రా(ప్రయోజకతయా) సహాఽతయా అవ్యవస్థితస్య ఘు(గు)టికాపాతాది,
నావ్యంజనంవిభాగః- విశేషేణభజనంస్వత్వజ్ఞాపనంవావిభాగః॥ యత్రా
పిత్రైకందాసీగవాదికం బహుసాధారణంతత్రాపితత్తత్కాలవిశేషేపహా
నదోహనఫలేనస్వత్వంవ్యజ్యతే॥తదాహబృహస్పతిః॥ఏకాంస్త్రీంకారయేత్కర్మ
మణయథాంశేనగృహేగృహే। ఉద్ధృత్యోపవాహ్యంభక్తవ్యనుసారేణగృ
హ్యతే॥౪॥యుక్త్యా విభజనీయంతదన్యథానర్థకంభవేత్।ఇదంశ్లోకార్ధ
త్రయం నానా స్థానస్థంసత క్రమికం॥ ననుః తర్యూర్ధ్వంగతేపుత్రావిభజే
యుర్ధనంపితురితినారదవచనాత్ పితుర్ధనం-విభజేయురిత్యన్వయాద్విభా
గాత్పూర్వంనపుత్రాణాంతత్రస్వత్వం-నచవిభాగస్యస్వత్వకారణతా-అసం
బంధిధనేఅతిప్రసంగాత్॥ఉచ్యతే। పిత్రాఽనిధనానంతరమేవ అస్మదీయం
ధనమితిప్రయోగాత్ - పీకపుత్రేదవిభాగం వినైవస్వత్వస్వీకారాచ్చసం
బంధినిధనమేవస్వత్వకారణం - అతో నాతిప్రసంగః - నస్వార్జనయిత్వపా
పార్జనంఅర్జనాధీనస్వామిభావస్యార్జయితా। తేనపుత్రవ్యాపారా
జన్యైవార్జనంయుక్తం - అతోజీవత్యేవపితరిపుత్రాణాంతత్రస్వత్వంవ
తుతన్నిధనాత్ ॥ అతఏవోక్తంక్వచిజ్జన్మైవయథాపిత్ర్యేధనే- నైతత్ శ్ర
న్యాదివిరోధాత్॥యథాహమనుః ఊర్ధ్వంపితుశ్చమాతుశ్చసమేత్యభ్రాత
రస్సమం। భజేరన్పైతృకంరిక్థమనీశాస్తేహిజీవతోః॥౫॥ జీవతోఃపిత్రోః
పుత్రాణాంకుతోనవిభాగఇత్యాశంకాయాంఇదముత్తరంతదానీమస్వామి
త్వాదితి - నచభార్యాపుత్రశ్చైత్యాదివద స్వాతంత్ర్యాభిప్రాయమితివా
చ్యం-తదానీంస్వత్వేప్రమాణాభావాద్భార్యాదిషుతు-యత్తేసమధిగచ్ఛం
అర్జయంతితిస్వత్వేసిద్ధేయుక్తమస్వాతంత్ర్యవర్ణనం- కింపస్వాపోత్తేపితే

షామస్వామిత్వే స్వధనసాధ్యవైదిక కర్మోచ్ఛేదాత్ శ్రుతివిరోధస్స్యాత్ - దేవలశ్చ పితృధనే అస్వామ్యమేవ స్పష్టయతి॥ యథా॥ పితర్యుపరతే పుత్రా విభజేయుర్ధనం పితుః। అస్వామ్యం హి భవేదేషాం నిర్దోషే పితరి స్థితే॥౬॥ కించ జీవత్యపి పితరి పితృధనే పుత్రాణాం స్వామిత్వే పితురనిచ్ఛయాపి విభాగస్స్యాత్ జన్మనైవ స్వత్వమిత్యత్ర ప్రమాణాభావాచ్చ- అర్జనరూపతయా జన్మనః స్మృతావనధిగమాత్ - క్వచిజ్జన్మ నేతి చ జన్మనిబంధనత్వాత్ పితాపుత్రసంబంధస్య పితృమరణస్య చ స్వత్వకారణత్వాత్ పరంపరయా వర్ణనం- అన్యస్య వ్యాపారేణాన్యస్య స్వత్వం చ విరుద్ధం- శాస్త్రమూలత్వాదస్య- దృష్టం చ లోకేపి దానే హి చేతనోద్దేశవిశిష్టత్యాగాదేవ దాతృవ్యాపారాత్సంప్రదానస్య ద్రవ్యస్వామిత్వం- న చ స్వీకరణాత్స్వత్వం - స్వీకర్తురేవ దాతృతాపత్తేః- పరస్వత్వాపత్తిఫలేన హి దానరూపతా- తచ్చ ఫలం సంప్రదానాధీనం. యథా హి దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగం కుర్వన్నపి యజమానో న హోతా కింతు తస్యైవ త్యాగస్య హోమాభిధాననిమిత్తం ప్రక్షేపం కుర్వన్నృత్విగేవ హోతేత్యుచ్యతే- తద్వదత్రాపి స్యాత్ - కించ మనసా పాత్రముద్దిశ్యేత్యాదిశాస్త్రే స్వీకారాత్ప్రాగేవ దానపదం దృష్టం- నను గ్రహణం స్వీకారః అభూతతద్భావే చ్విప్రయోగాత్ అస్వం స్వం కుర్వన్ వ్యాపారః స్వీకారో భవతి॥ కథం తత్ప్రాగేవ స్వత్వం। ఉచ్యతే। ఉత్పన్నమపి స్వత్వం సంప్రదానవ్యాపారేణ మమేదమితి జ్ఞానేన అయథేష్టవ్యవహారార్హం యథేష్టవ్యవహారార్హం క్రియతే స్వీకారశబ్దార్థః- యాజనాధ్యాపనసాహచర్యాచ్చ ప్రతిగ్రహస్య స్వత్వమజనయతోర్జనరూపతా న విరుద్ధా- యాజనాదౌ దక్షిణాదానాదేవ స్వత్వాత్ పితృనిధనకాలీనం వా జీవనమేవ పుత్రస్యార్జనం భవిష్యతి- కించ భ్రాత్రాదిధనే తన్మరణాత్ తన్మరణకాలీన జీవనాద్వా భ్రాత్రంతరాదేః స్వత్వమకామేనాపి వాచ్యం - అత ఊర్ధ్వం పితుశ్చేత్యాది తత్కాలీనస్వత్వజ్ఞాపనార్థం తదానీం (తత్కాల) మేవ చేచ్ఛాప్రాప్తం విభాగమనువదతి- ప్రాప్తత్వాద్విధానానుపపత్తేః- న చ నియమస్సంభవతి - ఏవం సహావ నే యువాం పృథ

గ్స్వార్థస్యకామ్యయేతిమనువచనవిరోధాత్ - దృష్టార్థత్వాచ్చ-విభాగస్యన
తస్యయుక్తః కాలనియమో వాసంభవతి। కించప ్యాఃతరత ఇత్యనంతరకాలప
వవిభాగస్స్యాత్-నతుపరస్తాదపి-జాతేష్టివజ్జాతప్రాణవియోగాపత్తిసమా
నస్యాత్రవిరోధస్యఅభావాత్ - పిత్రుపరమానంతర్యస్యచయావజ్జీవపర్యం
తస్యస్వేచ్ఛాతఏవప్రాప్తత్వాత్ అతో జీవతి పితరిసత్యపి పుత్రాణాంస్వా
మ్యేవిభాగనిషేధార్థంమనువచనంవాచ్యం- తచ్చాన్యాయ్యంమస్వార్థపర
త్వాపత్తేః-అతోజీవతోఃపిత్రోస్సద్ధనేపుత్రాణాంస్వామ్యంనాస్తి।కింతూప
రతయోస్తయోరితిజ్ఞాపనార్థంమన్వాదివచనం ఏకశ్చాబ్దోపరశ్చార్థేఃన
చాపరమమాత్రమేవవివక్షితం-కింతుపతితప్రవ్రజితత్వాద్యుపలక్షయతిస్వ
త్వవినాశహేతుతాసామ్యాత్।తదాహనారదః ॥ మాతునిర్వృత్తేరజసిద
త్తాసుభగినీషుచ।వినష్టేవాప్యశరణేపితర్యుపరతస్పృహే ॥౨॥వినష్టేపతితే-
అశరణేగృహస్థాశ్రమరహితే।యదానివృత్తేవాపిమరణాదితిపాఠః-తదామ
రణాన్నివృత్తేజీవతినిస్పృహఇతిపాఠాంతరమనాకరం॥అత్రాప్యుపరతస్పృ
హత్వాదినా పుత్రాణాంస్వత్వం పితృధనే భవతీః జ్ఞాపనాదయమేకః కా
లోవిభాగస్యేచ్ఛాప్రాప్తోనూద్యతేప్రాప్త్యనుసారితాచ్చానువాదస్యస్వా
మిత్వాచ్చప్రాప్తేః-ఏకస్యాపిస్వధనేస్వామ్యాదేకేచ్ఛయాపి విభాగప్రాప్తేః
సమేత్యేతిసహితత్వంపక్షప్రాప్తంఅనూద్యతే - అన్యథాసాహిత్యవద్బహు
త్వస్యాపిఅవగతేద్వయోర్విభాగోనస్యాదేవ , ద్వయోర్విభాగప్రతిపా
దకశాస్త్రాభావాత్ - ననూపరతేపితరిజ్యేష్ఠఏవధనాధికారీనేతరే। యథామ
నుః॥ జ్యేష్ఠఏవతుగృహ్ణీయాత్పిత్ర్యంధనమశేషతః శేషాస్తముపజీవేయుర్య
థైవపితరంతథా ॥౮॥ జ్యేష్ఠాత్రప్రస్నాష నకవ్యవర్ణకోభిప్రేతో నతుజీవ
దపేక్షః యథామనుః॥ జ్యేష్ఠేనజాతమాత్రేణపుత్రీభవతిమానవః పితౄణామ
నృణశ్చైవతిపసతస్మాల్లబ్ధుమర్హతి- యస్మిన్నృణంసంనయతియేనచానంత్య
మశ్నుతే।సఏవధర్మజఃపుత్రః కామజానితరాన్విదుః ౧౦॥ నైతస్సర్వేచాభి
నజ్యేష్ఠాధికారశ్రుతేః ॥ యథానారదః॥ బిభృయాద్వేచ్ఛేత్సర్వాన్ జ్యేష్ఠ

భ్రాతా యథా పితా। భ్రాతా శక్తః కనిష్ఠాన్వా శక్త్యపేక్షః కలస్థితిః॥౧౧॥ సర్వే చ్ఛయా కనిష్ఠోఽప్యశక్తస్స్వకం బిభృయాదితి। జ్యేష్ఠతా చాతంత్రే॥ తథా మనుః॥ ఏవం సహ వసేయుర్వా పృథగ్వా ధర్మకామ్యయా। పృథగ్వివర్ధతే ధర్మస్తస్మాద్ధర్మ్యా పృథక్క్రియా॥౧౨॥ సహ పృథగ్వేతి పదాభ్యాం కామ్యయేతి చేచ్ఛావికల్పకత్వం దర్శయతి। తదేవం పితృస్వత్వాపగమ ఏకః కాలోఽపరశ్చ అనపగత ఏవ పితుః స్వామ్యే పితురిచ్ఛయేతి కాలద్వయం నను పితర్యుపరత ఇత్యేక కాలః। తదుపరతస్పృహా మాతుర్నివృత్తే రజస్యుపరతః-అనివృత్తేఽపి మాతృరజసి పితరి సస్పృహే తదిచ్ఛయేతి కాలత్రయమాదరణీయం। మాతృరజోనివృత్తేః పితుశ్చోపరతస్పృహత్వవిశేషణత్వే॥ త్రింశద్వర్షో వహేత్కన్యాం హృద్యాం ద్వాదశవార్షికీం। త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాం వా ధర్మే సీదతి సత్వర ఇతి॥౧౩॥ మనునా వివాహకాలవిధానాత్- వనం పంచాశతో వ్రజేదితి ఆశ్రమాంతరగమనకాలవిధానాత్తథా వరజానివృత్తేర్మాతురసంభవే పితరి చోపరతస్పృహే వానప్రస్థే తత్పుత్రాణామిచ్ఛతామప్యవిభాగప్రసంగాత్ - నిర్విశేషణముపరతస్పృహత్వమేవ పితృధనవిభాగకాల ఇతి చేన్న, అనుపరతస్పృహేఽపి పితరి పతితేఽప్యవిభాగప్రసంగాత్- అయమప్యపరః కాల ఇత్యభిధానే కాలచతుష్టయాపత్తిః- పితురుపరమః పతితత్వం। నిస్పృహత్వం। ఇచ్ఛా చేతి। యచ్చకార్యాత్రమపి పితరి పుత్రాణాం విభాగస్వాతంత్ర్యముక్తం - తద్వచనానభిజ్ఞత్వేన। తథాచ హారీతః॥ జీవతి పితరి పుత్రాణామర్థాదానవిసర్గాక్షేపేషు స్వాతంత్ర్యం కామం దీర్ఘప్రవాసిత ఆర్తింగతే వా జ్యేష్ఠోఽర్థాంశ్చింతయేత్। సువ్యక్తమాహతుశ్శంఖలిఖితౌ॥ పితర్యశక్తే వ్యవహారాన్ జ్యేష్ఠః ప్రతికుర్యాదనంతరో వా కార్యజ్ఞస్తదనుమతో నత్వకామే పితరి రిక్థవిభాగో వృద్ధే విపరీతచేతసి దీర్ఘరోగిణి వా జ్యేష్ఠ ఏవ పితృవదర్థాన్పాలయేత్ తదేషాం రిక్థమూలం హి కుటుంబమస్వతంత్రాః పితృమంతో మాతురప్యేవమవస్థితాయాః। ఏతద్వచనద్వయం కార్యాత్రమే దీర్ఘరోగిణి చ పితరి భాగం నిషిధ్య జ్యేష్ఠ ఏవ స్పృహాం చింతయేత్ తదనుజో వా కార్యజ్ఞ ఇత్యాహ- అతో నత్వకామే పితరీత్యేత

దైవకార్యేష్వపి తద్రిక్థవిభాగ ఇతిభ్రాంతలిఖితం- తస్మాత్పతితత్వనిస్పృహత్వోపరమైః స్వత్వాపగమ ఇత్యేకః కాలః-అపరశ్చ సతిస్వత్వే తదిచ్ఛాతః ఇతి కాలద్వయమేవయుక్తం। మాతుర్నివృత్తే రజసీతి తు పితామహాదిధనాభిప్రాయం-నివృత్తే రజసి పుత్రాంతరసంభావనాభావాత్- తదానీమపి పితురిచ్ఛయైవ పుత్రాణాం విభాగః- అనివృత్తే రజసి క్రమాగతధనవిభాగపశ్చాత్ జాతానాం వృత్తిలోపాపత్తేర్న చాసౌ యుక్తః - యే జాతా యేఽప్యజాతా యే చ గర్భే వ్యవస్థితాః। వృత్తిం తేఽపి హి కాంక్షంతి వృత్తిలోపో విగర్హితః ॥౧౨॥ మనువచనాత్-యత ఏవ పితృధనే కాలద్వయం అత ఏవ మనుగౌతమాదిభిర్మృతపదం పరిత్యజ్యోర్ధ్వమిత్యుక్తం ఊర్ధ్వం పితురితి పితుస్త్వదాస్వత్వాపగమాత్తదర్థమేవ ఊర్ధ్వమి (త్యభిధానం) త్యుక్తం-అతో యమేకో విభాగకాలః ఊర్ధ్వం విభాగాజ్జాతస్త్రీవ్యేనైనవచసస్పృహే పితరి తదిచ్ఛయా విభాగకాలోపరః ప్రదర్శితః-దత్తాసు భగినీషు చేతి సకాలార్థం- కిం తు తాసామవశ్యం దానార్థం ॥ యచ్ఛిష్టం పితృదాయేభ్యో దత్వర్ణం పైతృకం తతః। భ్రాతృభిస్తద్విభక్తవ్యమృణీ న స్యాద్యథా పితా ॥౧౫॥ ఇదం నారదవచనం పిత్ర్యర్ణశోధనావశ్య (కత్వ) భావార్థం న విభాగకాలార్థం అస్మాచ్చ నారదవచనాదయమర్థః సిద్ధ్యతి యద్విభాగకర్తృభిరుత్తమర్ణానుపత్త్యైవ పిత్ర్యాదిఋణం విభజనీయం పరిశోధ్యం వా శోధనావశిష్టస్య భాగప్రతిపాదనస్యైతత్ప్రయోజనత్వాత్॥ అత ఏవ మాతృధనస్య ఋణావశిష్టస్యైవ విభాగమాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ మాతుర్దుహితరః శేషమృణాత్తాభ్య ఋతేఽన్వయః-ఏతచ్చ విస్తరేణ ఋణాదానే వక్ష్యతే- యద్వా దత్తాసు భగినీషు మాతృధనం పుత్రైరేవ విభజనీయం అదత్తాసు తు తాభిస్సహాసాధారణం ఏతద్వాచనరేవాచ్యం-ఏవం తావత్ పితృధన విభాగస్య కాలద్వయముక్తం। సంప్రతి పితామహధన విభాగకాలోఽభిధీయతే ॥ తత్ర బృహస్పతిః॥ పిత్రోరభావే భ్రాతౄణాం విభాగస్సంప్రదర్శితః। మాతుర్నివృత్తే రజసి జీవతోరపి శస్యతే॥౧౬॥ నాస్యవచనస్య పితృధనగోచరత్వం-ఊర్ధ్వం విభాగాజ్జాతసి

స్వత్వస్యనిర్విషయత్వాపత్తేః-నివృత్తేరజసిపుత్రోత్పత్తేరభావాత్-మాతృధ
నవిషయత్వంచాస్యనాశంకనీయంఏవంమాతురేవనిర్ధనత్వాపత్తేః-అతోని
వృత్తేరజసీతిపితామహాదిధనవిషయం - నచేచ్ఛామనపేక్ష్యరజోనివృత్తేర్వి
భాగనిమిత్తత్వంసంభవతి-అనిచ్ఛయావిభాగాభావాత్స్వత్వమిచ్ఛాయాః।
కస్యేచ్ఛయేత్యపేక్షాయాం॥ ఊర్ధ్వం పితుఃపుత్రా ఋక్థంవిభజేయుర్ని
వృత్తేరజసిమాతుర్జీవతిచేచ్ఛతీతి గౌతమవచనాత్పితురేవేచ్ఛాత ఇతినిర్ణీ
యతే-అతఃపిత్రోరభావ ఇత్యేకఃకాలః - పిత్రోరితిద్వివచననిర్దేశాత్సోద
రభ్రాతౄణాం పితృధనవిభాగో పితృమాతురభావ ఏవ కార్యః - నతుమాతృ
ధనవిభాగార్థం మాతురభావస్యాపాదానం - జీవతోరపీత్యస్యమాతృధన
గోచరత్వానుపపత్తేః అన్యధనగోచరత్వమవశ్యంవాచ్యం తేనయత్తేః పిత్రో
రభావోనిమిత్తం తత్రైః జీవతోరపీత్యపిశబ్దేనజీవనస్యాపిశాస్త్రత్వకీర్తనాన్న
మాతురభావో మాతృధనేవ్యాఖ్యేయఃఏతచ్చవిస్తరేణవాచ్యం- తస్మాత్పితా
మహాధనస్యాపిపిత్రోరభావ ఇత్యేకోవిభాగకాలః తథామాతుర్నివృత్తేరజ
సిపితురిచ్ఛాత ఇత్యపరః-నతు పితురిచ్ఛామంతరేణైవతస్యాపిభాగః- అనీశాస్తే
హిజీవతోః-తథాఅస్వామ్యంహిభవేదేషాంనిర్దోషేపితరిస్థితే। తథాజీవ
తిచేచ్ఛతి-తథాపితురనుమత్యాదాయభాగః- తథాజీవతిపితరిరిక్థవిభాగోను
మతఃఇతిదేవమాదిమనునారద (దేవల)గౌతమబోధాయనశంఖలిఖితాదిభిర
విశేషేణజీవతిపితరి పుత్రాణాంయావద్ధనగోచరాస్వామిత్వస్యపితురిచ్ఛానీ
నవిభాగస్యచప్రతిపాదనాత్ పైతామహధన విభాగకాలస్యచపృథగభిన
భిధానాత్పైతామహధనగోచరత్వమప్యనీశత్వ ఇతి మనుమతిప్రతిపాదకవచ
నానాం। యత్తుయాజ్ఞవల్క్యవచనం॥ భూర్యాపితామహోపాత్తానిబంధో
ద్రవ్యమేవవా। తత్రస్యాత్సదృశంస్వామ్యంపితుఃపుత్రస్యచోభయోః - తస్య
నిరవద్యవిద్యావిద్యోతితేనవిద్యోతితస్తత్త్వతోయమర్థః- యత్రద్వయోర్భ్రా
త్రోర్జీవత్పితృకయోఃప్రాప్తభాగయోరేకఃపుత్రముత్పాద్యమృతః-అన్యో
జీవతి-అనంతరంపితామృతః - తత్రపుత్ర ఏవతద్ధనంప్రాప్నోతుఅతఏవసః

షాత్ - తదర్థం సదృశం స్వామ్యమితి వచనం - యథా పైతామహధనే పితు
స్స్వామ్యం తథైవ తస్మిన్ స్వత్వే తత్పుత్రాణామపి న తత్ర సన్నికర్ష విప్రకర్షా
భ్యాం కోఽపి విశేషః - పార్వణవిధినా పిండదానేన ద్వయోరపి తదుపకారకత్వా
విశేషాత్ - ఇత్యభిప్రాయః - అత ఏవ మృతపితృకః ప్రపౌత్రోఽపి పుత్రపౌత్రా
భ్యాం సహ తుల్యాధికారీ భవతి। పిండదత్వావిశేషాత్ - జీవతి తు పితరి పుత్రా
ణాం పైతామహే ధనస్వామిత్వే సపుత్రాఽపుత్రో భ్రాతృద్వయవిభాగవత్పు
త్రాణామపి భాగస్స్యాత్ స్వామిత్వావిశేషాత్ - న చాప్రక్రాంతత్వేన అతద
ర్థత్వం వచనస్యానేకపితృకాణామేవ ప్రక్రమాత్ - నిబంధః కార్త్తిక్యాం
కార్త్తిక్యామిదం దాస్యామీతి యన్నిబద్ధం - ద్రవ్యం భూసాహచర్యాద్ద్వి
పదమభిహితం॥ అయం వా ధారేశ్వరప్రసృతోఽవచనార్థః - ఇచ్ఛయా
విభాగదానప్రవృత్తస్య పితుః పైతామహధనే సదృశం స్వామ్యం పుత్రైః స
హ॥ న తత్ర స్వోపార్జితధన ఇవ న్యూనాధిక విభాగం ఇచ్ఛాతః కర్తుమ
ర్హతీతి॥ యథా విష్ణుః॥ పితా చేత్పుత్రాన్విభజేత్తస్య స్వేచ్ఛా స్వయముపాత్తే
ఽర్థే - పైతామహే తు పితాపుత్రయోస్తుల్యం స్వామిత్వం - ఇదం సువ్యక్తం - య
ది పితా పుత్రాన్ విభజతే తదా స్వోపాత్తేఽర్థే న్యూనాధిక విభాగం స్వేచ్ఛ
యా పుత్రేభ్యో దద్యాత్ - పైతామహే తు నైతత్ యస్మాత్తత్ర తుల్యం స్వామి
త్వం న పునః పితుః స్వచ్ఛందవృత్తితా॥ అతః పితాపుత్రయోః పైతామహధనేస
మవిభాగార్థం సదృశం స్వామ్యమితి వచనం - పుత్రాణాం వా విభాగస్వాతం
త్ర్యార్థమితి మతద్వయమపి హేయం - ఏవమేవాపరవచనమపి వ్యాఖ్యేయం
అతః పైతామహధనే పితుర్భాగద్వయం పితురిచ్ఛాత ఏవ విభాగో న పుత్రేచ్ఛ
యేతి సిద్ధం॥ యచ్చ మనువిష్ణూ॥ పైతృకం తు పితా ద్రవ్యమనవాప్తం యదాప్ను
యాత్ న తత్పుత్రైర్భజేత్సార్థమకామస్స్వయమార్జితం॥ ౧౭॥ స్వార్జి
తత్వేన హేతునా అకామో విభజేదితి వదంతౌ స్వయమనర్జితే పైతామ
హే ధనే పితురనిచ్ఛయాపి పుత్రాణాం విభాగం దర్శయతః తత్రాపి విభా
గదానప్రవృత్తః పితా పితామహధనం స్వార్జితం నాకామో విభజేత్ - అన్య

త్పునరకామోఽపివిభజేత్ ఇత్యస్వేచ్ఛాత ఏవేత్యర్థః- నపుత్రః పుత్రేచ్ఛ
యావిభాగంజ్ఞాపయతః - మణిముక్తాదౌతుపునఃపైతామహే పిత్రర్జి
తేస్వార్జిత ఇవ పితురేవస్వామ్యం (న్యూనాధిక విభాగ దానార్హ
త్వం)యథాయాజ్ఞవల్క్యః॥ మణిముక్తాప్రవాళానాంసర్వస్యైవపితాప్ర
భుః। స్థావరస్యతుసర్వస్యనపితానపితామహః॥౧౮॥ పితామహప్రభు త్వే
ద్ధనవిషయకంవచనం- మణిముక్తాద్యుపాదాయపునస్సర్వస్యేత్యుపాదా
నాత్ సర్వేషాంభూమ్యాదివ్యతిరిక్తానాందానాదిషుపితుః ప్రభుత్వం-నస్థా
వరనిబంధద్విపదానాం-తత్రాపిసర్వస్యేత్యుపాదానాత్సర్వస్యకుటుంబవ
ర్తనహేతోర్దానాదినిషేధః - కుటుంబస్యావశ్యంభరణీయత్వాద్యథా
బృహన్మ(మ)నుః॥ భరణం పోష్యవర్గస్య ప్రశస్తంస్వర్గసాధనం। నర
కంపీడనేచాస్య తస్మాద్యత్నేనతంభరేత్॥౧౯॥ అల్పస్యతువర్తనావిరోధి
నోనదానాదినిషేధః- సర్వస్యేత్యానర్థక్యాపత్తేః - స్థావరగ్రహణాత్ని
బంధద్విపదయోర్దండాపూపన్యాయాద్దానాది నిషేధస్సిద్ధః- యదిపునః
సర్వస్థావరాదివిక్రయమంతరేణ కుటుంబవర్తనమేవనభవతి- తదాసర్వ
స్యాపివిక్రయాదికమర్థాత్సిధ్యతి - సర్వతఏవాత్మానంగోపాయీతేతివ
చనాత్-నచ స్థావరస్యసమస్తస్యగోత్రసాధారణస్యచ। నైకఃకుర్యాత్క్ర
యందానంపరస్పరమతంవినా॥౨౦॥ విభక్తాఅవిభక్తావాసపిండాఃస్థావరే
సమాః। ఏకోహ్యనీశస్సర్వత్రదానాధమనవిక్రయే॥౨౧॥ ఏతద్వ్యాసవచన
ద్వయేనఏకస్య విక్రయాద్యనధికార ఇతివాచ్యం-యద్యేష్ట వినియోగార్హ
త్వలక్షణస్యస్వత్వస్యద్రవ్యాంతర ఇవాత్రాపిఅవిశేషాత్ వ్యాసవచనంస్వా
మిత్వేనదుర్వృత్త పురుషగోచర విక్రయదానాది నాకుటుంబ విరోధాత్
అధర్మభాగిత్వజ్ఞాపనార్థ నిషేధరూపం - నతువిక్రయాద్యనిష్పత్త్యర్థం-
ఏవంచ-స్థావరంద్విపదంచైవ యద్యపిస్వయమార్జితం । అసంభూయసు
తాన్సర్వాన్నదానంనచ విక్రయః-ఇత్యేవమాదికమప్యేవమేవవర్ణనీయం
తథాహి-కర్తవ్యపదమత్రావశ్యమధ్యాహార్యం-తేనదానవిక్రయకర్తవ్య

తానిషేధాత్తత్కరణాద్వ్యతిక్రమో భవతి- నతు దానాద్యనిష్పత్తిః వచ
నశతేనాపి వస్తునోఽన్యథాకరణాశక్తేః ॥ అతఏవ నారదః॥ యద్యేకజాతా బ
హవః పృథగ్ధర్మాః పృథక్క్రియాః। పృథక్కర్మగుణోపేతాః నచేత్కార్యే
షుసమ్మతాః॥౨౧॥స్వభాగాన్యదిదద్యుస్తే విక్రీణీయురథాపివా। కుర్యుర్యథే
ష్టంతత్సర్వమీశాస్తేస్వధనస్యవై॥ ౨౨॥ ప్రకృతమనుసరామః- తదేవము
క్తప్రబంధేన పైతామహేఽపిధనే పితాపుత్రయోః సమభాగ విధానానుపప
త్తేః-పుత్రాణాంచ విభాగస్వాతంత్ర్య ప్రతిపత్తిపరత్వాభావాచ్చ జనకే
చ్ఛాధీనన్యూనాధిక విభాగనిరాకరణార్థంమృత పితృకభ్రాతృ పుత్రస్యాపి
తృవ్యేణసహ తుల్యాధికారార్థంవావచనం- ఏవంచ పైతామహధనస్యా
పిపితురిచ్ఛయైవవిభాగః కార్యః- కింతు మాతుర్నివృత్తేరజసి జీవితేఽపి - స్వో
పాత్తేతురజోనివృత్తిమంతరేణాపి - పితురూర్ధ్వస్వామితుల్య భయాత్ర్యా
విశిష్టం- తేన పైతామహేఽపి కాలద్వయం-తత్రయదాపితేచ్ఛాతః పుత్రాన్
విభజతి తదా పైతామహధనాద్భాగద్వయంగృహ్ణీయాత్ ॥ జీవద్విభాగే
తుపితా గృహ్ణీతాంశద్వయంస్వయమితి బృహస్పతినా ॥తథా॥ద్వావంశౌ
ప్రతిపద్యేత విభజన్నాత్మనః పితా॥ ఇతినారదేనచ-అవిశేషేణప్రతిపాదనా
త్ -కించ-ఇతోఽపి పితామహధనాత్పితు ర్భాగద్వయం॥ జ్యేష్ఠస్యవింశ ఉద్ధా
రస్సర్వద్రవ్యాచ్చయద్వరం । తతోఽర్ధం మధ్యమస్యస్యాత్తురీయంతుయవీ
యసః॥ ౨౩॥తథా॥ ఏవంసముద్ధృతోద్ధారే సమానంశాన్ప్రకల్పయేత్ ।ఉద్ధా
రేఽనుద్ధృతేత్వేషామియం స్యాదంశకల్పనా॥ ౨౪॥ఏకాధికంహరేజ్జ్యేష్ఠః పు
త్రోఽధ్యర్ధం తతోఽనుజః। అంశమంశంయవీయాంస ఇతిధర్మోవ్యవస్థితః॥
౨౫॥ఏతైర్మనువచనైః సర్వద్రవ్యవరసహిత వింశతదర్ధతత్తురీయాం
శోద్ధారాదర్శితాః- తథా ఏకాంశాధికార్ధాంశాధికచతుర్థ భాగాధి
కభాగాః ప్రతిపాదితాః ॥ గౌతమేనాపి॥ వింశతిభాగో జ్యేష్ఠస్యమిథునము
భయతోదద్యుక్తో రథో గోవృషః- మిథునంఅజాదీనాం- ఉభయతో (దత్)
దద్యుక్తః అశ్వాది (తద్యు) యుక్తో రథః గోయుక్తో వృషః ఏతత్సర్వం

జ్యేష్ఠస్య॥తథా॥ కాణఖోరకూటవండా మధ్యమస్యానేకాశ్చేత్ - ఖోరో
వృద్ధః కూటో వామనః కృతివండో వికృతలాంగూలః ఏతే మధ్యమస్య అ
విబహవః పశవస్సంతి॥తథా। అవిర్ధాన్యాయసీ గృహమనో యుక్తం చతు
ష్పదాం చైకైకం యవీయస స్సమమితరత్సర్వం- అవిపరిభ్రుతయః కనీయసః
అవశిష్టం సర్వం సమం విభజేరన్నితి ప్రతిపాద్య॥ ద్వ్యంశీ వా పూర్వజస్స్యా
దేకైకమితరేషామితి సూత్రేణాంశద్వయం జ్యేష్ఠస్యోక్తం- నచోపార్జ
కత్వేన జ్యేష్ఠస్యాంశద్వయమితి వాచ్యం- ఉద్ధారేనుద్ధృతే భాగద్వయస్య విధా
నాత్-అర్జకత్వేచ ఉద్ధారస్యాసంభవాత్ మధ్యమకనీయసోశ్చ ఉపార్జక
త్వేపి జ్యేష్ఠస్యైవాప్యవిశేషాత్ తయోరధ్యర్ధాదివిధానానుపపత్తేః జ్యేష్ఠాదిప
దానర్థక్యాచ్చ॥ అతఏవ పుత్రికౌరసయోః పితృధనవిభాగమనురాహ-పుత్రి
కాయాం కృతాయాం తు యది పుత్రోనుజాయతే। సమస్తత్ర విభాగస్స్యాజ్జ్యే
ష్ఠతా నాస్తి హి స్త్రియాః-ఇతి స్త్రీత్వేన జ్యేష్ఠత్వాభావాత్సమభాగతాం ప్ర
తిపాదయన్ పురుషస్య భాగద్వయం జ్ఞాపయతి-యదుక్తం హోలాకాధికర
ణే ప్రాచ్యకర్తృక హోలాకానుష్ఠానోపపత్తయే హోలాకాకర్తవ్యేతి
శ్రుతిః కల్పితా- తావతైవ తదుపపత్తేః న తు ప్రాచ్యాదిపదవతీ-కల్పనాగౌరవా
త్॥ తద్వదత్రాపి అర్జకోంశద్వయం గృహ్ణీయాదితి శ్రుతిః కల్పనీయా న పునః
పిత్రాదిపదవతీతి-తదయుక్తం - తత్ర ప్రాచ్యకర్తృకస్యానుష్ఠానస్య అవశ్య
కల్పనీయ సామాన్యశ్రుత్యైవోపపత్తేః- న చాత్ర ప్రాచ్యానామనుష్ఠానా
ర్థం ప్రాచ్యపదవతీ కల్ప్యతామితి వాచ్యం తేషామ ననుష్ఠానస్య అనాచా
రరూపస్య శ్రుతికల్పనానిమిత్తత్వానుపపత్తేరితి-ఇహ తు మన్వాదీనాం జ్యే
ష్ఠపదప్రయోగాత్ తదుపపత్తయే జ్యేష్ఠపదవత్యా ఏవ శ్రుతేః కల్పనార్హ
త్వాత్ అర్జకపదవత్యా అవశ్యకల్పనీయత్వాభావాత్ జ్యేష్ఠపదవత్యా అర్జ
కపదవత్యాశ్చ కల్పనాయాం విశేషప్రమాణాభావాత్ నచాన్యత్రార్జకస్య
భాగద్వయార్థం శ్రుతేరవశ్యం కల్పనీయత్వాత్ అత్రాపి సైవ మూలమస్తు లా
ఘవాత్ జ్యేష్ఠపదం చ అర్జకపరమస్త్వితి వాచ్యం వైపరీత్యస్యాపి సంభవాత్-

అత్రైవ జ్యేష్ఠపద యుక్త శ్రుతికల్పనాయాం అజ౯కపదస్యాపి జ్యేష్ఠపరత్వక
ల్పనాసంభవాత్ వినిగమనా ప్రమాణాభావాత్ - కించై లాఘవాదనా
యతిరించి త్రిచతురాది పదవతీమేకాం శ్రుతిమనుమాయ సకలస్మృతిప
దానాంగౌణ్యాలక్షణయావా వృత్యాతత్పరత్వమ పివాచ్యమిత్యతివాత్మనః
శ్రుతిస్మృతినిపుణతానిరూపితా - తస్మాద్యస్మాదె వాచారాత్స్మృతివా
క్యాద్వా శ్రుతిరవశ్యంకల్పనీయా - తస్యైవతద్గతస్యా చారాంశస్యస్మృ
తిపదస్యచోప పత్తైనతత్రాధిక కల్పనేతిహోలాకాధికరణస్యార్థః-అ
తఏవవసిష్ఠేన జ్యేష్ఠాంశద్వయమభిధాయ ఉపార్జకస్యాప్యంశద్వయం
పృథగభిహితం॥ యథా॥ అథ భ్రాతౄణాం దాయవిభాగోద్వ్యంశం జ్యేష్ఠో
హరేత్॥తత్రానతిదూరేణపునరాహ ॥ యేనచైషాంస్వయముత్పాదితం
స్యా (త్సోపి) త్సద్వ్యంశమేవహరేత్- అనేనార్జకతయాభాగద్వయే
దర్శితే-జ్యేష్ఠస్యభాగద్వయాభిధానం అనుపపన్నం(నర్థకం)ద్వ్యంశహా
రత్వమపిన జ్యేష్ఠతామాత్రేణ ॥ యదాహ బృహస్పతిః ॥ జన్మవిద్యా
గుణజ్యేష్ఠోద్వ్యంశం దాయాదవాప్నుయాత్ । సమాంశభాగినస్త్వన్యే తే
షాం పితృసమస్తుసః ఉపార్జకత్వే భాగద్వయే జన్మవిద్యాదికీర్తనమనుప
యోగపతచ్చభాగద్వయం సోదరభ్రాతృమాత్రవిభాగవిషయం సోదరాసో
దరవిభాగగోచరశ్చజ్యేష్ఠస్యవింశోద్ధారః యదాహబృహస్పతిః॥సమవర్ణా
సు యేజాతాస్సర్వే పుత్రా ద్విజన్మనాం। ఉద్ధారంజ్యాయసేదత్వాభజేరన్ని
తరేసమం- సవర్ణాసు హీ్యేషు స్త్రీషుజాతానాముద్ధార పూర్వకవిభా
గశ్రుతేః-భాగద్వయం సోదరమాత్రగోచరమితిసిద్ధం - యుక్తంచైతత్సో
దరతయాధిక గౌరవాత్-ఉద్ధారోపిదశసుగవాదిషునకార్యః॥యథామనుః॥ఉ
ద్ధారోనదశస్వస్తి సంపన్నానాంస్వకర్మసు। యతిరించిదేవదేయంస్యాజ్జ్యా
యసేమానవర్ధనం-తదేవముక్త ప్రబంధేనయత్రజ్యేష్ఠ భ్రాతురేవపిత్రా
ర్ధేభాగద్వయంకథంతత్రజనకస్యదాన విక్రయపరిత్యాగక్షమస్యాపి తామ
హధనసంబంధమూల్యత్యాతిగుణాః పిత్రంరేనస్వపితృధనేభాగద్వయంన భవ

తి॥జన్మవిద్యాగుణజ్యేష్ఠ ఇతివాక్యేనచ పితృసమత్వేన భాగద్వయంజ్యేష్ఠస్యా
తిదిశతిపితుర్భాగద్వయంజ్ఞాపయతిబృహస్పతిః ॥ జీవద్విభాగేతుపితాగృ
హ్ణీతాంశద్వయంస్వయమితి- సామాన్యేనాంశద్వయాభిధానా (న్నో)దు
పదేశోబృహస్పతినాదర్శితః॥ తథానారదః॥ ద్వావంశౌప్రతిపద్యేతవిభ
జన్నాత్మనః పితా। సమాంశహారిణీమాతా పుత్రాణాంస్యాన్మృతేపతౌ -
ద్రవ్యం విభజన్పితా ద్వావంశావాత్మనోగృహ్ణీయాత్ - నపునరాత్మనోద్ర
వ్యంవిభజన్నితిసంబంధః। పూర్వోక్తవిరోధాత్ - కించపైతామహధనేపి
తాపుత్రయోః సమభాగత్వేయావద్ధనం పితుస్తావదేవ పుత్రస్యాపీతివా
చ్యంనతుయావ దేవయద్దేవధనం పితుస్తావ దేవతదేవ పుత్రస్యమధ్యగ
త్వాపత్తేఃజాయాపత్యోరివ విభాగాభావప్రసంగాత్,అతిదేశేనపితృధన
విషయతయాతేశేషః,ఏవంచసతిభ్రాతౄణాంవిభాగయాదాజ్యేష్ఠస్యజ్యేష్ఠత
యాభాగద్వయకల్పనంతదాతత్పుత్రస్యా పిభాగద్వయకల్పనే పుత్రేణస
హజ్యేష్ఠస్యచత్వారోంశాః భ్రాత్రంతరస్యఏకాంశస్స్యాత్బహుపుత్రత్వే
చజ్యేష్ఠస్యతత్పుత్రాణాంపితృసమ విభాగకల్పనే కనిష్ఠభ్రాతుఃయత్కిం
చిదేవస్యాదితిమహాజనవిరోధః॥ యచ్చబృహస్పతివచనం॥ ద్రవ్యేపితామ
హోపాత్తేస్థావరేజంగమేతథా। సమమంశిత్వమాఖ్యాతంపితుఃపుత్రస్య
చైవహి-అంశిత్వం- సమం సమానం నస్వేచ్ఛయాస్వోపాత్తధన వన్న్యూనా
నాధికవిభాగందాతుమర్హతి-నపునరంశస్సమఇతితస్యార్థః - ద్విపితృకపి
త్రభిప్రాయంవాసమభాగవచనం- తత్రస్యాత్సదృశంవ్యమ్యమితివచనంతు
ప్రాగేవవ్యాఖ్యాతం- కించయద్యసౌపితాస్వకీయుర (పున్నామనరకనివర్త
కో) పుత్రనరకవ్యా వర్తకోజ్యేష్ఠస్తదాతస్యస్వ భ్రాతౄనపేక్ష్య
యత్రపితృసమత్వేనభాగద్వయం - సుతరాంతస్యస్వపుత్రాపేక్షయాభా
గద్వయంయుక్తం-పుత్రాణాంక్రమాగతధనసంబంధస్యపిత్రధీనత్వాత్-అ
థయఃస్వపితుర్జ్యేష్ఠ పుత్రస్తస్యస్వపుత్రైస్సహసమాంశతోచ్యతేతస్య
పత్న్యాది పుత్రాణామప్యర్ధాది విధానాత్పితృతయా భాగద్వయ

స్యైవసుతరాం యుక్తత్వాత్-సామాన్యేనచ పితాపుత్రయోఃసమాంశాభి
ధానస్యభవతో మునీనాంచానుచితత్వాత్ కించ। పితురంశద్వయవిధానం
స్వోపార్జితద్రవ్యగోచరమితోప్యనుపపన్నం-తదిచ్ఛానురోధిత్వాద్విభాగ
స్యేచ్ఛాతస్చభాగద్వయాత్ర యన్యూనాధికానామపిప్రాప్తేః ఫలాభావిధిః-
నియమార్థత్వంచవచనస్యనవర్ణనీయం-విష్ణువిరోధాత్ తదాహ॥పితాచే
త్పుత్రాన్విభజేత్తస్యస్వేచ్ఛాస్వయముపాత్తేర్థే పైతామహేతుపితా
పుత్రయోస్తుల్యంస్వామ్యం-అస్యార్థః- స్వోపాత్తేర్థేయావదేవగృహీతు
మిచ్ఛతి అర్ధంభాగద్వయంత్రయంవాతత్సర్వంతస్య శాస్త్రానుమతం-న
తుపైతామహేపి॥ తథాచహారీతః॥ జీవన్నేవవాపుత్రాన్ [ప్రవి]భజ్య
వనమాశ్రయేద్వృద్ధాశ్రమం వాగచ్ఛేత్స్వల్పేనవా విభజ్యభూయిష్ఠమా
దాయసేద్యద్యుపదస్యేత్పునస్తేభ్యోగృహ్ణీయాత్- అనేనస్వల్పస్యవిభా
గోభూయిష్ఠద్రవ్యస్యగ్రహణంచ పితురభిహితం- వృద్ధాశ్రమః ప్రవ్రజ్యా-
యచ్ఛశంఖలిఖితవచనం॥సయద్యేకపుత్రస్స్యాద్ద్వౌభాగావాత్మనఃకుర్యాత్-
అస్యాయమర్థః- ఏకపుత్రః- ఏకస్యపుత్రః ఏకపుత్రఃఏకఏవపుత్రోయ
స్యేతిబహువ్రీహిఃతస్యాన్యపదార్థప్రాధాన్యషష్ఠీతత్పురుషాద్దుర్బల
త్వాత్ ఏకపుత్రఃఔరసఃతథావిధస్య పితుర్భాగద్వయం- నతుక్షేత్రజస్యపి
తృత్వేపి॥ తత్రస్యాత్సదృశం స్వామ్యమిత్యపి వచనంక్షేత్రజ పిత్రభిప్రాయ
మేవవర్ణనీయం-క్షేత్రజోహిద్విపితృకః॥ తదాహబోధాయనః॥ మృతస్య
తుప్రసూతోయఃక్లీబస్యవ్యాధితస్యవా। అన్యేనానుమతోవాస్యాత్స్వేక్షే
త్రేక్షేత్రజస్సుతః-సఏవద్విపితాద్విగోత్రశ్చద్వయోరపిస్వధాకర। (కారీ)
ఋక్థభాగ్భవతి-అస్యార్థః-క్లీబాదేః స్వక్షేత్రేతదనుమతోస్యేవ ప్రసూతః
క్షేత్రజః॥తథానారదః॥ క్షేత్రికానుమతేక్షేత్రేబీజంయస్యప్రకీర్యతే।తదప
త్యంద్వయోరేవబీజిక్షేత్రికయోర్మతం- అతశ్చైకపుత్ర ఆత్మనోభాగద్వ
యంకుర్యాదితివిధావేకపుత్రత్వస్య కర్తృవిశేషణ తయావివక్షార్హత్వా
త్ ఉద్దేశ్యవిశేషణత్వేనావివక్షితత్వమిత్యపిపరాస్తంభవతి।కించ। పరమప్రా

తస్యాపస్మను గౌతమ(నారదాది)దత్తాది ప్రయుక్తపదానాంప్రతీతగుణమవివ
క్షామాచక్షాణః స్వస్యైవ సాక్షాద వివక్షితత్వంఖ్యాపయతి - తథాపుత్రా
ర్జితేపిధనేపితురంశద్వయం-ద్వావంశౌపితి - గృహ్ణీతాంశద్వయమితిచావి
శేషశ్రుతేః॥సువ్యక్తమాహ కాత్యాయనః ॥ ద్వ్యంశహారోర్ధహారో వాపు
త్రవిత్తార్జనాత్పితా।మాతాపిపితరిప్రేతే పుత్రతుల్యాంశ(భాగినీ) హారిణీ
పుత్రస్యవిత్తార్జనాత్పితుర్ద్వ్యంశహారత్వం అర్ధహారత్వంవేతి అస్యా
ర్థః-సచపుత్రశ్చవిత్తంచేతి పుత్రవిత్తేతయోరర్జనాత్పితాద్వ్యంశహారః
పుత్రార్జనాత్తుసర్వహారఇతి వాచ్యంఅనర్జిత పుత్రస్యాపిభ్రాతృభిర్విజా
భాగవిత్తార్జకతయాఅంశద్వయస్యేష్టత్వాత్తథంసర్వహారత్వం-తతోవిభా
గార్హసంబంధినివిద్యమానేఅర్జకస్యద్వ్యంశిత్వంఅసతితుసర్వహారిత్వం
వాచ్యం॥తథాచపితా పుత్రయోఃప్రముక్తగీతజాస్యాతిరంచార్జనంస్వ
త్వహేతుభూతత్వాత్పారః - అర్జనంస్వత్వంవా పాదయతీతి విప్రతిషిద్ధ
మిత్యభిధానాన్నచపుత్రేషుస్వత్వమస్తీతిసర్వస్వదానేప్రదర్శితం - అపి త్త
త్రిగౌణమర్జనపదం-విత్తేచముఖ్యం - నచైతత్సకృచ్ఛ్రుతస్యసంభవతి- నచ
పుత్రేణార్జితత్వాత్పుత్రస్యద్వ్యంశప్రాప్తేః పితుశ్చ భాగద్వయస్యాస్మా
ద్వచనాదృతేపిప్రాప్తేఃసమ భాగత్వాపాతాద్విధానమనర్థకమితివా
చ్యం-ఏతద్వచనమంతరేణాపి పుత్రధనేపితుర్భాగద్వయస్యప్రాప్తేఃవచ
నస్యార్థవత్త్వాత్కించ పుత్రపిత్రార్జనాదిత్యస్య పితృధనవిషయత్వేపి
తురిచ్ఛాతోద్వ్యంశహారత్వమర్ధహారత్వంవేత్యనుపపన్నం - ఇచ్ఛానురో
ధిత్వాద్గ్రహణస్య ఇచ్ఛాయాశ్చానియతత్వాత్సార్ధసపాదపాదోనాంశ
గ్రహణస్యాపిసంభవాత్కథం పక్షద్వయమాత్రకీర్తనం - నియమార్థ
త్వంచపితృధనగోచరంనసంభవతీత్యుక్తంప్రాక్ - అత్రచపుత్రార్జితవిత్త
స్యయథాద్వ్యంశహారత్వంతథాతస్యైవపిత్తస్యార్ధహారత్వమితియుక్తం
నపునర్ద్వ్యంశస్యార్ధమేకోంశఃతద్గ్రహణార్థంవచనం- అర్ధస్యద్వ్యం
శస్యచ ఏకదేశత్వేన ఏకదేశస్యాకాంక్షితత్వాత్పురుష విశేషణతయా

హరణ కర్మత్వే నచద్వయోః స్సమాన త్వాత్ పరస్పర సంబంధాను
పపత్తేశ్చవిత్తార్జనాదితి పంచమ్యంతే (తత్వేన) నద్వ్యంశహరా పైక దేశా
స్వయార్థోపాదానస్య వివాదాదర్థ పదేనాపి స్వాన్వయోయుక్తః
విత్తార్జనార్థపద యోశ్చ అవ్యవధానాద్విత్తస్యైవార్థం ప్రతీయతే -
నపునర్ద్వ్యంశస్యార్థ మేకోంశః ప్రతీయతేస్వాయత్తైచై కాంశపదే ప్రి
యోక్తవ్యే అవాచకపదప్రయోగస్యాన్యాయ్యత్వాద్విత్తస్యైవార్థంయు
క్తం- తత్రపితృ ద్రవ్యోపఘాతేన పుత్రార్జితస్యాపి విత్తస్య అర్థంపితుర
ర్జకస్య పుత్రస్యాంశద్వయ మితరేషామేకైకాంశితా - అనుపఘాతేతుపి
తురంశద్వయం అర్జకస్యాపితావదేవ ఇతరేషాంఅనంశిత్వం - యద్వావి
ద్యాదిగుణసంపన్నస్యపితురర్ధహారత్వం - విద్యాదినా జ్యేష్ఠస్యైవఅధికాం
శదర్శనాత్ - విద్యాదిశూన్యస్యజనకతామాత్రేణద్వ్యంశిత్వం- తేనక్రమా
గతధనాద్వాపుత్రార్జితధనాద్వాభాగద్వయంపితాస్వయంగృహ్ణీయాత్
అత్రాధికమిచ్ఛన్న పినార్హతీతివచనార్థః - స్వార్జితధనాత్తుయావదే
వగృహీతు మిచ్ఛతితావద్గృహ్ణీయాత్ - పుత్రాంస్తుపైతామహ (పు
త్రాణాం తుపైతామహా) ధనాత్ ద్వ్యుద్ధారంచత్వా అదత్వై
వవావిభజేత్ - స్వోపార్జితధనాత్పునః గుణవత్త్వేనసమర్థనార్థంబహు
కుటుంబత్వేనవా భరణార్థం అయోగ్యత్వేనవాకృపయాభక్తత్వేనవా
ప్రసన్నతయాఅధికదానేచ్ఛన్యూనాధిక విభాగంకుర్వన్ధర్మకారీ పి
తా॥తదాహయాజ్ఞవల్క్యః॥న్యూనాధిక విభక్తానాంధర్మ్యః పితృకృతః
స్మృతః॥తథాబృహస్పతిః॥ సమన్యూనాధికాభాగాః పిత్రాయేషాంప్రకల్పి
తాః। తథైవతేపాలనీయా వినేయాస్తేస్యురన్యథా॥ తథానారదః॥ పి
త్రైవతువిభక్తాయేసమన్యూనాధికైర్ధనైః। తేషాంసవీవధర్మ్యస్స్యా
త్సర్వస్యహిపితాప్రభుః - సర్వధనప్రభుత్వస్యహేతుత్వాత్పైతామహే
చతదసంభవాత్ న్యూనాధికవిభాగః పితృధన విషయఏవాయం
ధర్మ్యః॥తథాచవిష్ణుః॥పితాచేత్పుత్రాన్విభజేత్తస్యస్వేచ్ఛాస్వయముపాత్తే

థే - పైతామహే తు పితా పుత్రయోస్తుల్యస్వామిత్వం - నను-విభాగంచే
త్పితా కుర్యాదిచ్ఛయా విభజేత్సుతాన్। జ్యేష్ఠంవా శ్రేష్ఠ భాగేన సర్వేవా
స్యుస్సమాంశినః॥ ఇతి యాజ్ఞవల్క్య వచనాదుద్ధారరూపశ్రేష్ఠభాగావగ
తేః కథం తే (తో న్యూన) న్యూనాధికత్వమభిధీయతే - ఉచ్యతే-ఉపరతేపి
పితరి భ్రాతృణాం విభాగే క్రియమాణే వింశోద్ధారరూపస్య శ్రేష్ఠాంశస్య సిద్ధ
త్వాద్వచనానర్థక్యాన్న తదర్థత్వం అథ వినాప్యుద్ధారం సమాంశితా
యాః పితృకృతాయాః ధర్మ్యత్వార్థం వచనముచ్యతే - తన్న- న్యూనస్య
మేవ తర్హి పితృకృతం ధర్మ్యం స్యాదిత్యధిక పదమనర్థకం స్యాత్ - కిం-
ఉద్ధారాభిప్రాయేణ న్యూనాధికత్వ వర్ణనే ఇచ్ఛయా విభజేదిత్యనర్థకం
పాదం (పదమేతదితరప) ఇతర పాదత్రయేణైవ వక్తవ్యస్యాభిహితత్వా
త్ అస్మన్మతే తు ఇచ్ఛయా విభజేదితి స్వోపార్జితధనవిషయం - శ్రేష్ఠాం
శ భాసమానాం శతయోస్తు పైతామహ ధనగోచరత్వమితి న కిమప్యనర్థ
కం - కించ - పితర్యుపరతేపి ద్విప్రకారో విభాగో బృహస్పతినోక్తో య
థా - ద్విప్రకారో విభాగస్తు దాయాదానాం ప్ర(కీర్తిత)దర్శితః। వయోజ్యే
ష్ఠక్రమేణైకః పరాసమాంశ (సమాపరాంశ) కల్పనా- జ్యేష్ఠక్రమేణోద్
ధారం దర్శయతి - తథా సమాంశతా పరేతి - భ్రాతౄణామపి పరస్ప
రవిభాగస్య ద్విప్రకారత్వాత్ పితృకృతస్య విశేషో న స్యాత్ - తథా నా
రదః - పిత్రైవ వా స్వయం పుత్రా విభజ్యా వయసి స్థితః। జ్యేష్ఠంవా శ్రే
ష్ఠభాగేన యథా వాస్య మతిర్భవేత్ - జ్యేష్ఠస్య శ్రేష్ఠభాగమభిధాయ పు
నర్యథా వాస్య మతిర్భవేదిత్యనేన యాదృశే న్యూనాధికవిభాగే పితుః పూ
ర్వోక్తకారణా అనుమతిర్భవేదితి పృథగభిధానాత్ శ్రేష్ఠభాగా
దన్య ఏవాయం న్యూనాధికో విభాగః ప్రతీయతే - యత్పునర్నారదవచ
నం - వ్యాధితః కుపితశ్చైవ విషయాసక్తచేతనః। అయథాశాస్త్రకారీ
చ న విభాగే పితా ప్రభురితి - తద్వ్యాధ్యాదినా ఆకులచిత్తతయా క
స్మింశ్చిత్పుత్రే క్రోధాద్వాసుభగా పుత్రస్నేహాద్వా అయథాశాస్త్రం

విభజతి తద్విషయం - పూర్వోక్తకారణాత్తు శాస్త్రీయ ఏవ విషమవిభా
గః - తథా కాత్యాయనః - జీవద్విభాగేతు పితా నైకం పుత్రం విశేష
యేత్ । నిర్భాజయేన్న చైవైకమకస్మాత్కారణం వినా - నైకమధిక
దానేనవిశేషయేత్ - నచ నిర్భాజయేత్ - విభాగాచ్చ్యుతం కుర్యా
త్ - కారణం వినా - ఉద్ధారాదివిశేషోహి బహూనామేవ నైకస్య- క
స్యాపిచపుత్రస్య కారణంవినా విశేషోనకార్యః కారణవశాత్తు కార్యఏ
వైకస్యాపీత్యవగతెర్యోద్ధారాపేక్షో విశేషః - కింతు పితురిచ్ఛాకృత ఏ
వేతి యథోక్త ఏవార్థః - యదిపునః పితరిజీవతి పుత్రా ఏవవిభాగ
మర్థయంతె తదావిషమవిభాగః పిత్రానదాతవ్యః - తదాహమనుః -
భ్రాతౄణామవిభక్తానాం యద్యుత్థానం భవేత్సహ । న తత్రవిషమం
(భాగవిషమం) భాగం పితాదద్యాత్కథంచన - ఉద్ధారస్తు తదాపిదా
తవ్యఏవ - తస్యవిషమవిభాగరూపత్వాభావాత్ - న్యూనాధికవిభాగ
స్యైవనిషేధాత్ - ఇతి పితృకృతోవిభాగః॥— ఇదానీముపరతే పితరి
భ్రాతౄణాం విభాగః కథ్యతే - సోఽపిచమాతరిజీవంత్యాం సత్యపిపితు
రుపరమాద్ధనస్వామిత్వేధత్స్యో విభాగస్సోదరాణాం నభవతీతికథ్యతే -
ఊర్ధ్వంపితుశ్చమాతుశ్చేతి ఉభయోరుపరమే సోదరాణాం పైతృకధ
నవిభాగస్యజ్ఞాపనాన్న పునర్మాతురూర్ధ్వం మాతృధనవిభాగార్థం -
పైతృకపదాత్పితృధనమాత్రస్యైవవిభాగావగతేః - పైతృకపదస్య ఏ
కశేషకల్పనాయాం ప్రమాణాభావాత్ - కించ జనన్యాంసంస్థితాయాం
త్విత్యనేనైవ మాతరిమృతాయాం తదీయధనవిభాగస్య వక్ష్యమాణత్వా
త్ ఊర్ధ్వంమాతురితి పునరుక్తంస్యాత్ ॥ యథాయాజ్ఞవల్క్యః ॥ వి
భజేరన్సుతాః పిత్రోరూర్ధ్వంరిక్థమృణంసమం । మాతు దుహితర
శ్శేషమృణాత్తాభ్యఋతేన్వయః - మాతృధనవిభాగస్యదుహితౄణాం
సద్భావే అనధికారః - అసద్భావేచాన్వయపదేన పుత్రాణామధికార
ఇత్యుత్తరార్థేనైవ ప్రతిపాదనాత్పూర్వార్ధే పిత్రోరితి పితృధనవిష

యమేవ - అన్యథా పునరుక్తత్వాపత్తేః - మాతాపిత్రోరుపరమే భ్రా
తరః విభజేరన్నితి వదతా ఉభయోరుపరమానంతరకాలస్య విభాగార్థం
తయా విధానాత్ సాహిత్యం వివక్షితం॥ తథాచ శంఖలిఖితౌ ॥ రిక్థమూ
లం హి కుటుంబమస్వతంత్రాః పితృమంతో మాతురప్యేవమవస్థితాయాః
మాతుస్సకాశాదస్వతంత్రాః విభాగానధికారిణః ఇత్యాహతుః ॥ సువ్య
క్తమాహ వ్యాసః ॥ భ్రాతృణాం జీవతోః పిత్రోస్సహవాసో విధీయ
తే । తదభావే విభక్తానాం ధర్మస్తేషాం వివర్ధతే - సహవాసవిధా
నముఖేన పృథగ్భావనిషేధాత్ పితృమాతృజీవనవతశ్చ విభాగనిషేధాత్ జీ
వతోరితి సాహిత్యం అవివక్షితం- అత ఏకస్మిన్నపి జీవతి విభాగో న ధర్మ్యః
కింతు (ద్వ) తయోరభావే ॥ యథాహ బృహస్పతిః ॥ పిత్రో రభావే
భ్రాతౄణాం (పుత్రాణాం) విభాగస్సంప్రదర్శితః - మాతుర్నివృత్తే రజసి
జీవతోరపి శస్యతే ॥ నివృత్తరజసాయాం మాతరి జీవంత్యాం విభాగస్య
మాతృధనగోచరత్వానుపపత్తేః ఉభయాభావోక్తవిభాగస్యైవ జీవతో
రపి పిత్రధికారేణ నిర్దిష్టస్య శస్తకీర్తనాత్ ఉభయోరభావే భ్రాతృవిభా
గః పితృధనగోచర ఏవావధార్యతే ॥ అత ఏవ జీవంత్యాం మాతరి మా
తృప్రధానకం విభాగం దర్శ (నిర్దిశ) యతి వ్యాసః ॥ సమానజాతి సం
ఖ్యా యే జాతాస్త్వేకేన సూనవః । విభిన్నమాతృకాస్తేషాం మాతృభా
గః ప్రశస్యతే ॥ తథా బృహస్పతిః ॥ యద్యేకజాతా బహవః సమానా
జాతిసంఖ్యయా । సాపత్న్యైస్తైర్విభక్తవ్యం మాతృభాగేన ధర్మతః- పు
త్రాణాం జాతిసంఖ్యాసామ్యేచ విభాగే విశేషాభావాత్ మాతురేవా
యం విభాగో న పుత్రాణాం ఇత్యుద్దిశ్య విభాగః కర్తవ్యస్తేనేతర మాతృ
ధనఇవా త్రిపుత్రాణాం మాతరి జీవంత్యాం న పరస్పరవిభాగే స్వాతం
త్ర్యం కింతు మాతురనుమత్యైవ పరం విభాగో ధర్మ్యః॥ అతో యద్గౌతమా
దిభిరుక్తం॥ విభాగేతు ధర్మవృద్ధిరిత్యాది- తన్మాతురుపరమే వేదితవ్యం - త
త్రి యద్యవిభక్తా ఏకస్థా తు మిచ్ఛంతి తదా జ్యేష్ఠ ఏవ యోగక్షేమశక్తః

సర్వంగృహ్ణీయాత్ - ఇతరేపితరమివత ముపజీవేయుః ॥ యథా మ
నుః ॥ జ్యేష్ఠఏవతుగృహ్ణీయాత్ పిత్ర్యం ధనమశేషతః । శేషా స్తముప
జీవేయు ర్యథైవపితరంతథా ॥ తథాగౌతమః ॥ సర్వస్వంవాపూర్వజ
స్యేతరా న్పితృవద్బిభృయాత్ - వాశబ్దా త్పృథగ్వాభవేయుః సహ
వావసేయుః సహవాసశ్చసర్వేషా మిచ్ఛాతఏవ ॥ యథానారదః ॥ బి
భృయాద్వేచ్ఛత స్సర్వాన్ జ్యేష్ఠోభ్రాతా యథాపితా । భ్రాతాశ
క్తఃకనిష్ఠోవా శక్త్యపేక్షాకులస్థితిః - శక్తస్సన్ కనిష్ఠోవా సర్వాన్బిభృ
యాత్ మధ్యమోత్రదండాపూపన్యాయాత్సిద్ధః - విభాగస్త్వేకస్యాపి
చ్ఛయా భవతీత్యుక్తం ప్రాక్ ॥ అతఏవవిభాగం ప్రక్రమ్యాహ కాత్యా
యనః ॥ అప్రాప్తవ్యవహారాణాం ధనంవ్యయ వివర్జితం । న్యసేయు
ర్బంధుమిత్రేషు ప్రోషితానాం తథైవ చ - తథారక్ష్యంబాలధనమావ్య
వహారప్రాప్తేరితివచనం - అయంచ పుత్రాణాంవిభాగః పుత్రపౌత్రప్ర
పౌత్రపర్యంతం సమానానాంత్రోత్పత్తితః ప్రత్యాసత్తిక్రమేణాధికార క్ర
మః - పుత్రాదీనాం త్రయాణామేవ పార్వణే తత్పిండ తదోభ్యపిండద్వా
యదానా (విధానాత్) విశేషాత్ ॥ అతఏవ దేవలః ॥ పితాపితామహ
శ్చైవతథైవ ప్రపితామహః । ఉపాసతేసుతంజాతం శకుంతాఇవ పిప్ప
లం । మధువరాంసైశ్చ శాకైశ్చ పయసాపాయసేన (చ) వా । ఏషనో
దాస్యతిశ్రాద్ధం వర్షాసుచమఖా (ఘా) సుచ॥ తథాశంఖలిఖితయమాః॥
పితాపితామహాశ్చైవ తథైవప్రపితామహాః । జాతంపుత్రం ప్రశంసంతి
పిప్పలం శకునాఇవ । మధుమాంసేన ఖడ్గేన పయసా పాయసేనవా ।
ఏషదాస్యతి నస్తృప్తిం వర్షాసుచ మఘాసుచ ॥ ప్రపితామహ గ్రహ
ణాత్పుత్రపదం ప్రపౌత్ర పర్యంతపరం - తదనేన ప్రపౌత్రపర్యంతస్యశ్రా
ద్ధదానేన ప్రపితామహ పర్యంతోపకారకత్వాత్ప్రపౌత్రపర్యంతస్య తు
ల్యోదాయాధికారః । అతఏవ జీవత్పితృకయోః పౌత్రప్రపౌత్రయోరనధి
కారః పార్వణానధికారితయా పిండాప్రదాతృత్వా త్పిత్రోరుపకారకేచ

భార్యాణాం పితృకృతోవిశేషః పరంపిత తె - అన్యత్తు సర్వ ఏవ ప్ర త్యేతవ్యం - యదాత్వైకః పుత్రో స్తి అపరస్య పుత్రస్యపుత్రాస్సంతి - తదా పుత్రస్యైకోభాగః అపరశ్చ బహూనాం పౌత్రాణాంస్వపితృధీనజన్మమూ లత్వాద్ధనసంబంధస్యయావత్యేవధనే తస్యస్వామిత్వాన్వితత్వం తావ త్యేవ తేషామపి - యచ్చానేక పితృకాణాంతు పితృతో భాగకల్పనేతి వచ నం తస్యనాయంవిషయః - పితృస్య పితురేవ తత్సర్వం ధనమితి పితృస్యైవ సర్వంస్యాన్నతు తత్ భ్రాతృపుత్రాణాం పితృతో భాగః స్యాత్ పి తా పుత్రవిభాగవద్భాగకల్పనే పితుర్భాగద్వయ సంబంధా త్పితృవ్యస్య భాగద్వయంభవేత్ - తద్భ్రాతృపుత్రాణాం త్వేకైకోభాగస్స్యాత్ త థాచశిష్టాచారవిరోధస్స్యాత్ - అస్యపునరేవ విషయః- యత్రైకస్య భ్రా తురల్ప సంఖ్యాకాః పుత్రాః అపరస్య (స్యబహూ) నల్పస ఖ్యాకాః పు త్రాస్తత్రపితృతోభాగకల్పనేతి - ఇదానీం సవర్ణ భ్రాతౄణాంవిభాగో వింశోద్ధారాదిపూర్వక స్సమఏవ వేతివికల్పః - వింశోద్ధారభాగమంతరేణా పి సమప్రవిభాగమాహ.పితర్యూర్ధ్వ్యనుకృత్యాహారీతః॥ సమానతోమృతేరిక్థవి భాగః॥ తథోశనా॥ వర్ణానామనులోమానాం విభాగోయం ప్రదర్శి తః। సమత్వేనైకజాతీనాం విభాగస్తువిధీయతే॥ తథావైష్ణవస్మృతిః॥ పైతృకే విభజ్యమానేదాయాద్యే సమోవిభాగః॥ తథాయాజ్ఞవల్క్యః॥ విభజే రన్సుతాః పిత్రోరూర్ధ్వం రిక్థమృణంసమం - అతస్సోద్ధారా నుద్ధారయో ర్వికల్పః - నచ కేవల సమప్రవిభాగస్యాపి శాస్త్రీయత్వస్మిత్యవత్త్వస్య వానుష్ఠానంస్యాదితివాచ్యం భక్త్యతిశయేన భ్రాతౄణాముద్ధారానుమ తేరపిసంభవాత్ విభాగావిభాగవద్వికల్పః॥ అత ఏవ అద్యతనానాం భ క్త్యతిశయాభావా త్సమభాగ ఏవైకోలోకేదృశ్యతె - ఉద్ధారాహార్హ జ్యే ష్ఠాభావాచ్చ - యస్తుస్వయోగ్య మాత్ర పరామర్శాత్పితృపితామహాది ధనవిభాగేనిస్పృహః - సకించిదేవతండుల ప్రస్థమపిదత్వా తత్పుత్రాదేః కాలాంతరే ను దురంత లాని రాసార్థం విభజనీయః ॥ తదాహమనుః॥

భాగిన్యాం । యస్తు నేహే తద్ధనం శక్తస్స్వకర్మణా। స నిర్భాజ్యస్స్వకా
దంశాత్కించిద్దత్త్వోపజీవనం ॥ తథా యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శక్తస్యానీహమా
నస్య కించిద్దత్త్వా పృథక్క్రియా ॥ పితరి చోపరతే సోదరభ్రాతృభిర్విభాగ
క్రియమాణే మాత్రే పుత్రసమాంశో దాతవ్యః - సమాంశహారిణీ మాతేతి
వచనాత్ - మాతృపదస్య జననీవచన(పరత్వా) న్నాన్యసపత్నీమాతృపరత్వ
మపి సకృచ్ఛ్రుతస్య ముఖ్యగౌణత్వానుపపత్తేః - సమాంశతా చ మాతు
ర్భర్త్రాదిభిః స్త్రీధనాదానే - దత్తే పునరర్ధం - పిత్రా చ పుత్రేభ్యః సమ
ప్రవిభాగదానే సర్వపత్నీనామేవ పుత్రసమాంశతా కర్తవ్యా ॥ యాజ్ఞ
వల్క్యః ॥ యది కుర్యాత్సమానాంశాన్పత్న్యః కార్యాస్సమాంశికాః । న
దత్తం స్త్రీధనం యాసాం భర్త్రా వా శ్వశురేణ వా ॥ అధివిన్నస్త్రియై దే
యమాధివేదనికం సమం । న దత్తం స్త్రీధనం యాసాం దత్తే త్వర్ధం ప్రక
ల్పయేత్ - పుత్రహీనాశ్చ పితుః పత్న్యస్సమాంశా న తు పుత్రవత్యః ॥ తథా
వ్యాసః ॥ అసుతాస్తు పితుః పత్న్యస్సమానాంశాః ప్రకీర్తితాః ॥ పితామ
హ్యశ్చ సర్వాస్తా మాతృతుల్యాః ప్రకీర్తితాః ॥ తథా విష్ణుః ॥ మాతరః పుత్ర
భాగానుసారభాగహారిణ్యః అనూఢాశ్చ దుహితరః - పుత్రభాగానుసా
(రేణ) రో యథావర్ణక్రమేణ పుత్రాణాం చతుస్త్రిద్వ్యేకభాగితా - త
థా పత్నీనామపి - అనూఢానాం దుహితౄణాం పుత్రభాగమనుసృత్య
తచ్చతుర్థోంశః ॥ తదాహ బృహస్పతిః ॥ సవర్ణాంశావరాతరస్తేషాం తురీ
యాంశాశ్చ కన్యకాః - పుత్రస్య భాగత్రయం కన్యాయా ఏకో భాగః ॥ య
దాహ కాత్యాయనః॥ కన్యకానాం త్వదత్తానాం చతుర్థో భాగ ఇష్య
తే। పుత్రాణాం చ త్రయో భాగాః స్వాల్ప్యం స్వల్పధనే స్మృతం - అల్పధనే
పుత్రైస్స్వస్వాత్స్వాదంశాదాకృష్య కన్యాభ్యశ్చతుర్థాంశో దాతవ్యః ॥ త
థా మనుః॥ స్వేభ్యోంశేభ్యస్తు కన్యాభ్యః ప్రదద్యుర్భ్రాతరః పృథక్। స్వా
త్స్వాదంశాచ్చతుర్భాగం పతితాస్స్యురదిత్సవః- అత్ర ప్రదద్యురితి ప్రదాన
శ్రుతేరదానే చ పతితత్వశ్రుతే ర్నకన్యా నిరధికారబుద్ధ్యా గృహీతవ్యం-

నహ్యధికారిణీ భ్రాతరి పరో భ్రాతా స్వాంశాద్దదాతి। యథాహ యా
జ్ఞవల్క్యః॥ అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యా భ్రాతృభిః పూర్వసంస్కృ
తైః। భగిన్యశ్చ నిజాదంశాద్దత్త్వాంశంతు తురీయకం - భగినీనాం సంస్కా
ర్యతావహనాధికారితాం- ఏవంచ బహుతరధనే వివాహోచితం ధనం
దాతవ్యం న చతుర్థాంశనియమ ఇతి సిద్ధ్యతి - ఏతచ్చ కన్యాపుత్రయోస్సమ
సంఖ్యత్వే జ్ఞాతవ్యం- విషమసంఖ్యత్వేతు కన్యాయా ఏవ బహుతరధనం వా
స్యాత్పుత్రస్య వా ని(ర్ధన) రంశతా స్యాత్ న చైతదుచితం పుత్రస్య విత్తే ప్ర
ధానత్వాత్- యచ్చేదమత్ర బాధకముక్తం- అవిద్యమానే పిత్ర్యర్థే స్వాం
శాదుద్ధృత్య వా పునః। అవశ్యకార్యాస్సంస్కారాః భ్రాతృభిః పూర్వసం
స్కృతైః- అస్మాన్నారదవచనాదవశ్యకర్తవ్యత్వా ద్భగినీనాం సంస్కా
రస్య నిరంశతాపి న దోషాయేతి- తదపి ప్రత్యుక్తం- భ్రాతృసంస్కారార్థ
త్వాదస్య వచనస్య- భ్రాతృణాం పూర్వసంస్కృతైరితి పాఠస్యాకర
త్వాత్- భ్రాతృసంస్కారస్య ప్రకృతత్వాత్- ఇదం హి పూర్వముక్తం-
యేషాంతు న కృతాః పిత్రా సంస్కారవిధయః క్రమాత్। కర్తవ్యా భ్రా
తృభి స్తేషాం పైతృకాదేవ తద్ధనాత్- యేషాం తేషామితి పుల్లింగనిర్దే
శాత్ ఏతదనంతరమేవాఽవిద్యమానేతి వచనారంభా ద్భ్రాతృసంస్కా
రార్థమేవేదం వచనం॥ ఇతి పితృపితామహాదిధనవిభాగః॥— అథ స్త్రీధనవి
భాగార్థం ప్రథమం స్త్రీధనం నిరూప్యతే॥ తత్ర విష్ణుః॥ పితృమాతృసుత
భ్రాతృదత్తమధ్యగ్న్యుపాగతం ఆధివేదనికం బంధుదత్తం శుల్కాన్వాధే
యకమితి స్త్రీధనం॥ అన్వాధేయకమాహ కాత్యాయనః॥ వివాహాత్పరతో
యత్తు లబ్ధం భర్తృకులాత్ స్త్రియా। అన్వాధేయం తదుక్తం తు లబ్ధం బంధు
కులాత్తథా। ఊర్ధ్వం లబ్ధం తు యత్కించిత్ సంస్కారాత్ప్రీతితః స్త్రియా।
భర్తుః పిత్రోస్సకాశాద్వా అన్వాధేయం తు తద్భృగుః- బంధుపదేన మా
తాపిత్రోరుపాదానం। తే నాయమర్థః- మాతాపితృద్వారేణ సంబంధి
నాం పిత్రోస్సకాశాద్వివాహాత్పరతో లబ్ధం తథా భర్తుస్సకాశాద్భ

ర్తృకులాచ్ఛ్వశురాదితో లబ్ధం యద్ధనం తదన్వాధేయం॥ బన్ధుదత్తం బం
ధుపదం మాతులాద్యభిప్రాయం పిత్రాదీనాం స్వపదేనైవ నిర్దిష్టత్వాత్
పరిణయనసమయే లబ్ధస్య చ బ్రాహ్మాద్యాసురాది విశేషేణ భర్తుః పి
త్రోర్వాధికారాత్॥ స్త్రీధనమాహ తు కాత్యాయనః॥ అధ్యగ్న్య
ధ్యావహనికం దత్తం చ ప్రీతికర్మణి। భ్రాతృమాతృపితృప్రాప్తం షడ్వి
ధం స్త్రీధనం స్మృతం॥ తథా నారదః॥ అధ్యగ్న్యధ్యావహనికం భర్తృదా
యస్తథైవ చ। భ్రాతృదత్తం పితృభ్యాం చ షడ్విధం స్త్రీధనం స్మృతం॥ ఏత
ద్వ్యాకురుతే కాత్యాయనః॥ వివాహకాలే యత్ స్త్రీభ్యో దీయతే హ్యగ్నిస
న్నిధౌ। తదధ్యగ్నికృతం సద్భిః స్త్రీధనం పరికీర్తితం। యత్పునర్లభతే
నారీ నీయమానా హి పైతృకాత్। అధ్యావహనికం నామ తత్ స్త్రీధనముదా
హృతం। పైతృకాదిత్యేకశేషేణ పితృమాతృకులాద్యల్లభతే ధనం భర్తృ
గృహం నీయమానా తదధ్యావహనికం - భర్తృదాయో భర్తృదత్తం ధ
నం భర్తృదాయమనభిధాయాన్యాభిః స్మృతిభిః భర్తృదత్తస్యాభిధానాత్ నా
రదేనాపి భర్తృదత్తమనభిధాయ భర్తృదాయస్యాభిధానాత్ తథా
స్మృతావపి భర్తృదత్తే భర్తృదాయప్రయోగో దృష్టః॥ యథా కాత్యాయ
నః। భర్తృదాయం మృతే పత్యౌ విన్యసేత్ స్త్రీ యథేష్టతః। విద్యమానే తు సం
రక్షేత్ క్షపయేత్తత్కులేఽన్యథా- అస్యార్థః-భర్తృదత్తం ధనం భర్తరి మృ
తే యథేష్టం వినియుఞ్జీత జీవతి తు రక్షేత్- అయుక్తమిత్యత్ర జ్ఞాపనా
ర్థం- తథా వ్యాసవచనమపి భర్తృదేయపర్యన్తతా జ్ఞాపనార్థం- య
థా॥ ద్విసాహస్రః పరో దాయః స్త్రియై దేయో ధనస్య తు। యచ్చ భర్త్రా
ధనం దత్తం సా యథాకామమాప్నుయాత్- ద్విసాహస్రపర్యన్తః స్త్రియై
దేయో నాధికః కేనేత్యాకాఙ్క్షాయాం భర్త్రేతి శ్రుతమన్వేతి న పునరశ్రు
తకల్పనా- తథా చ దేయ ఇతి దదాతిర్ముఖ్యస్స్యాత్ మృతపతిధనే తు తావ
తి పత్న్యా ఏవ స్వామిత్వాద్గ్రహణః- స చాన్యాయ్యః- యచ్చ భర్తృదత్తం ధ
నం తద్యథాకామమశ్నీయాత్- అతోఽపుత్రస్య మృతస్య పత్యుర్ధనే ద్విస

హాస్యపర్యంతమేవ పత్న్యధికారేణ స్వత్వమితి యదుక్తం - తద్వ్యవస్థాపిత
నాదేయం - ఏతచ్చవిస్తరేణవక్ష్యతే ॥ ఆహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పితృమా
తృపతిభ్రాతృదత్తమధ్యగ్న్యుపాగతం। ఆధివేదనికంచైవ స్త్రీధనం పరికీ
ర్తితం॥ యచ్చద్వితీయ వివాహార్థినా పూర్వస్త్రియై పారితోషికం ధ
నందత్తం తదాధివేదనికం - అధిక స్త్రీలాభార్థత్వాత్తస్య ॥ తథాదేవ
లః॥ వృత్తిరాభరణం శుల్కం లాభశ్చ స్త్రీధనం భవేత్ । భోక్త్రీ తత్స్వ
యమేవేదం పతిర్నార్హత్యనాపది॥ యథా వ్యాసః॥ వివాహకాలేయ
త్కించిద్వరాయోద్దిశ్య దీయతే । కన్యాయాస్తద్ధనం సర్వం నవిభాజ్యంచ
బంధుభిః॥ ఉద్దిశ్యేతి- కన్యాయా ఇదం భవత్విత్యుద్దిశ్య యద్వరాయ దా
నం నపునశ్శేతదభిసంధిం వినాపీత్యర్థః - అతఏవ వివాహకాలఇతి ప్రద
ర్శనార్థం నపునశ్శేతదేవ ప్రయోజకం దాత్రభిసంధేర్నిమిత్తత్వాత్స్వత్వ
స్య ॥ తథా ప్రామాణికవచనం॥ యద్దత్తం దుహితుః పత్యే స్త్రియామే
వతదస్వామ్యాత్ । మృతే జీవతి వా పత్యౌ తదపత్య మృతే స్త్రియాః॥ వివా
హకాలఇతి నవివక్షితం - అభిసంధిస్తు దుహిత్రన్వయాభిధానాదేవ లబ్ధత్వా
న్నోక్తా - తదేవముపస్థిత సంఖ్య స్త్రీధన కీర్తనాత్ నష (ట్వసం)
ట్సంఖ్యావివక్షితా - కింతు స్త్రీధనకీర్తనమాత్ర పరాణిమునివచనాని- త
దేవ స్త్రీధనం యుత భర్తృతః స్వాతంత్ర్యేణ దానవిక్రయభోగాన్ కర్తు
మధి (కరోతి) కారో భవతి ॥ తదిదం కించిత్ సంక్షిప్యాహ కాత్యా
యనః॥ ప్రాప్తం శిల్పైస్తు యద్విత్తం ప్రీత్యాచైవయదన్యతః । భర్తుస్స్వా
మ్యం తదా తత్ర శేషంతు స్త్రీధనం స్మృతం। అన్యతఇతి మాతృపితృ భర్తృ
కులవ్యతిరిక్తాద్యల్లబ్ధం శిల్పేన వా యదర్జితం తత్ర భర్తుః స్వామ్యం స్వా
తంత్ర్యేణ అనాపద్యపి భర్తా గృహీతుమర్హతి- తేన స్త్రియా అపి ధనత్వే
స్త్రీధనం అస్వాతంత్ర్యాత్ ఏతద్వ్యతిరిక్తం ధనంతు స్త్రియా ఏవ- స్వా
త్రదానవిక్రయాద్యధికారః॥ తదాహ కాత్యాయనః॥ ఊఢయా కన్యయా
వాపి పత్యుః పితృగృహేథవా । భర్తుస్సకాశాత్ పిత్రోర్వా లబ్ధం సౌ

దాయికంస్మృతం॥ సౌదాయికంధనంప్రాప్య స్త్రీణాం స్వాతన్త్ర్యమిష్యతే। యస్మాత్తదానృశంస్యార్థం తైర్దత్తం తత్ప్రజీవనం॥ సౌదాయికే సదా స్త్రీణాం స్వాతంత్ర్యంపరికీర్తితమ్। విక్రయే చైవ దానే చ యథేష్టం స్థావరేష్వపి॥ సుదాయేభ్యస్సంబంధిభ్యో బ్ధ సౌదాయికం - స్థావరే పిభర్తృదత్తమాత్రే స్త్రీణాం న దానాద్యధికారః॥ తదాహనారదః॥ భర్త్రా ప్రీతేన యద్దత్తం స్త్రియైతస్మిన్మృతేపితత్। సా యథాకామమశ్నీయాద్దద్యాద్వాస్థావరాదృతే॥ భర్తృదత్తస్థావరాదృతే - భర్తృదత్తవిశేషణాద్భర్తృదత్తస్థావరాదృతే అన్యస్థావరం దేయమేవభవతి॥ అన్యథా యథేష్టం స్థావరేష్వపీతివిరుధ్యేత - భర్తా తు దుర్భిక్షాదౌ యది స్త్రీధనం వినావర్తనాక్షమస్తదాపి గృహీతుమర్హతి నాన్యథా ॥ యదాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ దుర్భిక్షే ధర్మకార్యేచ వ్యాధౌ సంప్రతిరోధకే। గృహీత స్త్రీధనంభర్తా న స్త్రియైదాతుమర్హతి॥ అన్యత్రపునరనధికారమాహకాత్యాయనః॥ నభర్తా నైవచసుతో నపితాభ్రాతరోనచ। ఆదానే వావిసర్గేవా స్త్రీధనేప్రభవిష్ణవః॥ యదిహ్యేకతరోప్యేషాం భక్షయేత్ స్త్రీధనంబలాత్।సవృద్ధి (చ) ప్రతిదాప్యస్స్యాద్దండంచైవ సమాప్నుయాత్। తదేవయద్యనుజ్ఞాప్య భక్షయేత్ప్రీతిపూర్వకం। మూలమేవతదాదాప్యో యదాసధనవాన్భవేత్। అనంశేచేత్స్వభార్యాప్యస్యభవేత్ నచతాం భజతేపునః। ప్రీత్యావిసృష్టమపిచేత్ప్రతిదాప్యః సతద్బలాత్॥ గ్రాసాచ్ఛాదనవాసానాం (అ) ఉచ్ఛేదోయత్రయోషితః। తత్రస్వంచాదదీతస్త్రీ విభాగంరిక్థినాంతథా॥ స్త్రియాధనంగృహీత్వాభర్తాయద్యన్య పరభార్యయా సహవసతితాం చావజానీతేతదాగృహీతం ధనంరాజ్ఞాబలాద్దాపయితవ్యః - భక్తాచ్ఛాదనాదికంయదిభర్తా న దదాతితదాతదపి స్త్రియాఆకృష్యగృహీతవ్యం॥ ... ...

ఇతి స్త్రీధనలక్షణమ్.

—(*) ఇదానీం స్త్రీధనవిభాగోఽభిధీయతే. (*)—

తత్ర మనుః॥ జనన్యాం సంస్థితాయాంతు సమం సర్వే సహోదరాః। భజేరన్మాతృకంరిక్థంభగిన్యశ్చసనాభయః॥ ద్వంద్వాశ్రవణేపి తత్తుల్యార్థే నచశబ్దేన భ్రాతృభగిన్యోరితరేతరయుక్తయోర్విభాగ ప్రతిపాదనా ద్భగిన్యస్సోదరాశ్చ విభజేరన్నితి అయమేవాస్యవచనస్యార్థః॥ బృహస్పతి రపిచ కుమారీత్వసముచ్చయమాహ॥ స్త్రీధనం తదపత్యానాం దుహితాచ తదంశినీ। అప్రత్తా చేత్సమూఢాతు లభతే మానమాత్రకం॥ అపత్యపదం పుత్రపరం - శేషాదప్రత్తాభిర్దుహితృభిస్సహ మాతృధనవిభాగః ॥ తథా శంఖలిఖితౌ ॥ సమం సర్వే సోదర్యా ద్రవ్యమర్హంతి కుమార్యశ్చ - సర్వత్రైవ ప్రథమం పుత్రోపాదానాత్సర్వాస్వవస్థాస్వపుత్రస్య మాతృధనేధి కారః చకారశ్రుతిశ్చ సర్వత్రానుగతా సముచ్చయబోధికా - ఏతావతా వృద్ధహారీతస్య దేవలవచనం గతార్థం యథా॥ సామాన్యం పుత్ర కన్యానాం మృతాయాం స్త్రీధనం స్త్రియాం। అప్రజాయాం హరేద్భర్తా మాతా భ్రాతా పితాపివా॥ ఇహ పుత్రకన్యయోః సాధారణం మాతృధన మితిసువ్యక్తం - కేవలం కుమార్యా స్సకలమాతృధనాధికారిత్వేచ జాత కధనేవిశేషవచనం మన్వాదీనామనర్థకంస్యాత్ - సర్వత్రాధికారావి శేషాత్ - యత్పునరేవం సమాధానం భ్రాతృభగిన్యోస్తుల్యవజ్జ ననీధనాధికారిత్వేన (చతుర్భాగ) మానభాగితావిధానం యుక్తం - కే వలభగినీనాం తదర్ధవేచ కేవలభ్రాతౄణాం ధనసంబంధే సమంస్యాదవి శ్రుతత్వాద్విశేషస్యేతి న్యాయాదేవసమత్వప్రాప్తే రనర్థకం సమమితి - నహ్యేవంవాచ్యం - భ్రాతృభగిన్యోరప్యధికారే సమంస్యాదితి న్యాయాత్సమ త్వప్రాప్తావిశేషా దానర్థక్యస్య తదవస్థత్వాత్ - కించ కేవల భ్రాత్రధి కారపక్షేపి పితృధనవన్మాతృధనేపి వింశోద్ధారాది ప్రసక్తి నివర్తకత యా సమపదస్య సార్థక్యాత్తథా మనర్థకతా - అతో వచనన్యాయాభ్యాం న భిజ్ఞైః సర్వైః ప్రాజ్ఞైరవజ్ఞేయమేవ కించిదజ్ఞ ఇతి॥ కింతూక్తాదేవ హేతోః పు

కుమారీదుహిత్రోః తుల్యవదధికారః - ఏతయోశ్చాన్యతరాభావే అ
న్యతరస్య తద్ధనం. ద్వయోరప్యేతయోరభావే ఊఢాయా దుహితుః- పుత్ర
వత్యాః సంభావితపుత్రాయాశ్చ తుల్యోఽధికారః పుత్రద్వారేణ పార్వణ
పిండదానసంభవాత్ అత ఏవ పూర్వోక్తదుహిత్రభావే దౌహిత్రస్యైవ
ధనాధికారః - దౌహిత్రోఽపి హ్యముత్రైనం (౯౦) సంతారయతి పౌత్ర
వదితి మనువచనాత్తు వంధ్యావిధవాదుహిత్రోః - స్వసుతేయాస్వజన్యా
స్యత్రయోశ్చ పార్వణపిండదానాభావాత్॥ అత ఏవ నారదః॥ పుత్రాభావే
తు దుహితా తుల్యసంతానదర్శనాత్॥ పౌత్రదౌహిత్రయోస్తు సద్భావే
పౌత్రస్యైవాధికారః పుత్రేణ పరిణీతదుహితు ర్బాధాత్ బాధక పుత్రే
ణ బాధ్యదుహితృపుత్రబాధస్య న్యాయ్యత్వాద్భ్రాతౄణాంతు సర్వేషాం దౌ
హిత్రపర్యంతానామభావే వంధ్యావిధవయోరపి మాతృధనాధికారితా-
తయోరపి తత్ప్రజాత్వాత్ ప్రజాభావేచ అన్యేషామధికా (రః) రాత్ -
యత్తు దుహితృమాత్రాధికారార్థం గౌతమస్య వచనం॥ స్త్రీధనం దుహి
తౄణా మప్రత్తానా మప్రతిష్ఠితానాంచ॥ గచ్ఛనాదస్య॥ మాతు
దుహితృకాభావే దుహితౄణాంతదపత్యానాం॥ యచ్చ కాత్యాయనస్యా
పి॥ దుహితౄణామభావేతు రిక్థం పుత్రేషు తద్భవేత॥ యచ్చ యాజ్ఞవ
ల్క్యస్య॥ మాతుర్దుహితరశ్శేషమృణాత్తాభ్య ఋతేన్వయః॥ తాని
పూర్వోక్తదేవలవచనవిరోధేన యౌతకద్రవ్యవిషయాణి॥ అత ఏవ మనుః॥
మాతుస్తు యౌతకం యత్స్యాత్ కుమారీభాగ ఏవ సః॥ యౌతకం పరిణయ
నలబ్ధం - యు మిశ్రణ ఇతి ధాతోర్వ్యుత్పాదనం మిశ్రతావచనం - మిశ్రతాచ
స్త్రీపుంసయోరేకతా వివాహాచ్చ తద్భవతి- అస్థిభిరస్థీని మాంసైర్మాం
సాని త్వచా త్వచమితి శ్రుతేః- అతో వివాహకాలే లబ్ధం యౌతకం॥ అత ఏ
వ వసిష్ఠః॥ మాతుః పారిణాయ్యం స్త్రియో విభజేరన్॥ పారిణాయ్యం
పరిణయలబ్ధం ధనం॥ యత్తు మనువచ. ౯॥ స్త్రియాస్తు యద్భవేద్విత్తం పి
త్రా దత్తం కథంచన। బ్రాహ్మణీ తద్ధరేత్కన్యా తదపత్యస్య వా భవేత్॥

తత్పితృప్రదత్తమితి విశేషణాద్వివాహసమయాదన్యదాపి పితృప్రదత్తం తదన్వయాయా ఏవేత్యత (దర్థః) తేన ధనం - బ్రాహ్మణీపదం చానువాదః - యద్వా బ్రాహ్మణీపదస్య చానర్థక్యభయాత్ క్షత్రియాదిస్త్రీణామనపత్యానాం పితృదత్తం ధనం సపత్నీదుహితా బ్రాహ్మణీ కన్యా హరేత్ న పునరప్రజస్త్రీధనం భర్తురితి వచనావకాశ ఇతి వచనార్థః - అన్యథా సకలవచనానామసామంజస్యం స్యాత్ - నచ వాచ్యం నారదాదిభి దుఃహితురభావే దుహితుః పుత్రాణామేవ ధనాధికారోదర్శితః - ప్రత్యాసన్నసపిండపదేనైవాన్వయపదస్యాన్వయాత్ - యతో దుహితృపదస్య అన్వయపదస్యచ జన్యవిశేషవాచిత్వేన జనకాకాంక్షిత్వాత్ నజన్యాంతరేణాన్వయః - దౌహిత్రేణ పుత్రేణాన్వయస్సంభవతి సమత్వాన్నచాధస్థానలక్షణయాన్వయో వాచ్యః - మాత్రన్వయే నైవ ర్వేషాం ముఖ్యత్వసంభవాత్ - మాతృపదాన్వయేచ దుహితృపదస్య ముఖ్యార్థస్య స్వీకారాత్ - నచ తదన్వయ ఇతి తచ్ఛబ్దోపాత్తాయాదుహితురన్వయయోగ్యతావాచ్యా - తచ్ఛబ్దస్యాపి ప్రకృతవాచితయా దుహితృత్వరూపేణైవోపపాదకత్వాత్ - కించ యాజ్ఞవల్క్యవచనే దుహితర ఇతి ప్రథమాంతం తాభ్య ఇతి పంచమ్యంతం అన్వయపదేన షష్ఠ్యంతాన్వయయోగ్యేన నాన్వీయతే - కింతువ్యవహితమపి మాతురిత్యేవ పదమన్వయి - తదత్ర మాతురిన్వయే సిద్ధేతే నారద కాత్యాయన వాక్యేపి మాతురేవాన్వయో న్యాయ్యః - అవిరోధాత్కించ సత్స్వంగజేషు తద్గామిహ్యర్థో భవతీతి బోధాయనవచనానుసారేణానంతర్యాచ్చాంగజ పుత్రస్యాధికారో న్యాయ్యో నానంగజ వ్యవహితదౌహిత్రాధికారః - తతశ్చ పరిణయనలబ్ధస్త్రీధనం దుహితురేవ నపుత్రాణాం తత్రైవ చగౌతమవచనం క్రమార్థం - స్త్రీధనం దుహితౄణామప్రత్తానామప్రతిష్ఠితానాంచ - ప్రథమమప్రత్తానాం తదభావే ప్రత్తానాం తదభావేస మూఢానాం స్త్రీధనం దుహితౄణామితి సామాన్యతః ప్రాప్తత్వాత్-

అప్రత్తానా మిత్యాదేస్తు క్రమాభావే త్వేకోప సంహారార్థత్వాత్ ॥ తథాయాజ్ఞవల్క్యః॥ అప్రజస్త్రీధనం భర్తుర్బ్రాహ్మాదిషు చతుర్ష్వపి। దుహితౄణాం ప్రసూతా చే చ్ఛేషేషు పితృగామి తత్॥ తత్ర బ్రాహ్మాదివివాహే యల్లబ్ధం అధ్యగ్ని ధనం స్త్రియా - తత్తస్యాం మృతాయాం ప్రథమం దుహితౄణా మేవ - తత్రాపి ప్రథమం కన్యాయా స్తదభావే ప్రత్తాయా స్తదభావే పరిణీతాయాస్సర్వ దుహిత్రభావేచ పుత్రస్యాధికారః - అప్రజస్త్రీధనే భర్తురధికారాత్॥ బృహస్పతి నాప్యప్రత్తాపదేన (పత్యంతరా (అప్రత్తా) ద్యభావే సమూఢాయా అప్యధికార సూచితః - వచనయౌతక మాత్ర ధనాభి ప్రాయేణైవం వచనం - కింతు బ్రాహ్మాది వివాహేషు వివాహితాయా యద్యాయౌతకధనం యౌతక మయౌతకం వా తదభిప్రాయేణేతి వాచ్యం-బంధుదత్తమితి వచనస్య నిర్విషయత్వాపత్తేర్మనువచన విరోధాచ్చ॥ యథాహమనుః॥ బ్రాహ్మదైవార్ష గాంధర్వ ప్రాజాపత్యేషు యద్ధనం । (అప్రజాయాం మతీతాయాం) అతీతాయామప్రజసి భర్తురేవతదిష్యతే॥ యత్త్వస్యాస్స్యాద్ధనందత్తం వివాహేష్వాసురాదిషు । అతీతాయా మప్ర (జాయాం) జసి మాతాపిత్రోస్తదిష్యతే॥ అస్యాః స్యాద్దత్తమితి పరాచీనం పూర్వత్రాప్యనుషజ్యతే- తేన వివాహేషు యద్ధనం దత్తమితి సంబంధా ద్వైవాహిక ధన మాత్ర ప్రతీతేః నయౌవద్ధన విషయత్వం॥ యథాయమః॥ అసురాదిషు యద్ద్రవ్యం వివాహేషు ప్రదీయతే॥ వివాహ క్రియాయాం పూర్వాపరీభూతాయాం యద్ద్రవ్యం ప్రదీయత ఇతి యౌతకధనమాత్ర గోచరత్వమేవ ప్రతీయతే-నచ వివాహాత్పూర్వం పరతో వా స్త్రియాలబ్ధస్యాప్యప్రజస్త్రీధనస్య గతేరనభిధానాత్ బ్రాహ్మాదిపదం స్త్రీధన పరమితి వాచ్య పూర్వాపరలబ్ధస్య స్త్రీధనస్యాపి స్తరేణగతేర్వక్ష్యమాణత్వాత్॥

—(*) సంప్రత్యప్రజ స్త్రీధనే అధికారిణః కథ్యంతే (*)—

అప్రజస్త్రీ ధనం భర్తుః బ్రాహ్మాదిషు చతుర్ష్వపి॥ బ్రాహ్మాది

ర్వైషాం చతుర్ణాం తే దైవార్ష ప్రాజాపత్య గాంధర్వాశ్చత్వారో
బ్రాహ్మేణ సహ పంచ భవంతి॥ బ్రాహ్మ దైవార్ష గాంధర్వ ప్రాజాప
త్యేష్వేవ మనునా పంచానాముక్తత్వాత్- తేషు వివాహేషు వర్తమా
నేషు యద్ధనం స్త్రియాలబ్ధం తదప్రజాయా మృతాయాం భర్తురేవ
భవతీతి - ప్రజాసంతతిః - నను బ్రాహ్మాదినా పరిణీతాయా యద్వివా
హధనం వివాహాత్పూర్వం పరతో వా తయాలబ్ధం తత్సర్వం భర్తురితి వ్యా
ఖ్యానం యుక్తం- బ్రాహ్మస్థితి కాలాభిధానత్వాన్నిర్దేశస్య బ్రాహ్మా
ది పదానాం స్త్రీపరత్వే ఏకత్వేన షష్ఠ్యా వచనదేశస్స్యాత్- యత్త్వస్యా
స్స్యాదితి స్త్రియా మేకత్వేన షష్ఠ్యా చ నిర్దిష్టత్వాద్వివాహానాం లక్ష
ణానాంచ వర్తమాన సంబంధేన లక్షణా స్స్యాత్- స్త్రీపరత్వే తు అతి
క్రాంత వివాహక్రియా సంబంధేన లక్షణా జఘన్యా సా చాయుక్తా - న
చ వివాహిత స్త్రీ వాచకత్వం బ్రాహ్మాది పదానాం తత్తల్లక్షణ వివాహ
పరత్వేన మన్వాదిభిః నిర్దిష్టత్వాత్॥ తథాచ మనుః॥ అష్టావిమాన్సమా
సేన స్త్రీవివాహాన్నిబోధత ఇత్యుపక్రమ్య బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః
ప్రాజాపత్యస్తథాసుర ఇత్యాది॥ తథా నారదః॥ అష్టౌ వివాహా వర్ణా
నాం సంస్కారార్థం ప్రకీర్తితాః॥ బ్రాహ్మస్తు ప్రథమస్తేషామిత్యాది-
తథా విష్ణుః॥ అష్టౌ వివాహా భవంతి బ్రాహ్మో దైవ ఇత్యాది- అతో వివాహ
కాలలబ్ధ స్త్రీధనవిషయం బ్రాహ్మావచనమితి విశ్వరూపోక్తమాదరణీ
యం - ఆసురాది వివాహసమయలబ్ధంతు స్త్రీధనం భర్తరి జీవత్యపి మా
తా గృహ్ణీయాత్ - తదభావే పితా - మాతాపిత్రో స్తదపత్య ఇత్యత్ర క్ర
మావగతేః - యుగపదధికారే పిత్రోరిత్యేవాభిదధ్యాత్తదాన్య ధనే చ
మాతురభావేపి తురధికార శ్రవణాత్ అతోపి తథాత్వస్యైవోచితత్వా
త్॥ తథాచ బోధాయనః॥ రిక్థం మృతాయాః కన్యాయా గృహ్ణీయుస్సో
దరాస్స్వయం। తదభావే భవేన్మాతు స్తదభావే భవేత్పితుః॥ ఇదమేవ
శుల్కధనం వ్యాఖ్యాతం - నచ కన్యాధనవిషయేత్రాపి ప్రథమం భ్రాత్రాది

కారస్స్యాత్ ఇతివాచ్యం-వచనాభావాన్మాతాపిత్రోరేవాధికారశ్రుతేః యత్పునఃపరిణయనానంతరం పితృమాతృభర్తృకులాత్స్త్రియాలబ్ధంధనం తద్భ్రాతౄణామేవ॥ తదాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ బంధుదత్తంతథాశుల్కం మన్వాధేయకమేవచ । (అప్రజాయామతీతాయాం) అతీతాయామప్రజసి బాంధవాస్తదవాప్నుయుః। బంధుదత్తమితి మాతాపితృభ్యాంయద్దత్తం అతఏవతత్పుత్రాశ్చ భ్రాతరఏవబాంధవాః ॥ తదాహ వృద్ధకాత్యాయనః॥ పితృభ్యాంచైవయద్దత్తం దుహితుస్థావరంధనం । అప్రజాయామతీతాయాం భ్రాతృగామితు సర్వదా అప్రజాస్వమాత్రనిమిత్తత్వేన భ్రాతురధికారావగతేః - సర్వదాపదేన బ్రాహ్మాదిషు వివాహేష్వపి పరిణీతాయా అప్రజాయాధనం భ్రాతృగామ్యేవభవతీతి విశ్వరూపోక్తమాదరణీయం - స్థావరపదాద్దండాపూపన్యాయాదేవ అపరస్యధనస్యసిద్ధిః - బంధుదత్తపదేనకన్యాదశాయాం యత్పితృభ్యాం దత్తంతదుచ్యతే - వివాహాత్పరతోలబ్ధస్య అన్వాధేయపదేన ఉపాత్తత్వాత్ - వివాహకాలీనేవ భర్తుః పిత్రోర్వాధికారాత్ - అన్వాధేయమాహ కాత్యాయనః॥ వివాహాత్పరతోయత్తు లబ్ధం భర్తృకులాత్స్త్రియా । అన్వాధేయం తదుక్తంతు లబ్ధంబంధుకులాత్తథా॥ భర్తృకులాచ్ఛ్వశురాదేః బంధుకులాత్పితృమాతృకులాత్॥ అథాహ భృగుః॥ ఊర్ధ్వంలబ్ధంతుయత్కించి త్సంస్కారాత్ప్రీతితస్త్రియా । భర్తుస్సకాశాత్పిత్రోర్వా అన్వాధేయంతుతద్భృగుః॥శుల్కమాహ॥ గృహోపస్కరవాహ్యానాం దోహ్యాభరణకర్మిణాం । మూల్యంలబ్ధంతు యత్కించిచ్ఛుల్కంతత్పరికీర్తితమ్॥ గృహాదికర్మభిశ్శిల్పిభిః తత్తత్కర్మకరణాయ (శిల్పిరూపస్వభర్త్రాదీత్యర్థః) భర్త్రాదిప్రేరణార్థం స్త్రియై యదుత్కోచదానం తచ్ఛుల్కం తదేవ మూల్యం ప్రవృత్త్యర్థత్వాత్ - వ్యాసోక్తంవా॥ యద్వాంసితే (నేతుం) భర్తృగృహంశుల్కంతత్పరికీర్తితం॥ భర్తృగృహగమనార్థం ఉత్కోచాదియద్దత్తంతచ్ఛుల్కంతచ్చబ్రాహ్మ

దివ్యవిశిష్టం - తదేవమాదికం అప్రజస్త్రీధనసంభాగితకోక్తిర్నాస్తి - న
పునరాసురాదిషు యౌతుకాన్యాభ్యాః శుల్కదానం తదధిప్రాయం - ఆసుర
మాత్రగోచరత్వాచ్ఛుల్కస్య ॥ అతఏవోక్తంమనునా॥ ఆసురోద్రవిణా
దానాద్గాంధర్వస్సమయాన్మిథః । రాక్షసోయుద్ధహరణాత్ పైశాచః క
న్యకాచ్ఛలాత్॥ అతో రాక్షసాదౌ శుల్కాభావాచ్ఛుల్క సాహ క్యేనా
సురాదిష్వేవయుద్ధనం తన్మాత్రస్యభ్రాతృగామిత్వాభిధానం హేయం -
తద్భ్రాతస్యస్త్రీధనత్వాభావాచ్చ - పిత్రాదిగృహీతధనస్యచశుల్కత్వేన కీ
ర్తనాత్॥ యథామనుః॥ నకన్యాయాఃపితావిద్వాన్ గృహ్ణీయాచ్ఛుల్క
మణ్వపి । గృహ్ణన్ హి శుల్కంలోభేన స్యాన్నరోపత్యవిక్రయీ॥ విక్రేత్యు
పలక్షణం॥ తేనభ్రాత్రాదిరపిధనంగృహ్ణన్ శుల్కగ్రాహీ - తేనపిత్రాది
గృహీతపరమేవశుల్కం భవతీత్యుక్తం - అతో యదుక్తమాసు (రేవ)
రాదిష్వేవ శుల్కరూప స్త్రీధనసంభవాత్తదేకవా (క్యోపాత్త) క్య
త్వాపన్నయోర్బంధుదత్తాన్వాధేయయోరపి ఆసురాదివివాహగోచ
రయోరేవభ్రాతురధికార ఇతినిరస్తం - కింతూక్తశుల్కస్త్రీధనస్య సర్వ
వివాహేష్వేవ సంభవాత్సర్వత్రైవ భ్రాతురధికారో వాక్యాద్విశేషా
(శ్రవణా) దవగమాత్ - తథాచగౌతమవచనమపి కాత్యాయనవచన
సమానార్థం ॥ యథా ॥ భగినీశుల్కంసోదర్యాణామూర్ధ్వంమాతుః
పితుశ్చపూర్వంచైకే ॥ అస్యార్థః ప్రథమంసోదర్యాణాం తేషాంపునరభా
వేమాతుః తతఃపితుఃపూర్వం పితురితిపరమతం - అతఃప్రథమం సోదరా
ణాంతదభావే మాతుస్తదభావేపితుః తేషాంపునరభావే తద్ధనంభర్తుః॥
యథాకాత్యాయనః॥ బంధుదత్తంహి బంధూనామభావే భర్తృగామి
తత్॥ బంధూనామభావేఇత్యనేనభ్రాతురభావ ఇత్యపిసూచితం - భ్రా
తురభావే పిత్రోర్ధనాధికారాద్దండాపూపికన్యాయాత్తత్సిద్ధేః - భర్తృగా
మిత్వంతాభావేపునరిదముచ్యతే॥ యథాబృహస్పతిః॥ మాతుస్స్వసామా
తులాని పితృవ్యస్త్రీపితృష్వసా । శ్వశ్రూః పూర్వజపత్నీచ మాతృతు

ల్యాః ప్రకీర్తితాః॥ యదాసామారసోనస్యా తత్సుతో దౌహిత్ర ఏవ వా।
తత్సుతో వా ధనం తాసాం స్వస్రీయాద్యా స్సమాప్నుయుః॥ ఔరసపదే
నపుత్రకన్యయోరుపాదానం తయోస్సర్వాపవాదకత్వాత్ - సుతపదేన
సపత్నీపుత్రస్య॥ సర్వాసామేకపత్నీనామేకాచేత్పుత్రిణీభవేత్ । సర్వా
స్తాస్తేనపుత్రేణ ప్రాహపుత్రవతీర్మనురితి స్మృతేః॥ నతుసుతపదమౌరస
విశేషణం వైయర్థ్యాత్ - సపత్నీపుత్రసద్భావేపి స్వస్రీయాద్యధికారాప
త్తేశ్చ ఔరసపుత్రకన్యయోః సపత్నీపుత్రస్య పౌత్రస్య చాభావే దౌహిత్రా
ధికారితా - తత్సుత ఇతి తచ్ఛబ్దేన స్వపుత్రసపత్నీపుత్రయోరుపాదానం-
తేన తత్పుత్రయోరధికారః - నతు దౌహిత్రపుత్రస్యాపి తస్య పిండదానబహి
ర్భావాత్ తదేషాం భాగినేయాది (భర్తృ) పర్యంతానాంచాభావే స
త్యపి శ్వశురభాగినేయశ్వశురాదిషు సపిండేషు భగినీపుత్రాదీనాం అధికారి
తా అనన్యగతిత్వవచనాత్ - స్త్రీణాం మాతృతుల్యత్వ ప్రతిపాదనేనామీ
షాం ప్రత్యుత్పన్నేన పిండదత్వవచనస్య దాయభాగ ప్రకరణేఽధి
నాధికా (రజ్ఞాపనే) [illegible] త్వాత్ - అత్ర స్వస్రీయాద్యా ఇతి
వచనాత్ భగినీసుతస్య భర్తృభాగినేయదేవర పుత్రభాగినేయశ్వశురపుత్ర
భాగినేయపుత్రజామాతృ దేవరాదీనాం పూర్వపూర్వస్యాభావే పరపరస్యా
ధికారే దేవరస్యైవ సర్వశేషే అధికారాపత్తేః మహాజనవిరోధ ఇతివస్తుగతి
మాలంబ్య వచనం వ్యాఖ్యాతం॥ తత్ర మనుః॥ త్రయాణాముదకం కార్యం త్రి
షు పిండః ప్రవర్తతే॥ ఇతి దాయభాగ ప్రకరణే కీర్తనాత్॥ యాజ్ఞవల్క్యే
నాపి॥ పిండదోంశహరశ్చైషామితి పిండదానాధికారదర్శనా త్పుత్ర
స్యాపి సాతిశయపిండదానేన నరకత్రాణకారిత్వేన [illegible] భావే నాధి
కారావగతేః॥ మాతులో భాగినేయస్య స్వస్రీయో మాతులస్య చ । శ్వ
శురస్య గురోశ్చైవ సఖ్యుర్మాతామహస్య చ॥ ఏతేషాం చైవ భార్యాభ్యః
స్వసుర్మాతుః పితుస్తథా। శ్రాద్ధదానం తు కర్తవ్య మితి వేదవిదాం స్థితిః॥
వృద్ధశాతాతపవచనాత్॥ అమీషాం పిండదత్వప్రతిపాదనాత్ - అయం

పిండదానవిశేషాదనేకారక్రమః॥ తత్రప్రథమం దేవరః॥ తత్పిండతద్భర్తృ
దేయపూర్వపురుషత్రయపిండదాతృత్వాత్స పిండత్వాచ్చతద్ధనేధికారీయతే॥
తదభావే భ్రాతృశ్వశురదేవరయోస్సుతస్తత్పిండతదీయభర్తృపిండతద్భ
ర్తృదేయపూర్వపురుష ద్వయపిండదాతృత్వాత్సపిండత్వాచ్చ పితృవ్య
స్త్రీధనేధికారీ - తదభావే అసపిండోపిభగినీపుత్రః తత్ పిండతత్పుత్రదే
యతత్ప్రాది త్రయపిండదానాత్ మాతృష్వస్రృధనేధికారీ - తదభావే
స్వభర్తృభాగినేయః పుత్రాద్భర్తుర్దుర్బలత్వాత్ తత్స్థానపాతినోరపి
భగినీపుత్ర భర్తృభాగినేయయో స్తథైవబలాబలస్య న్యాయ్యత్వాత్తద్భ
ర్తృదేయపూర్వపురుషత్రయపిండదాతా తత్పిండదానాం త్తద్భర్తృపిం
డదానాచ్చమాతులోధనేధికారీ- తదభావే భ్రాతృసుతః తత్పితృపితామ
హయోః స్తస్యాశ్చ పిండదానాత్ పితృష్వస్రీ (స్ర) యధనేధికారీ - త
స్యాప్యభావే శ్వశురయోఃపిండదానాత్ జామాతా శ్వశ్రూధనే భవత్యధి
కారీత్యయంక్రమో గ్రాహ్యః - స్వస్రీయాద్యా ఇతి నక్రమార్థం - కింత్వ
ధికారమాత్రపరం - షణ్ణాంపునరేతేషామభావే శ్వశురభ్రాతృ శ్వశురా
దేః సపిండానంతర్యకృతోధనాధికారో బోద్ధవ్యః - నచ సపిండాభావే స
తీదంవచనమితివాచ్యం అస్యామధికారిత్వశృంఖలాయాం దేవరదేవరసుత
యోః భ్రాతృశ్వశురసుతస్య చాధికారజ్ఞాపనాదాసన్నతరశ్వశుర భ్రా
తృశ్వశురాదేః పరిత్యాగాత్ - అతోవచనతత్వార్థపరిజ్ఞానకృతో వ్యవహా
రః ప్రమాణపరతంత్రైః అతంత్రీకర్తవ్యః॥ •••

ఇత్యతిగహనముక్తమప్రజస్త్రీధనమ్.

—(*) సంప్రతివిభాగానధికారిణః కథ్యంతే- (*)—

తత్పర్యుదాసేన అధికారిజ్ఞాపనార్థం॥ తత్రాపస్తంబః॥ సర్వే
హి ధర్మయుక్తా భాగినోద్రవ్యమర్హంతియస్త్వధర్మేణద్రవ్యాణిప్రతిపా
దయతి జ్యేష్ఠోపితమభాగంకుర్వీత ఇదంబాలకేవాకులీకృత్యపతితం- యస్తున

షేణ ద్రవ్యాణి ప్రతిపాదయతి జ్యేష్ఠోఽపి తమభాగం కుర్వీతేతి॥ తదనా కరం ॥ తథా ॥ అపపాత్రితస్యరిక్థపిండోదకానినివర్తంతే॥ అపపాత్రితోఽభినోదకీకృతః॥ తథాబృహస్పతిః॥ సవర్ణాజోఽప్యగుణవాన్నార్హః స్యాత్పైతృకేధనే । తత్పిండదాః శ్రోత్రియాయే తేషాంతదభిధీయతే॥ ఉత్తమర్ణాధమర్ణేభ్యః పితరం త్రాయతేసుతః । అతస్త్వపరీతేన నాస్తితేనప్రయోజనం॥ తయాగవాకింక్రియతే యానధేనుర్నగర్భిణీ। కోఽర్థః పుత్రేణజాతేన యోనవిద్వాన్నధార్మికః। శాస్త్రశౌర్యార్థరహిత స్తపోవిజ్ఞానవర్జితః । ఆచారహీనః పుత్రస్తు మూత్రోచ్చార సమస్తుసః॥ అయమర్థః - పితాదే రౌర్ధ్వదైహికస్య కర్మణః అసంసత్కృత స్సుత స్త్వనిష్టోఽపకో వేద పారగఇతి - పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్త్రాయత ఇత్యాదివచనేన పుత్ర కర్తృకతయా మహాఫల శ్రుతేః తతస్మావితనం ధనసంబంధిత్వమత స్తదకుర్వతః కుతో వేతనం॥ అతఏవాహ మనుః॥ సర్వఏవవికర్మస్థా నార్హంతిభ్రాతరోధనం॥ తథా॥ అనంశౌక్లీబపతితౌ జాత్యంధబధిరౌతథా । ఉన్మత్తజడమూకాశ్చ యేచకేచిన్నిరింద్రియాః॥ క్లీబశ్చ కాత్యాయనేనోక్తః॥ నమూత్రం ఫేనిల యస్య విష్ఠాచాప్సునిమజ్జతి । మేఢ్రంచోన్మాదశుక్లాభ్యాం హీనఃక్లీబస్సఉచ్యతే॥ జాతిపదంజాంధబధిరాభ్యాంసంబధ్యతే॥ వర్ణానుచ్చారకోమూకః - జడోవేదగ్రహణాసమర్థః॥ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ పతిత స్తత్సుతః క్లీబః పంగురున్మత్తకోజడః । అంధోఽచికిత్స్యరోగా (ర్తా) ద్యా భర్తవ్యాస్స్యుర్నిరంశకాః॥ పద్భ్యాంనగచ్ఛతీతిపంగుః నిరంశకత్వేఽపిపతితతత్సుతవ్యతిరిక్తాభర్తవ్యాః॥ తదాహదేవలః॥ మృతేపితరినక్లీబకుష్ఠ్యున్మత్తజడాంధకాః । పతితఃపతితాపత్యం లింగీదాయాంశభాగినః॥ ఏషాంపతితవర్జేభ్యో భక్తంవస్త్రంప్రదీయతే । తత్సుతాః పితృదాయాంశంలభేరన్దోషవర్జితాః॥ లింగీప్రవ్రజితాదిః- పతితపదేనతత్సుతస్యాప్యప్రాదానంపతితోత్పన్నత్వేనపతితత్వాత్ ॥ తదాహబోధాయనః ॥ అతీతవ్య

ఏవం చాన్నార్థాచ్ఛాదనైర్బిభృయురంధజడక్లీబవ్యసనివ్యాధితా
దీంశ్చాకర్మిణః పతితతజ్జాతవర్జం। తత్ర నారదః॥ పితృద్విట్పతితష్షం
ణ్డో యశ్చస్యాదౌపపాతకః। ఔరసా అపి నైతేంఽశం లభేరన్ క్షేత్రజాః
కుతః॥ ఆహ కాత్యాయనః॥ అక్రమోఢాసుతస్తైన [illegible] గోత్రాద్యస్తుజా
యతే। ప్రవ్రజ్యావసితశ్చైవ నరిక్థం తేషు చార్హతి॥ హీనవర్ణస్త్రీ
పరిణయనానంతరం ఉత్తమవర్ణస్త్రీపరిణయనేద్వయోరప్యక్రమోఢా
త్వం తయోస్సగోత్రాన్నియుక్తాదుత్పన్నః క్షేత్రజః పుత్రో నాహ[illegible]విధ
నం - అక్రమోఢాయామపి సవర్ణేన పరిణేత్రోత్పాదితః పుత్రోఽర్ధనాధికారీ
క్రమోఢాయామసవర్ణోత్పాదితోఽపి॥ తదాహ కా[illegible]
ఢాసుతస్త్వృక్థీ సవర్ణశ్చ యదా పితుః। అసవర్ణ[illegible]
ఢాయాస్తు యో భవేత్॥ ప్రతిలోమప్రసూ (తో యస్త్[illegible]) [illegible]
స్తస్యాః పుత్రో నరిక్థభాక్। గ్రాసాచ్ఛాదనమాత్రం తు దేయం[illegible]
భిః స్మృతం॥ బంధూనామప్యభావే తు పితృద్రవ్యం తదాప్నుయుః [illegible]
పిత్ర్యం తద్ధనం ప్రాప్తం దాపనీయా న బాంధవాః॥ అసిద్ధే క్లీబాదీ[illegible] దా
రపరిగ్రహః - యద్యర్థితా తు దారైస్స్యాత్ క్లీబాదీనాం కథంచన। తే[illegible]
ముత్పన్నతంతూనామపత్యం దాయమర్హతి॥ న తు రపత్యం - నచ[illegible]
స్త్రా క్లీబస్య జననాసామర్థ్యాత్ అధ్యయనాసామర్థ్యాత్ మూకాదేరుప
నయనాభావేన పతితత్వాత్కథం దారసంబంధ ఇతి వాచ్యం - క్లీబస్య
పత్న్యామన్యేన పుత్రోత్పాదనసంభవాత్ ఉపనయనానర్హస్య అనుపనీ
తత్వేన శూద్రవదపతితత్వాత్ తేన తేషాం యథాసంభవమౌరసక్షేత్ర
జాః క్లీబత్వాదిశూన్యాః స్వపిత్రనుసారేణ భాగహారిణో దుహితరశ్చ ప
రిణయనం యావద్భర్తవ్యాః అపుత్రాశ్చ స్త్రియో యావజ్జీవం॥ తదాహ
యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఔరసాః క్షేత్రజాస్త్వేషాం నిర్దోషా భాగహారిణః। సు
తాశ్చైషాం ప్రభర్తవ్యా యావద్వై భర్తృసాత్కృతాః॥ అపుత్రా
యోషితశ్చైషాం భర్తవ్యాస్సాధువృత్తయః। నిర్వాస్యా వ్యభిచారిణ్యః
ప్రతికూలాస్తథైవ చ॥ ••• ••• •••

—(*) సంప్రతివిభాజ్యమవిభాజ్యంచోచ్యతే- (*)—

తత్ర కాత్యాయనః॥ పైతామహంచపిత్ర్యంచ యచ్చాన్యత్స్వయమర్జితం। దాయాదానాంవిభాగేతు సర్వమేతద్విభజ్యతే॥ యచ్చాన్యదితిచకారః స్వయమిత్యనేనాభిసంబధ్యతే - స్వయంచార్జితమితి చకారాదన్యస్యాపితదర్జనం సాధారణధనద్వారేణేత్యర్థః॥ అనుపఘాతార్జితం తూత్తమవిభాజ్యమాహాతు మనురపి విష్ణుః॥ అనుపఘ్నన్పితృద్రవ్యం శ్రమేణయదుపార్జయేత్। స్వయమీహితలబ్ధంతన్నాకామో దాతుమర్హతి॥ పితృద్రవ్యోపఘాతాభావేన ద్రవ్యద్వారేణేతరేషాంవ్యాపారః స్వచేష్టాలబ్ధత్వేనశారీరోపివ్యాపారో నేతరేషామితిఅర్జకస్యైవతదసాధారణంస్వయమీహితలబ్ధం తదితిహేతుత్వేనోపన్యాసాత్॥ తథాచవ్యాసః॥ అనాశ్రిత్యపితృద్రవ్యంస్వశక్త్యాప్నోతియద్ధనం। దాయాదేభ్యోనతద్దద్యాద్విద్యాలబ్ధంచయద్భవేత్॥ స్వశక్తిమాత్రేణ యదర్జితమితి సామాన్యేనాభిధానాత్ - స్వీయమేవం విధమసాధారణంద్రవ్యం - స్వశక్తిప్రాప్తస్యాపివిద్యాధనస్యసమాధికవిద్యైః సాధారణత్వాత్ న్యూనవిద్యావిద్యనిరాకరణార్థంవిద్యాలబ్ధపదం తథాయాజ్ఞవల్క్యః॥ పితృద్రవ్యావినాశేన యద(ద)న్యత్స్వయమర్జితం॥ మైత్రమౌద్వాహికంచైవ దాయాదానాంనతద్భవేత్॥ మైత్రాదిగ్రహణం ప్రదర్శనార్థం - ఏవమాదిష్వపి పితృద్రవ్యానుపఘాతసంభవాత్॥ తథాచమనుః॥ విద్యాధనంతుయద్యస్య తత్తస్యైవధనంభవేత్। మైత్రమౌద్వాహికంచైవ మాధుపర్కికమేవచ॥ తథాచవ్యాసః॥ విద్యాప్రాప్తంశౌర్యధనం యచ్చసౌదాయికంభవేత్। విభాగకాలేతత్తస్య నాన్వేష్టవ్యంస్వరిక్థిభిః॥ పితృపితృవ్యాదిభ్యస్స్వదాయసంబంధిభ్యః ప్రసాదాదినాలబ్ధం సౌదాయికం॥ తదాహనారదః॥ శౌర్యభార్యాధనేహిత్వా యచ్చవిద్యాధనంభవేత్। త్రీణ్యేతాన్యవిభాజ్యాని ప్రసాదోయశ్చపైతృకః॥ భార్యాప్రాప్తికాలే లబ్ధంభార్యాధనం ఔద్వాహికమిత్యర్థః, ఏతానివర్జయిత్వా అన్యద్విభజేదిత్యనువర్తతే

తే-వాక్యాంతరీయం - తదేవమాదిభిః శౌర్యాదిధనత్వేనవిభాజ్యత్వేకార ణంనోచ్యతే శౌర్యాద్యర్జితస్యాపివిభాగశ్రుతేః॥ తథాచవ్యాసః॥ సాధారణంసమాశ్రిత్య యత్కించిద్వాహనాయుధం। శౌర్యాదినాప్నోతి ధనం భ్రాతరస్తత్రభాగినః॥ సాధారణద్రవ్యేణార్జితస్యధనస్యవిభాగం వదతి॥ తథానారదః॥ కుటుంబంబిభృయాద్భ్రాతు ర్యోవిద్యామధిగచ్ఛతః। భాగంవిద్యాధనాత్తస్మా త్సలభేతాశ్రుతోపిసన్॥ బిభృయాదిత్యేకవచనసిద్ధేః శాస్త్రాదివిద్యామభ్యస్యతో భ్రాతురపరోభ్రాతా కుటుంబం స్వధనవ్యయశరీరాయాసాభ్యాంసంవర్ధయతి తదాతస్యాప్యుపార్జిత ధనేతస్యాప్యధికారః॥తథా॥ వైద్యోవై (వి) వైద్యాయనాకామోదద్యాదంశంస్వతోధనాత్। పిత్ర్యంద్రవ్యం సమాశ్రిత్య నచేత్తేనతదర్జితం॥ అత్రపిత్ర్య పదం సాధారణ ధనపరం - తదనాశ్రిత్య అర్జితం అవిద్యాయవైద్యోనిచ్ఛన్నదద్యాద్విద్యయా విదుషేపునఃసాధారణమంతరేణాప్యర్జితం దద్యాదేవ ॥ తథాచ గౌతమః ॥ స్వయమర్జిత మవిద్యేభ్యోవైద్యోకామోనదద్యాత్-అసాధారణధనశరీరవ్యాపారార్జితంస్వయమర్జితమవిద్వద్భ్యోదాతు మనిచ్ఛన్నదద్యాద్విద్వద్భ్యఃపునర్దద్యాదేవ - ఏతచ్చవిద్యాధనమాత్రవిషయం- తదాహకాత్యాయనః॥ నావిద్యానాంతువైద్యేన దేయం విద్యాధ (నాత్) నంకృచిత్। సమవిద్యాధికానాంతు దేయంవైద్యేనతద్ధనం॥ తంత్రోచ్చరితవిద్యాపదంఉభాభ్యాం సమాధికపదాభ్యాం సంబధ్యతే, తేనసమవిద్యవిద్యాధికానాం దాతవ్యం న్యూనవిద్యావిద్యయోఃపరమనధికారః - తదేవమాదివచనైర్విద్యాశౌర్యాదిధనేష్వపి సాధారణోపఘాతానుపఘాతాభ్యాం విభాగావిభాగయోరవగమాత్తస్యైవ ప్రయోజకత్వాత్తత్పదవత్త్వేవశ్రుతేః కల్పనీయా ఉపఘాతార్జితం విభజేదితినపునశ్శౌర్యాదిపదవత్త్వేః - అవశ్యకల్పనీయాసామాన్యశ్రుతికల్పనైయైవోపపత్తేః - హోలాకాధికరణన్యాయస్యాయమేవవిషయః - యద్వాన్యాయప్రాప్తమేవాయమర్థః - యద్యేనార్జి

తంత త్తస్మిన్ జీవతి తస్యైవ అసరి విశేషవచనే - యత్ర పునః సాధారణధ
నమాత్రేణ ఏకస్య వ్యాపారోన్యస్య ధనశరీరాభ్యాం - తత్రైకస్యపక్షో
భాగః అపరస్యభాగద్వయం న్యాయావగత మేవనిబద్ధం ఏతేనైతదపి సి
ద్ధ్యతి యత్సాధారణ ధనోపఘాతే సతి యస్య యావతోంశస్య స్వల్పస్యమ
హతో వా ఉపఘాత స్తస్య తదనుసారేణ భాగకల్పనాకార్యా॥ కించకా
త్యాయన వచనం॥ విభక్తాః పితృపిత్రా చ్చై దేకత్ర ప్రతివాసినః । విభజే
యుః పునస్త్ర్యంశం సలభేతోదయో [illegible]॥ ఇదం సంసృష్టస్య సాధారణ
ధనోపఘాతేన ఆర్జకస్య భాగద్వయం ఇతి శేషా మేకైకో భాగ ఇతి శ్రీ
కరేణ వ్యాఖ్యాతం- తేనానుపఘాత జనిత మార్జకస్యైవ- సంసృష్టత్వేపి
న పునస్తద్ధనం సాధారణమితి మునేర్వ్యాఖ్యాతుశ్చ అభిప్రాయో లక్ష్యతే-
అనుపఘాతార్జితే భాగవిశేషానభిధానాత్- ఏవం చాసంసృష్టస్యవిభ
క్తస్యాపి తద్ధనత్వ మేవ యుక్తం - విభాగ ప్రకరణ వై తత్ప్ర [illegible] ధ్యాం నే చ ఏక
త్ర ప్రతివాసస్య హేతో రవిశేషాత్ - సాధా[illegible] ధనోపఘాతార్జితే అర్జ
కస్య భాగద్వ [illegible] ధన [illegible] వచనస్యాప్యుపపత్తే [illegible] నకించ
[illegible] త్వం యుక్తం వాలాకాధికరణ న్యాయస్యాత్రైవ జాగరూ
కత్వాత్ - కించోప [illegible] తార్జితే అర్జకస్యభాగద్వయమితి [illegible]
వా [illegible] సాధారణం సమాశ్రిత్య యత్కించి ద్వాహనాయుధం । శౌ
ర్యాదినాప్నోతి ధనం భ్రాతర స్తత్రభాగినః॥ తస్యభాగద్వయం దేయం
శేషాస్తు సమభాగినః॥ ఆత్మ్యేనోపఘాత ఏవ భాగద్వయ విధానాత్ అ
సాధారణధనశరీరవ్యాపార మాత్రార్జితే తు న భాగద్వయం న్యాయ్యం
కిం త్వర్ధికం సర్వ మేవ వా కించిదూనం వా అత్ర కిం విదూ వస్య [illegible] నిబంధ్యధి
శ్చ అసక్తత్వా త్సాధారణ ధనవ్యాపారేణ భ్రాతరి తస్య భాగనిగమా
త్తదభావే భాగాభావ ఏవ యుక్తః - ద్వ్యంశహరోర్జయితుః ఇత్యేతస్య చ న్యాయ
మూలత్వ మేవ యుక్తం అన్యథా తతికల్పనే అర్జకత్వానుప్రవేశో నాస్తి
ధగ్వా అధికారికల్పనీయః స్యాత్ తస్మా త్తదనుపఘాతార్జితమర్జకస్యైవ

నేతరేషామితిసిద్ధం - కించ అవిభక్తార్జితం సర్వే విభజేయురితి న తావత్సా
మాన్యేన వచనం కల్పనీయం - శౌర్యాదిధనపర్యుదాస దర్శనాత్॥ తథా
చ మనుః॥ విద్యాధనంతు యద్యస్య తత్తస్యైవ ధనంభవేత్ । మైత్రమౌ
ద్వాహికంచైవ మాధుపర్కికమేవ చ॥ తథామనువిష్ణూ॥ అనుపఘ్నన్పి
తృద్రవ్యం శ్రమేణ యదుపార్జయేత్ । స్వయమీహితలబ్ధంతు నాకామో
దాతుమర్హతి ॥ అనుపఘ్నన్నితి విద్యాదిధనే (పి సంబధ్యతే) ప్యనుష
జ్యతే॥ సత్యుపఘాతే విభాగవచనదర్శనాత్॥ తథా యాజ్ఞవల్క్యః॥ పి
తృద్రవ్యావిరోధేన యదన్యత్స్వయమర్జితం । మైత్రమౌద్వాహికంచై
వ దాయాదానాం న తద్భవేత్॥ క్రమాదభ్యాగతం ద్రవ్యం హృతమప్యు
ద్ధరేత్తు యః॥ దాయాదేభ్యో న తద్దద్యాద్విద్యయా లబ్ధమేవ చ॥ తథా నార
దః॥ శౌర్యభార్యాధనే హిత్వా యచ్చ విద్యాధనం భవేత్। త్రీణ్యేతాన్యవి
భాజ్యాని ప్రసాదో యశ్చ పైతృకః॥ తథా వ్యాసః॥ విద్యాప్రాప్తం శౌర్య
ధనం యచ్చ సౌదాయికం భవేత్ । విభాగకాలే తత్తస్య నాన్వేష్టవ్యం
స్వరిక్థిభిః॥ సౌదాయికం సుదాయసంబంధిభ్యో లబ్ధం॥ పితామహేన య
ద్దత్తం పిత్రా వా ప్రీతిపూర్వకం । తస్య తన్నాపహర్తవ్యం మాత్రా ద
త్తం చ యద్భవేత్॥ అనాశ్రిత్య పితృద్రవ్యం స్వశక్త్యాప్నోతి యద్ధనం । దా
యాదేభ్యో న తద్దద్యాద్విద్యయా లబ్ధం చ యద్భవేత్॥ తదేవమాదివచనైర్వ్యా
పద్వాహ వర్ణాంతరాణాం సంకీర్ణజాతానాం సకలవిద్యానిమిత్త
స్య సౌదాయికస్య చ స్వజనదత్తస్య తథా మైత్రవివాహమధుపర్కప్రాప్త
స్య శౌర్యేణ యుద్ధాదినా లబ్ధస్య కృషిసేవావాణిజ్యాదినా శ్రమేణార్జి
తస్య అనుపఘాతేన చ స్వశక్త్యార్జితస్య పర్యుదాసాత్సర్వమేవ ప
ర్యుదస్తమితి॥ తదితరాభావాన్నిర్విషయో విధిః - అథ యథాకథంచిద్ దే
శాద్విశేషో వా విషయో లభ్యతే - తదా తదేవ స్వపదేన నిర్దేష్టుముచితం- అ
విభక్తార్జితమముకధనం విభజేదితి లాఘవాత్స్వపదాచ్చ శీఘ్రప్రతీతేః- న
తు శౌర్యాదిధనేతరతయా - బహుతర పదప్రయోగాత్ ప్రతీత్యాగౌరవాచ్చ

ర్యాదానత్వేచ సర్వమునిభిరేవసకలపర్యాదనస్యైవ పదానుకీర్తనం కర్త
వ్యం తద్వినాతదితరజ్ఞానానుపపత్తేః మునీనాం పర్యాదానవచనం బాల
ప్రలపితంస్యాత్ - ప్రదర్శనార్థత్వేతు అనాస్థయాకేనచిత్కించిత్ప్రకీ
ర్తితం॥ కేనచిచ్చకించిదితి యుక్తం సర్వస్యాకీర్తనం - తస్మాత్సాధార
ణధనోపఘాతార్జితం విభజేదితివిధిః - శౌర్యాదిపదంచవాక్యేషుప్రదర్శ
నార్థం అతోవిభక్తార్జితత్వమాత్రేణ ధనస్యసాధారణత్వాభిధానమ
ప్రామాణికం ॥ కించక్రమాదభ్యాగతం ద్రవ్యం హృతమభ్యుద్ధరేత్తుయః ।
దాయాదేభ్యోనతద్దద్యా ద్విద్యయా లబ్ధమేవచ॥ అత్రయాజ్ఞవల్క్యవచ
నేపి పితృపితామహాదిధనమపికేన చిదపహృతం- యోభ్యుద్ధరేత్తత్తస్యైవ
నాన్యేషామితిభవతోపిసమ్మతం - తేన పూర్వసంబంధలేశేసత్యపి అవిభ
క్తానామప్యభ్యుద్ధారకత్వేన తత్ర సంబంధం నిరాకుర్వన్న పూర్వత్వే
న స్వార్జితే సుదూరమేవాన్యేషాం సంబంధం నిరస్యతి - యచ్చోక్తం
శ్రీకరేణ - యది పితృద్రవ్యానుపఘాతార్జితం అర్జకస్యైవ తత్తదా
ప్రతిగ్రహోపాత్తధనం నకదాచిద్భ్రాత్రంతరస్యభవేత్॥ నహిప్రతిగ్ర
హః పితృద్రవ్యవినాశేనసంభవతి - ద్రవ్యంహిదాతురానమనముఖేన వా
ప్రతిగ్రహఉపయుజ్యతే - ఏకహాయన్యాదికమివక్రయే - కర్తృశరీరధా
రణేనవాపరమోపకారికమివజ్యోతిష్టోమే - తత్రతావద్దృష్టార్థదానే
ద్రవ్యాంతరగ్రహణేన నదాతురానతిరపేక్షితేతి నదాతాప్రత్యాద్రవ్యము
పయుజ్యతే - ప్రతిగ్రహస్యచాల్పకాలీనత్వాన్నతత్కర్తుర్భోజనమ
పేక్షితం॥ దీర్ఘకాలీనజ్యోతిష్టోమేనేవస్వర్గకర్తుర్తిరి॥ తస్మాందం -
దాపకానత్యర్థం ఉపహారప్రదానాదినాధనోపఘాతస్య లోకేబహుల
ముపలంభాత్ - కలౌచప్రతిగ్రహధనస్య సేవాధనసమానత్వాదతఏవ
కలౌత్వనుగమాన్వితఇతిస్మరంతి - యచ్చచిరావస్థితే వ్యభిచారాన్నప్రతి
గ్రహకారణస్య మానతేరత ఆనతిద్వారా నప్రతిగ్రహార్థత్వం ద్రవ్య
స్యేత్యుక్తంతన్మందతరం ఆనతిద్వారేణ చిరాశ్రయణాదీనాం ప్రతిగ్రహ

కారణత్వాత్పురుషస్యాశయవైచిత్ర్యేణ కస్యచిద్ధనదానేన కస్యచిచ్చిరాశ్రయణాద్వినా కస్యచిత్తద్గుణానుసంధానమాత్రేణ దర్శనాత్ - సహకార్యభావేన కార్యానుత్పత్తేర్నాకారణతా - అతఏవచోక్తం అనతేర నియతోపాయపరిణామత్వాదితి॥

యదప్యుక్తమథతత్సన్నిధిమంతరేణ ప్రతిగ్రహస్యాసంభవాద్భోజనమంతరేణ చతదయోగాత్తస్యాం స్థితౌవా ధ్రియమాణంధనం ప్రణాళ్యాప్రతిగ్రహంనిష్పాదయతీతి తదాజ్యోతిష్టోమాదికర్మణః ప్రాచీనమపిభోజనం శరీరస్థిత్యా ధ్రియమాణం ప్రాచీనశరీరావస్థితిమంతరేణ జ్యోతిష్టోమాద్యసిద్ధేః ప్రణాళ్యాజ్యోతిష్టోమార్థమితి సర్వమేవభోజనం క్రత్వర్థంస్యాన్నపురుషార్థం తథాచతత్సాధనమపి యద్ద్రవ్యం తత్క్రత్వర్థంస్యాత్ - తదర్జనోపాయోపి క్రత్వర్థస్స్యాదితి పురుషార్థత్వం ద్రవ్యార్జనస్యద్రవ్యస్యభోజనస్యచహీయేతేతి॥ తన్మందతమం ప్రణాళ్యా జ్యోతిష్టోమోపకారకత్వేపిభోజనస్యసాక్షాత్తృప్త్యర్థత్వాత్పురుషార్థస్యైవసతః క్రతూపకారకత్వాత్ - తత్తదర్థే ప్రమాణాభావాత్ ఉపకారకత్వస్య తాదర్థ్యవ్యభిచారాత్ - అతఃకథంద్రవ్యార్జనస్య భోజనస్యచక్రత్వర్థత్వమాపద్యతే - అతఏవాస్యాః పర్యనుయోగస్యానవకాశః యదిధనస్య ప్రతిగ్రహప్రాచీనభోజనద్వారాప్రతిగ్రహోపకారత్వమిష్యతే తదాజన్మప్రభృత్యాభోజనం వినాశరీరావస్థితేరభావాన్నార్జనంసంభవతీతి సర్వఏవధనోపాయఃపితృద్రవ్యవినాశేనస్యాత్. అతోనుపఘ్నన్పితృద్రవ్యమితి విశేషణంనస్యాదితి యతోవిశేషణానర్థక్యాదేవభక్షణాద్యుపభోగోపయుక్తధనోపఘాతాదన్యస్యైవోపచారాదిరూపస్యవచనార్థత్వాదిహంచభక్షణాద్యుపభోగార్థం ధనోపఘాతస్యగ్రహణగతేరావశ్యంకర్తవ్యత్వాత్ - నధనార్జనార్థత్వముపఘాతస్య తాదర్థ్యమేవప్రయోజకమితి నాతిప్రసక్తిః- అతఏవోక్తంవిశ్వరూపేణపితృద్రవ్యంగత్వా బుద్ధ్యుపార్జితంధనం తదాతస్యైవాసాధా

రణం నైవాహికవదేవోక్తం నతుభక్షణాద్యుపభోగమాత్రేణ- తస్యాస్త్ర
నపానాది తుల్యత్వాదిత్యంతేన - అతఏవ పుత్రోపనయన వివాహ యో
శ్చౌత్సుకస్యాయ పితృకృతబహుతర ధనవ్యయేపి నవ్రతభిక్షాదిలబ్ధస్య నై
వాహికస్యాసాధారణ్యం - ధనప్రేప్సయా ధనవ్యయస్యాకృతత్వాత్త
స్మాద్ధనోద్దేశే నైవసాధారణ ధనోపఘాతేన అర్జితం సాధారణం నా
స్యాదితిసిద్ధం - జితేంద్రియేణాపి బహుప్రకారం విమృశ్య ఉక్తం - తదస్య
యావదుక్తప్రపంచస్య సంక్షేపేణాయమర్థః ప్రత్యేతవ్యః - యత్కించి
ద్ధనమసాధారణ ధనోపఘాతార్జితం తదసాధారణం యత్కించిద్ధ
నంసాధారణోపార్జితం తత్సాధారణం విస్పష్టార్థంతువిద్యాధనంతు
యద్యస్యేత్యాదినా ఉదాహరణ ప్రపంచేనోపన్యస్తం అసాధారణత్వా
దేవావిభాజ్యధనమప్యేవంవిధమేవసాధారణమపి సాధారణహేతుసము
ద్భవమేవంవిధమేవ తదపిసుఖావబోధార్థం క్వచిదర్థసాధారణ్యేన క్వచి
చ్చవ్యాపార (సాధారణ్యే) తత్వేనక్వచిత్సంబంధసాధారణ్యేన ప్రదర్శి
తమిత్యంతేన - బాలకేనాప్యుక్తం- నహ్యేకేనభ్రాత్రా విద్యాదినా లబ్ధే
సరేషామధికారసంభవః ప్రమాణాభావాదిత్యంతేన యచ్చానుపఘాత
ప్రతిగ్రహార్జితధనస్య విభాగశ్శిష్టానాంద్రుశ్యతే సభ్రాతృస్నేహేన వా
జౌంచిత బుద్ధ్యా వానుపపన్నః- యద్వాప్రతిగ్రహధనస్యవిద్యాధనత్వా
ద్విద్యాధనేచ సాధారణ ధనానుపఘాతార్జితేపి సమవిద్యాధిక విద్యా
నాం భాగస్యవాచనికత్వాత్ తద్విభాగంపశ్యంతో విద్యాధనస్య విద్యావి
శేషకృతోయం విభాగ ఇత్యజానంతో ఽవిభక్తార్జితత్వేనాయం విభాగ
ఇతిభ్రాంతాస్స్వయమపితద్వైవకృతవంతః ఏతన్మూలశ్చాపరాపరవ్యవహా
ర ఇతినకించిదనుచితం ॥ యత్తునమణాను వచనం॥ యత్కించిత్పితరిప్రేతే
ధనంజ్యేష్ఠోధిగచ్ఛతి । భాగోయవీయసాంతత్ర యదివిద్యానుపాలినః॥ అ
స్యాయమర్థః॥ పితేవపాలయేత్పుత్రాన్ జ్యేష్ఠోభ్రాతౄన్యవీయసః । పు
త్రవచ్చాపివర్తేరన్ జ్యేష్ఠేభ్రాతరిధర్మతః॥ ఏతస్మాద్వచనాత్పితా పుత్రవ

దనస్థానాత్పిత్రార్జితఇవ అనుపఘాతార్జితేపి జ్యేష్ఠథనేకనిష్ఠానాంత్వ ధికారః॥ ఏతావాన్పరంవిశేషః - పిత్రార్జితే అవిదుషామప్యధికారః - జ్యేష్ఠథనేతువిదుషామేవ - ఏ చ్చపితరి ప్రేతఇతిశ్లోకస్థ ఇతి యవీయసామి తివిద్యానుపాలినఇతి పదప్రయోగస్యానర్థక్యం స్యాదితి - తస్మాదవిభ క్తార్జితత్వమాత్రేణా విభక్తభ్రాతృంతరస్య భవతీత్యసంగతంవచనం - తత్రవిద్యాధనంతావదభిధీయతే॥ తత్రకాత్యాయనః॥ ఉపన్యస్తేతుయల్ల బ్ధం విద్యయాపణపూర్వకం । విద్యాధనంతు తద్విద్యాద్విభాగేననియోజ యేత్॥ శిష్యాదార్త్విజ్యతః ప్రశ్నాత్సందిగ్ధప్రశ్ననిర్ణయాత్ । స్వజ్ఞా నశంసనాద్వాదాల్లబ్ధంప్రాధ్యయనాచ్చయత్॥ విద్యాధనంతు తత్ప్రాహు ర్విభాగేనప్రయుజ్యతే । శిల్పేష్వపిహిధర్మోయం మూల్యాద్యచ్చాధి కంభవేత్॥ పరంనిరస్యయల్లబ్ధం విద్యయాద్యూతపూర్వకం । విద్యాధ నంతుతద్విద్యాన్నవిభాజ్యం బృహస్పతిః॥ యదిభవాన్భద్రకముపన్యస్య తి తదాభవతేమయా ఏతావద్దేయమితిపణితం యత్రత్రోపన్యాసంనిస్తీ ర్యాలభతే తన్నవిభాజ్యం - శిష్యాదధ్యాపితాదార్త్విజ్యతః యజమానా ద్దక్షిణావినాయల్లబ్ధం - దక్షిణాచన ప్రతిగ్రహోవాతన రూపత్వాత్ త స్యాః - తథాయత్కించిద్విద్యాయాం ప్రశ్నేనిస్తీర్ణే అపణితఏవయ దికశ్చిత్పరితోషాదినాదదాతి తథాయోహ్యస్మిన్ శాస్త్రార్థేమమసంశయ మపనయతితస్మైసువర్ణమిదం దదానీత్యుపస్థితస్య సంశయమపనీయల బ్ధం వాదినోవాదసందేహే న్యాయకరణార్థమాగతయోస్సభ్యత్వ రూపణేనలబ్ధంషష్ఠాంశాదికం - తథాశాస్త్రాదిషుప్రకృష్టజ్ఞానం విఖ్యాప్య ప్రతిగ్రహాదినాయద్ధనంలబ్ధం- తథాధ్యయనాత్ప్రతిజ్ఞానవివాదేఅన్యత్రా పియత్రకుత్రచిత్ అనేన్యాన్యజ్ఞానవివాదేః జితత్వేయల్లబ్ధం- తథాఏకస్మిన్ దేయేబహూనాముపస్థితే చన ప్రకృష్టమధీత్యైయల్లబ్ధం - తథాశిల్పాదివి ద్యయాం చిత్రకార సువర్ణకారాదిభిర్లబ్ధం - తథాద్యూతేనాపి ప రంనిర్జిత్యయల్లబ్ధం తత్సర్వమవిభాజ్యమితరైః - తదనుమతోఽయ యా

కయాచిద్విద్యయా యల్లబ్ధమర్జితస్యైవ తస్యైతదేషాం-ప్రదర్శనార్థం తు కాత్యాయనేన విస్తరేణోక్తం శ్రీకరాదిభిర్మనిరాసార్థం-అతః స్వజ్ఞానఖ్యాపనాదినా యత్ప్రతిగ్రహాల్లబ్ధం తదపి విద్యాధనమేవ- విద్యయైవ విదుషే ప్రతిగ్రహదానాత్॥ తథా యమః॥ విద్యాయుక్తో ధర్మయుక్తః (శీలః) ప్రశాంతః క్షాంతో దాంతః సత్యవాదీ కృతజ్ఞః। వృత్తిగ్లానో గోహితో గోశరణ్యో దాతా యజ్వా బ్రాహ్మణః పాత్రమాహుః॥ అవ్రతానామమంత్రాణాం జాతిమాత్రోపజీవినాం। నైషాం ప్రతిగ్రహో దేయో న శిలా తారయేచ్ఛిలాం॥ విద్వత్త్వేనైవ పాత్రత్వాదవిదుషాం చాపాత్రత్వాత్ - అతో యత్కేనచిదుక్తం విద్యాధనం తు విద్యాధ్యాపననిమిత్తం యత్తదుచ్యత ఇతి తదుక్తవచనాదర్శనే (వాతిద్వః) నేహ హేయమేవ - తస్మాద్విద్యాశబ్దస్య విదజ్ఞానఇత్యస్మాద్ధాతో నిష్పత్తేర్జ్ఞానమాత్రవచనత్వాత్ - యచ్చ ప్రతిగ్రహధనస్యాపి విద్యాధనత్వేన యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహాణాం సంకీర్ణత్వమాపాదితం శ్రీకరేణ - తదతిమందం - విద్యాధనత్వసామాన్యస్య యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహాదిధనావ్యక్తిసంబంధేపి వ్యక్తీనామసంకీర్ణత్వాత్తదాపి యాజనాధ్యాపనస్య ప్రతిగ్రహత్వాద్గోత్వసమవాయేపి నీలకపిలకపోతాదివ్యక్తీనామసంకీర్ణత్వస్య పివాదాత్ - అత ఏవ సపివశిష్యాదార్త్విజ్యతః ప్రాప్తయోర్విద్యాధనత్వం స్మరన్మునిర్యాజనాధ్యాపనయోః సంకరార్థం న బిభేతి- అతః ప్రతిగ్రహణమాత్రేణ తదభిధానమితి హేయం॥ శౌర్యాదిధనమాహ కాత్యాయనః॥ ఆరుహ్య సంశయం యత్ర ప్రసభం కర్మ కుర్వతె। తస్మిన్కర్మణి తుష్టేన ప్రసాదః స్వామినా కృతః॥ తత్ర లబ్ధం చ యత్కించిద్ధనం శౌర్యేణ తద్భవేత్। ధ్వజాహృతం భవేద్యత్తు విభాజ్యం నైవ తత్స్మృతం॥ సంగ్రామాదాహృతం యత్తు విజిత్య ద్విషతాం బలం। స్వామ్యర్థే జీవితం త్యక్త్వా తద్ధ్వజాహృతముచ్యతే॥ వైవాహికం తు తద్విద్యాత్ భార్యయా యత్సహాగతం॥ భార్యాప్రాప్తికాలే లబ్ధమిత్యర్థః॥ తథాఽపరమవిభాజ్యమాహతుర్మనువిష్ణూ॥

వస్త్రంపత్రమలంకారం కృతాన్నముదకంస్త్రియః । యోగక్షేమప్రచా
రంచ నవిభాజ్యంప్రచక్షతే॥ వస్త్రమంగయోజితం - నతుశక్తిపరిచ్ఛదార్థం
చ - పత్రంవాహనమశ్వాది - అలంకారోంగుళీయకాది - కృతాన్నం ల
డ్డుకాది - ఉదకం కూపవాపీగతం జలం ప్రచారోపయుక్తం - స్త్రియో
దాసీవ్యతిరిక్తాః - యోగక్షేమప్రచారంచ శయ్యాభోజనాద్యుపయుక్త
భాజనాదీని॥ తథావ్యాసః॥ అవిభాజ్యం సగోత్రాణా మాసహస్రకు
లాదపి । యాజ్యంక్షేత్రంచపత్రంచ కృతాన్నముదకంస్త్రియః॥ యాజ్యం
యాగస్థానం దేవతా వా - నతుయాజనలబ్ధంధనం-తస్యవిద్యాధనత్వేనై వ
పగతార్థత్వాత్॥ తథాకాత్యాయనః॥ గోప్రచారశ్చరథ్యాచ వస్త్రం
యచ్చాంగయోజితం । ప్రయోజ్యంనవిభజ్యేత శిల్పార్థంచ బృహస్ప
తిః॥ ప్రయోజ్యంయద్ద్రవ్యస్యప్రయోజనాహరణం - యథాశ్రుతాదౌపుస్త
కాది - తస్మాత్తైర్నవిభజనీయం - శిల్పోపయుక్తంచ శిల్పినామేవనా
తద్విదాం ॥ తథాశంఖలిఖితౌ ॥ నవాస్తువిభాగోస్తి నోదపాత్రాలంకారా
ణుపయుక్తస్త్రీవాససామపాం ప్రచారార్థానాం విభాగశ్చేతిప్రజాపతిః-
పితరిజీవతియస్మిన్ వాస్తౌయేన గృహోద్యానాదికం కృతంతత్తస్య- నవి
భాజ్యం - పితురప్రతిషేధేన తదనుమతత్వాత్- తథాపైతామహమపిద్ర
వ్యంయద్బహుకాలనష్టంఅక్షమత్వాదథవా ప్రతీకార పరాఙ్ముఖతయా ఇతరై
రప్రతికృతం పిత్రాచస్వధనశరీరాయాసాభ్యాం ప్రతికృతం - తత్పితురే
వ - నసాధారణం॥ యథామనుః॥ పైతృకంతుపితాద్రవ్య మనవాప్తం
యదాప్నుయాత్ । నతత్పుత్రైర్భజేత్సార్ధ మకామస్స్వయమర్జి
తం॥ పైతృకంద్రవ్యంపుత్రైరనవాప్తమప్రతికృతం - అనవాప్యమితి అన
వాప్యేతిచపాఠావనకారౌ॥ ఆహబృహస్పతిః॥ పైతామహంహృతంపి
త్రా స్వశక్త్యాయదుపార్జితం । విద్యాశౌర్యాదినాప్రాప్తం తత్రస్వా
మ్యం పితుస్స్మృతం। ప్రదానంస్వేచ్ఛయాకుర్యాద్భోగంచైవతతోధనాత్ ।
తదభావేతుతనయాః సమాంశాః పరికీర్తితాః॥ స్వశక్త్యేతిఅసాధారణ

ధనశరీరవ్యాపారం దర్శయతి - వచనద్వయే౽పి పితృపదముపలక్షణం - స్వ
యమర్జితమితి హేతోరభిధానాత్ - ఏవంచ స్వార్జిత క్రమాగతద్రి
వ్యయోరేవ క్రమాగతేష్వేవంరూపే భూమివ్యతిరిక్తే వ్యవస్థాబోద్ధవ్యా॥ భూ
మౌతు విశేషమాహ శంఖః॥ పూర్వనష్టాంతు యో భూమిమేక(శ్చేదు)ఏకో
ద్ధరే (ఛ్ఛ్రీ) త్క్రమాత్ । యథాభాగం భజంత్యన్యే దత్వాంశం (భా
గం) తు తురీయకం॥ అసాధారణధనశరీర వ్యాపారమేవకారేణ దర్శ
యతి - తథాప్యుద్ధర్తుర్న సాధారణ్యం - కింతు ప్రతికృత భూమేశ్చతు
ర్థాంశో౽ధికస్తస్మై దాతవ్యః - భూమిపదసామర్థ్యాత్తదవివక్షాకార
ణాభావాత్॥ ... ...

ఇతి విభాజ్యావిభాజ్యనిరూపణమ్,

—(*) అథవిభాగానంతరజాతస్యవిభాగో నిరూప్యతే (*)—

అత్రమనువారదౌ॥ ఊర్ధ్వం విభాగాజ్జాతస్తు పిత్ర్యమేవహరేద్ధ
నం । సంసృష్టాస్తేనవాయేస్యుర్విభజేత సతైస్సహ॥ యదిపితాపుత్రా
న్విభజ్యస్వయంచయథాశాస్త్రంభాగం గృహీత్వాపుత్రైర సంసృష్టఏవ
మృతః తదావిభాగానంతరజాతః పితృధనమేవ గృహ్ణీయాత్ సఏవ తస్య
భాగః - అథకైశ్చిత్పుత్రైస్సహసంసృష్టః పితామృతః తదాసంసృష్టిభ్యో
భాగంగృహ్ణీయాత్ ॥ తథాగౌతమః॥ విభక్తజః పిత్ర్యమేవ। విభాగానం
తరంయస్యగర్భాధానం సవిభక్తజః - విభక్తేనజనితః గర్భాధానాదృతే
జనకస్యజనన వ్యాపారాభావాత్ - అతో౽యదృజ్ఞాతగర్భాయామేవస్త్రి
యాంవిభక్తాః పుత్రాః తదానంతరజాతో భ్రాతృభ్యఏవ భాగం గృహ్ణీ
యాత్ నకేవలమేకఏవకింతు బహవో విభక్తజాతాః పిత్ర్యమేవధనంగృ
హ్ణీయుః॥ యథాహబృహస్పతిః॥ పితాసహవిభక్తాయే సాపత్న్యావా
సహోదరాః । జఘన్యజాశ్చయే తేషాం పితృభాగహరాస్తుతే॥ అనీ
శః పూర్వజః పిత్ర్యే భ్రాతృభాగేవిభక్తజః। విభాగాత్పూర్వజః పిత్ర్యేధ

న్యేఽనధికారీ - విభక్తజశ్చ భాత్పృధనే॥ తథా॥ పుత్రైస్సహ విభక్తేన పి త్రాయత్స్వయమర్జితం। విభక్తజస్య తత్సర్వ మనీశాః పూర్వజాః స్మృ తాః॥ యథాధనే తథర్ణేఽపి దానాధానక్రయేషుచ॥ సర్వశబ్దాత్పృథుత రమపి ధనం పిత్రార్జితం విభక్తజస్యైవ॥ పరస్పరమనీశాస్తే ముక్త్వాశౌ చోదకక్రియాం॥ ఆశౌచోదకక్రియామాత్ర ప్రదర్శనేన సుదూరం ధనాధి కారం నిరస్యతి-ఇదంచపిత్రు పాత్తధనమాత్రవిషయం- యదితుపైతామ హమపి భూమ్యాదికం విభక్తం తదాతద్ధనవిభాగం భ్రాతృభ్యో గృహ్ణీ యాత్ - మాతుర్నివృత్తైరజసితద్విభాగవిధానాత్ ॥ తదాహవిష్ణుః ॥ పి తృవిభక్తాఅపి విభాగానంతరోత్పన్నస్య విభాగందద్యుః॥ తథాయాజ్ఞవ ల్క్యః॥ విభక్తేష్వసుతోజాత స్సవర్ణాయాంవిభాగభాక్ । దృశ్యాద్వా తద్విభాగస్స్యాదాయవ్యయవిశోధితాత్॥ పిత్ర్యమేవహరేదితి విరోధా దుక్తయుక్తేశ్చ క్రమాగతధనవిషయమిదం॥ ... ...

—(*) అథ విభాగానంతరాగతభాగః, (*)—

తత్ర బృహస్పతిః॥ కృతేఽకృతే విభాగే వా రిక్థీయత్ర ప్రదృశ్యతే। సామాన్యంచె (ద్భవేద్యత్తు) ద్భావయతి తత్ర భాగహరస్తుసః ॥ ఋ ణం లేఖ్యం గృహం క్షేత్రం యస్య పైతామహం భవేత్ । చిరకాలప్రోషితో పి భాగభాగాగతస్తుసః॥ గోత్రసాధారణంత్యక్త్వా యోన్యం దేశం స మాశ్రితః। తద్వంశ్యస్యాగతస్యాంశః ప్రదాతవ్యో నసంశయః॥ తృతీయః పంచమశ్చైవ సప్తమోవాపి యోభవేత్ । జన్మనామ పరిజ్ఞానే లభే తాంశంక్రమాగతం॥ యంపరంపరయామౌలా స్సామంతాస్స్వామినంవి దుః । తదన్వయస్యాగతస్య దాతవ్యాగోత్రజైర్మహీ॥ తదనేన చిరప్రో షితవంశ్యేవసమంతాద్వాసిభి ర్మౌలైరాజ్ఞాపన పూర్వకం భాగహర ణంకార్యమ్॥ ఇతివిభక్తాగతవిభాగః-

సంప్రత్యేకపితృకాణాం సవర్ణాసు లోమపరిణీతస్త్రీజాతానాంపుత్రా ణాంవిభాగః కథ్యతేఅస్తివర్ణానులోమ స్త్రీపరిణయాసం॥తథాచమనుః॥

సవర్ణాగ్రే ద్విజాతీనాం ప్రశస్తా దారకర్మణి। కామతస్తు ప్రవృత్తానామిమాః స్యుః క్రమశోఽవరాః॥ శూద్రైవ భార్యా శూద్రస్య సా చ స్వా చ విశః స్మృతే। తే చ స్వా చైవ రాజ్ఞస్తు తాశ్చ స్వా చాగ్రజన్మనః॥ శూద్రైవేత్యేవకారః సర్వత్ర సంబధ్యతే - సా తే తా ఇత్యనంతరపూర్వోక్త పరామర్శాత్ప్రతిలోమపరిణయనం సర్వథైవ న కార్యమిత్యర్థః - కామతస్తు ప్రవృత్తానామిమాః స్యురితి దోషాల్పత్వ ఖ్యాపనార్థం న తు దోషాభావ ఏవ॥ తదాహ తు శ్శంఖలిఖితౌ॥ భార్యాః కార్యాః సజాతీయాః సర్వేషాం శ్రేయస్యః స్యురితి॥ పూర్వః కల్పః తతోఽనుకల్పశ్చతస్రో బ్రాహ్మణస్యానుపూర్వ్యేణ తిస్రో రాజన్యస్య ద్వే వైశ్యస్యైకా శూద్రస్య - జాత్యవచ్ఛేదేన చతురాదిసంఖ్యా సంపద్యతే - ఏతాః పరిణీతా ఏవ భార్యా భవంతి॥ తథా పైఠీనసిః॥ చతస్రో బ్రాహ్మణస్య పరిణీతాస్తిస్రో ద్వే చైకా (చేతరేషాం) చ ఇతరేషాం రాజన్యాదీనాం యథాక్రమం తిస్రో ద్వే చైకా చేతి॥ అనులోమ్యేపి శూద్రీయాం ద్విజాతేర్బహుదోషమాహ తు మనుః స్మృతౌ॥ హీనజాతి స్త్రియం మోహా దుద్వహంతో ద్విజాతయః। కులాన్యేవ నయంత్యాశు న (సంతానాని) సమాంతాసశూద్రతాం॥ శూద్రావేదీ పతత్యత్రే రు (త)చథ్యతనయస్య చ। శౌనకస్య సుతోత్పత్త్యా తదపత్యతయా భృగోః॥ శూద్రాం శయనమారోప్య బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిం। జనయిత్వా సుతం తస్యాం బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే॥ తదనేన క్ర (మోఢా) మేణోఢా విషయకం వచనం - హారీత వచనమపి మన్వాద్యేక వాక్యతయా పరిణీతా విషయం॥ తథా॥ బ్రహ్మహా న భవత్యన్యో బ్రహ్మహా వృషలీపతిః। యస్తస్యామాహితో గర్భః స తేన బ్రాహ్మణో హతః॥ అత ఏవ శూద్రావర్జం ద్విజాతి భార్యామాహ శంఖః॥ బ్రాహ్మణీ క్షత్రియా వైశ్యా బ్రాహ్మణస్య ప్రకీర్తితా। క్షత్రియా చైవ వైశ్యా చ క్షత్రియస్య ప్రకీర్తితా॥ వైశ్యైవ భార్యా వైశ్యస్య శూద్రా శూద్రస్య కీర్తితా॥ అతస్సవర్ణమనూఢాయాం శూద్రాయామపత్యజననే నైతే దోషాః కింతు స్వల్పదోషః ప్రాయశ్చిత్తం॥

చాల్పమితివక్ష్యతే॥ తత్రచాతుర్వర్ణ్యాపుత్రాణాం విభాగమాహమనుః॥
త్ర్యంశందాయాద్ధరేద్విప్రో ద్వావంశౌ క్షత్రియాసుతః। వైశ్యాజోధ్య
ర్ధమేకాంశ మంశంశూద్రా సుతోహరేత్॥ సర్వంవా ఋక్థజాతంతు
దశధాపరికల్ప్యతు। ధర్మ్యంవిభాగంకుర్వీత విధినానేనధర్మవిత్ ॥ చ
తురోంశాన్హరేద్విప్రః త్రీనంశాన్ క్షత్రియాసుతః। వైశ్యాపుత్రోహ
రేద్ద్వ్యంశ మంశంశూద్రాసుతోహరేత్॥ కించిద్గుణవత్త్వేనవిభాగప్రకా
రద్వయం॥ అత్రవిష్ణుః। బ్రాహ్మణస్యచేచ్చతస్రుషుపుత్రాభవేయుః - ఇ
త్యాది, అనేనక్రమేణాం శకల్పనాన్యత్రాపిభవతీత్యంతం- బ్రాహ్మణజాత
రాజన్యాపుత్రఏవజన్మనా సర్వజ్యేష్ఠోగుణవాంశ్చేత్తదాబ్రాహ్మణేన స
హతుల్యభాగీకార్యః- బ్రాహ్మణేనక్షత్రియేణ వాజాతో వైశ్యశ్చేత్తద్రూ
పస్తదాక్షత్రియేణతుల్యాంశీ॥ యథాహబృహస్పతిః॥ విప్రేణ క్షత్రియా
జాతో జన్మజ్యేష్ఠోగుణా (న్వితః) ధికః। భవేత్సమాంశః క్షత్రేణ వై
శ్యాజాతస్తథైవచ॥ తథాబోధాయనః॥ సవర్ణాపుత్రానంతరాపుత్ర
యోరనంతరాపుత్రశ్చేద్గుణవాన్సజ్యేష్ఠాంశంహరేత్ - గుణవాన్హిశే
షాణాంభర్తాభవతీతి - అనేనైవహిశూద్రస్యాప్యేవం విధస్య వైశ్యేన
సహసమాంశితాదర్శితా - యాతుప్రతిగ్రహేణ పిత్రార్జితా భూమిః
సాబ్రాహ్మణీపుత్రస్యైవ నక్షత్రియాదేః - గృహంక్రమాగతం క్షేత్రంచ
ద్విజాతిపుత్రాణామేవ నశూద్రస్య॥ తదాహ బృహస్మనుః॥ బ్రహ్మదా
యాగతాంభూమిం హరేయుర్బ్రాహ్మణీసుతాః। గృహంద్విజాతయస్స
ర్వే తథాక్షేత్రంక్రమాగతం॥ క్రమాదాగ (తయోఃపితామహప్రపితామ
హాది గృహీతయోః) తాయాః పితామహాదిగృహీతాయాభూమేః స
కలద్విజాతిసంబంధః క్రమాగతమిత్యవిశేషణాభిధానాత్ ప్రతిగ్రహభూ
మౌచక్షత్రియాది సుతానామేవాధికార నిషేధేన నస్త్రాదీనామప్యనను
జ్ఞానం॥ తదాహబృహస్పతిః॥ నప్రతిగ్రహభూర్దేయా క్షత్రియాదిసు
తాయవై। యద్యప్యస్యపితాదద్యాన్మృతేవిప్రాసుతోహరేత్॥ ఏవం

దప్రతిగ్రహాధికారేణ బ్రహ్మస్వాయాః నేత్యుక్తా బ్రహ్మవేదః తదధ్యయనే నతదర్థజ్ఞానవత్త్వయం ప్రతిగ్రహవిధానాత్ - నపునర్మనూక్తార్చనలబ్ధా ॥ యథా॥ ఆవృత్తానాంగురుకులాద్విప్రాణాం పూజకో భవేత్ । నృపాణామక్షయోహ్యేష విధిర్బ్రాహ్మోనిధిస్స్మృతః॥ అర్చనరూపత్వాదస్య-అధనార్జనోపాయమే కేననిషిద్ధా అవ్యాపరేణ - నతు బ్రాహ్మణస్య భూమిర్బ్రహ్మదాయః ద్విజాతీనాంక్రమాగత క్షేత్రసంబంధస్య వాచనికత్వాత్ కేవల శూద్రస్యైవనిషేధాచ్చ॥ యథాహబృహస్పతిః॥ శూద్ర్యాం ద్విజాతిభిర్జాతో నభూమేర్భాగమర్హతి । సజాతావాప్నుయాత్సర్వమితిధర్మోవ్యవస్థితః॥ భూమిస్వామిత్వోపాదానాత్క్రయ ప్రసాదాదినాపి ద్విజాతిలబ్ధభూమౌ శూద్రస్యానధికారస్సిధ్యతి - యస్తుశూద్రఏవైకఃపుత్రో బ్రాహ్మణస్య సతృతీయభాగాధికారీ - భాగద్వయం సపిండానాం - తదభావేచసకుల్యానాం - తదభావే శ్రాద్ధకర్తుః॥ యథాదేవలః॥ నిషాద ఏకఃపుత్రస్స్యాద్విప్ర (స్వస్య) స్యసతృతీయభాక్। ద్వౌసపిండస్సకుల్యో వా (స్వధా) పిండదాతా ధనాహరేత్॥ బ్రాహ్మణేన శూద్రాయాం జాతోనిషాదఉచ్యతే - సపిండసకుల్యయోస్తు యదిశూద్రఏవైకః పుత్రస్తదాచతద్ధనస్యార్ధహారకః అపరమర్ధంవక్ష్యమాణాపుత్రధనాధికారక్రమేణగృహ్ణీయుః॥ తథాచవిష్ణుః॥ ద్విజాతీనాం శూద్రస్త్వేక పుత్రోఽర్ధహారః - అపుత్రరిక్థస్యయాగతిస్సార్ధస్యద్వితీయస్య - ఇదంచతృతీయభాగాధికారిత్వమర్ధహారత్వంచ విద్యావినయసంపన్నస్యేతివేదితవ్యం॥ యదాహమనుః॥ యద్యపి స్యాత్తుసత్పుత్రో యద్యపుత్రోఽపి వాభవేత్ । నాధికందశమాద్దద్యాచ్ఛూద్రాపుత్రాయ ధర్మతః॥ అనేన ద్విజాతి పుత్రాభావేపి దశమాంశాధికదాననిషేధాత్పూర్వస్యోక్తస్యైకశూద్రాపుత్రగోచరత్వమేవ జ్ఞాయతే॥ యచ్చమనునా॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాపుత్రోనరిక్థభాక్ । యదేవాస్యపితాదద్యాత్ తదేవాస్య ధనంభవేత్॥ ఇత్యనేనభుక్తభాగత్వమేవనిషిద్ధంతత్పితృప్రసాదలబ్ధ ధనదశమాం

శత్వేసతిబోధ్యం॥ యచ్చాహ బృహస్పతిః॥ అనపత్య (స్యదశమాంశతు
ల్యా) స్యశుశ్రూషు గుణవాన్స్యాచ్ఛూద్రయోనిజః। లభేతాజీవనం శేషం సం
పిండాస్సమవాప్నుయుః॥వర్తనోచితకృష్యాద్యర్థం కించిద్దాతవ్యమిత్య
ర్థః - నిర్గుణస్యాంతేవాసివిధినావృత్తిమూలం భక్తాదికంపాదశుశ్రూ
షయాదేయం॥ యచ్చాహమనుః॥ యంబ్రాహ్మణస్తుశూద్రాయాం కా
మాదుత్పాదయేత్సుతం। సపారయన్నేవశవ స్తస్మాత్పారశవస్స్మృతః॥
తదపరిణీత శూద్రాసుతాభిప్రాయం - పరిణీతాయాస్సకృదృతావుపగమ
నస్యావైధత్వాత్తత్రైవగర్భస్థితేః - నచద్వితీయాది సంపర్కేష్వపి॥ యథా
యాజ్ఞవల్క్యః॥ అపుత్రేభ్రాతరి మృతే తాంతుగచ్ఛేదృతావసకృత్॥
యథామనుః॥ యథావిధ్యుపగమ్యైనాం శుక్లవస్త్రాం శుచి (వ్ర) స్మి
తాం। మిథోభజేతాప్రసవాత్సకృత్సకృదృతావృతౌ॥ ప్రథమోపగమ
నమాత్రస్య గర్భహేతుత్వేసకృద్వచనం దృష్టార్థంస్యాత్ అన్యథాఅదృ
ష్టార్థత్వమస్య కల్పనీయం - అతఏవలోకేపి ప్రథమసంపర్క దివసమా
దాయమంగళాచారార్థంనియతమాసవిహితపుంసు వనసీమంతోన్నయ
నాద్యర్థం మాసగణనాదృశ్యతే - అతఃకామాదుత్పాదయేత్సుతం - ఇ
త్యపరిణీతశూద్రాభిప్రాయమేవ - శూద్రస్యపునరపరిణీతదాస్యాదిశూ
ద్రాపుత్రః పితురనుమత్యాపుత్రాంతర తుల్యాంశహరః॥ యథామనుః॥
దాస్యాంవా దాసదాస్యాంవా యశ్శూద్రస్య సుతోభవేత్। సోనుజ్ఞా
తోహరేదంశ మితిధర్మోవ్యవస్థితః॥ అనుమతిమంతరేణ త్వర్ధాంశహర
త్వం॥ తదాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ జాతోపిదాస్యాంశూద్రేణ కామతోం
శహరోభవేత్। మృతేపితరికుర్యుస్తం భ్రాతరస్త్వర్ధభాగినం॥ పరిణీ
తస్త్రీజాతభ్రాతృశూన్యస్తు సర్వమేవధనం గృహ్ణీయాత్ - యది దౌహి
త్రోనాస్తి॥ తత్రాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అభ్రాతృకో హరేత్సర్వం దు
హితౄణాంసుతాదృతే॥ సతిదౌహిత్రేసమంవిభజ్యగృహ్ణీయాత్ - విశే
షాశ్రవణాత్ - తథాహ్యపరిణీతాజాతత్వేప్యస్య పుత్రత్వాద పరస్యతు
పరిణీతాసంతానత్వేపి దౌహిత్రత్వాత్తుల్యాంశ స్యైవయుక్తత్వాత్॥

సంప్రతి పుత్రికాకరణానంతరమౌరసపుత్రే జాతే తయోర్విభాగః ప్రతిపాద్యతే- అత్ర పుత్రికౌరసయోస్తుల్యాంశిత్వం న పునః పుత్రికాయా జ్యేష్ఠత్వేన వింశోద్ధారాహతా॥ తదాహ మనుః॥ పుత్రికాయాం కృతాయాంతు యది పుత్రోఽనుజాయతే। సమస్తత్ర విభాగస్స్యాజ్జ్యేష్ఠతా నాస్తి హి స్త్రియాః॥ స్వతో జ్యేష్ఠపుత్రకార్యాకరణాత్స్వపుత్రద్వారేణ పుత్రికాయాః పిండదాతృత్వాత్॥ తదాహ మనుః॥ అపుత్రోఽనేన విధినా సుతాం కుర్వీత పుత్రికాం। యదపత్యం భవేత్తస్యాం తన్మమస్యాత్స్వధాకరం॥ న చ పుత్రికాయామేవ ప్రథమం పుత్రే జాతే తదనంతర మౌరస పుత్రోత్పత్తౌ పుత్రికాపుత్రస్య జ్యేష్ఠాంశితా భవేదితి వాచ్యం తస్య పౌత్రత్వాత్తదాహ మనుః॥ అకృతా వా కృతా వాపి యం విందేత్సదృశాత్సుతం। పౌత్రీ మాతామహస్తేన దద్యాత్పిండం హరేద్ధనం॥ పుత్రికాపుత్రః తస్యాః పుత్రః పౌత్ర ఏవ భవతి - న చ జ్యేష్ఠత్వేన పౌత్రస్యాంశాతిరేకశ్రుతిరస్తి॥ యత్తు వసిష్ఠవచనం॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతాం। అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవేదితి॥ పుత్రికాపుత్రస్యైవ పుత్రత్వం వదతి తేన పుత్రికాయాస్తత్పుత్రస్య చ పుత్రత్వం తన్న మనువిరోధాత్ పిండదానమాత్రయోగాత్ పుత్రత్వమస్య గౌణం తద్ద్వారేణైవ పుత్రికాయాః పిండదాతృత్వాత్ - ఏకస్య స్వతోఽన్యస్య తద్యోగాత్ - పుత్రికౌరసయోస్తు సవర్ణత్వే సతి పూర్వోక్త విభాగో బోధ్యః - అసవర్ణత్వే తు తయోరసవర్ణౌరస పుత్రవదేవ విభాగః కార్యః పుత్రికౌరసయోస్సమానత్వాత్ - యది చ కృతాపి పుత్రికా పుత్రమనుత్పాద్యైవ విధవా భూతా వంధ్యాత్వేన వావధృతా తదా తస్యాః పితృధనేఽనధికారః స్వధాకరపుత్రార్థం పుత్రికాయాః కృతత్వాత్ తదభావే దుహిత్రంతరతుల్యత్వాత్ - ఇతి - ఔరసేనతు క్షేత్రజాదీనాం విభాగే వేపి తృసవర్ణా ఔరసపుత్రాచ్చోత్తమవర్ణాః పుత్రికాపుత్రక్షేత్రజకానీనగూఢజాపవిద్ధ సహోఢపౌనర్భవదత్తక స్వయముపాగతకృతకక్రీతాః

పుత్రాస్తేఔరసపుత్ర భాగస్యతృతీయాంశాధికారిణః॥ తదాహదేవలః। ద్వాదశపుత్రానభిధాయ॥ఏతేద్వాదశపుత్రాస్తుసంతత్యర్థముదాహృతాః। ఆత్మజాఃపరజాశ్చైవలబ్ధాయాదృచ్ఛికాస్తథా॥ తేషాంషడ్బంధుదాయాదాః పూర్వేన్యేపితురేవషట్ । విశేషశ్చాత్రపుత్రాణామానుపూర్వ్యాద్విశిష్యతే॥ సర్వేహ్యనౌరసస్యైతే పుత్రాదాయహరాస్స్మృతాః। ఔరసేపునరుత్పన్నే తేషాంజ్యైష్ఠ్యం నవిద్యతే॥ తేషాం సవర్ణాయేపుత్రాస్తేతృతీయాంశభాగినః। హీనాస్తముపజీవేయుః గ్రాసాచ్ఛాదనసంభృతాః॥ ఔరసాదయష్షట్కేవలంనపితృదాయహరాః కింతుబంధూనాంసపిండానామపిదాయహరాః అన్యేపరభూతాఃపితురేవపరందాయహరాఃనసపిండాదీనాం-ఔరసశూన్యస్యపితురేవసర్వహరాః ఔరసేసతితుయేపితృసవర్ణాస్తే తృతీయాంశహరాః - పుత్రికాయాఅపిఔరసతుల్యత్వాదయమేవభాగక్రమః యేతుపితుర్హీనవర్ణాఔరసపుత్రాచ్చోత్తమవర్ణాస్తైఔరసస్యపంచమంషష్ఠంవాంశంగుణవదగుణతయాగృహ్ణీయుః॥ తథాచమనుః॥షష్ఠంతుక్షేత్రజస్యాంశంప్రదద్యాత్పైతృకాద్ధనాత్।ఔరసోవిభజన్దాయంపిత్ర్యంపంచమమేవవా॥ దేవలవచనేసర్వేషాంక్షేత్రజతుల్యత్వాత్ మనువచనేక్షేత్రజపదముపలక్షణం-యేచపితురౌరసాచ్చభ్రాతుహీనవర్ణాస్తేగ్రాసాచ్ఛాదనమాత్రాధికారిణః॥ తథాహమనుః॥ఏకఏవౌరసఃపుత్రః పిత్ర్యస్య వసునః ప్రభుః । శేషాణా మానృశంస్యార్థం ప్రదద్యాత్తుప్రజీవనం॥ తదాహ కాత్యాయనః॥ ఉత్పన్నేత్వౌరసేపుత్రే తృతీయాంశహరాస్స్మృతాః। సవర్ణాఅసవర్ణాస్తు గ్రాసాచ్ఛాదనభాగినః॥ మనువచనే శేషపదం కాత్యాయన వచనే అసవర్ణపదంచహీనవర్ణపరం - దేవలైకవాక్యత్వాత్ - అనియోగోత్పన్నక్షేత్రజస్యౌరసేనసహావిభాగమాహమనుః॥ యద్యేకరిక్థినౌస్యాతాం ఔరస క్షేత్రజౌసుతౌ । యద్యస్య పైతృకంరిక్థం (సతద్గృ) తత్సగృహ్ణీత నేతరః॥ యస్య బీజాద్యోజాతః సతస్యధనంగృహ్ణీయాత్ - ఇతరోన్యబీజజోనగృహ్ణీయా-

త్ ఇత్యర్థః॥ అతఏవనారదః॥ ద్వౌసుతౌవిభజేయాతాం ద్వాభ్యాంజా తౌస్త్రియాధనే। తయోర్యద్యస్య పిత్ర్యంస్యా త్తత్సగృహ్ణీత నేతరః॥ యత్పితృదత్తం యద్ధనం స్త్రియా స్తత్పుత్రః తద్బీజజ స్తద్ధనం గృహ్ణీయా న్నాన్యఇ (త్యస్తు) త్యుక్తంకింవి స్తరేణ॥ ... ...

అథాపుత్రస్య మృతస్యధనేపరస్పరవిరుద్ధవచన దర్శనాద్వ్యాఖ్యాతా రోవివదంతే॥ తథాబృహస్పతిః॥ ఆమ్నాయే స్మృతితంత్రేచ లోకాచా రేచసూరిభిః। శరీరార్ధంస్మృతాజాయా పుణ్యాపుణ్యఫలేసమా॥ యస్యనోపరతాభార్యా దేహార్ధంతస్యజీవతి। జీవత్యర్ధశరీరేర్థం కథమన్యస్సమాప్నుయాత్॥ సకుల్యైర్విద్యమానైస్తుపితృమాతృసనాభిభిః॥ అసుతస్యప్రమీతస్య పత్నీతద్భాగహారిణీ॥ పూర్వంప్రమీతాగ్నిహోత్రం మృతేభర్తరితద్ధనం। విందేత్పతివ్రతా (సాధ్వీ) నారీ ధర్మఏషస నాతనః॥ జంగమం స్థావరంహేమ కుప్యంధాన్యం రసాంబరం। ఆదాయదాపయేచ్ఛ్రాద్ధం మాసషాణ్మాసికాదికం॥ పితృవ్యగురుదౌహిత్రా న్భర్తుస్స్వస్రీయమాతులాన్। పూజయేత్కవ్యపూర్తాభ్యాం వృద్ధానాథాతిథీన్స్త్రియః॥ తత్సపిండాబాంధవావా యేతస్యాఃపరిపంథినః॥ హింస్యుర్ధనానితాన్రాజా చోరదండేనదండయేత్॥ తదేతైస్సకలైర్వా చనైరపుత్రస్యమృతస్య యద్యావద్ధనం స్థావరజంగమహేమాదికం భర్తు స్తత్సర్వం సోదరభ్రాతృపితృవ్య దౌహిత్రాదిషుసత్స్వపి పత్న్యేవవేత్తి యేతుతద్ధనగ్రహణే ప్రతిపక్షాః స్వయమేవవాగృహ్ణంతి తేచౌరాదండేన ద(దం)డనీయాఇతిబ్రువాణోబృహస్పతిః పత్నీసద్భావేపి పితృభ్రాతృప్రభృతీనాం ధనాధికారం సుదూరంనిరస్యతి॥ తథాయాజ్ఞవల్క్యః॥ పత్నీదుహితర శ్చైవ పితరౌభ్రాతర స్తథా। తత్సుతోగోత్రజోబంధు శ్శిష్యస్సబ్రహ్మ చారిణః॥ ఏషామభావేపూర్వస్య ధనభాగుత్తరోత్తరః। స్వర్యాతస్య హ్యపుత్రస్య సర్వవర్ణేష్వయంవిధిః॥ అనేనపూర్వపూర్వస్యాభావే ప రపరస్యాధికారం వదన్నేభ్యః పూర్వం పత్న్యాఏవధనాధికారం అభి

ధ_త్తే॥ తథాచవిష్ణుః॥ అపుత్రధనంపత్న్యభిగామి తదభావే దుహితృగా
మి తదభావేపితృగామి తదభావే మాతృగామి తదభావేభ్రాతృగామి త
దభావేభ్రాతృపుత్రగామి తదభావేబంధుగామి తదభావేసకుల్యగామి త
దభావేశిష్యగామి తదభావేసహాధ్యాయిగామి తదభావేబ్రాహ్మణధనవ
ర్జంరాజగామీతి॥ అనేనాపిక్రమేణప్రథమం పత్న్యాఏవ ధనాధికారో
నిరూపితః - నచవర్తనోపయుక్తధన మాత్రాధికారార్థం పత్నీవచ
నమితివాచ్యం నకృచ్ఛ్రేతస్య ధనపదస్య పత్న్యపేక్షమకృత్స్న ధనపర
త్వం - కృత్స్నపరత్వంచ భ్రాత్రాద్యపేక్షమితి తాత్పర్యభేదస్యాన్యా
య్యత్వాత్ - అతఃకృత్స్నధనగోచరఏవ పత్న్యధికారో వాచ్యః ॥ త
థా బృహస్పతిః॥ అపుత్రాశయనంభర్తుః పాలయంతీ వ్రతేస్థితా । ప
త్న్యేవదద్యాత్తత్పిండం కృత్స్నమంశంలభేతచ॥ తత్పిండమిత్యత్ర తదిత్య
నుపచ్యతే - తచ్ఛబ్దేనభర్తుః పరామర్శాత్ భర్తుః కృత్స్నమంశం ప
త్నీలభేతనతుస్వాంశం కృత్స్నమిత్యర్థః - కృత్స్నస్వాంశోద్దేశేనలభేతే ఇ
తివిధానానుపపత్తేః॥ స్వామిభావజ్ఞాపనార్థత్వాదస్యవచనస్య-నచస్వాం
శేస్వామిభావజ్ఞాపనమర్హతి స్వాంశజ్ఞాపనేనైవ జ్ఞాతత్వాన్నచగ్రహ
ణ విధానార్థం తదితి వాచ్యం స్వధనగ్రహణస్య రాగాదేవ ప్రాప్త
త్వాన్నచ నియమార్థం వచనమితి వాచ్యం అదృష్టార్థత్వాపత్తేః ని
యమేచనియోజ్యాది కల్పనమపిస్యాత్ యచ్చోక్తంనవ్యానంధాదిః పుత్రః
అంశంకృత్స్నంలభేత ఇత్యుక్తేపిత్ర్యంకృత్స్నమంశమితికింతర్హికృత్స్నం
స్వాంశమితి తథాత్రాపికృత్స్నం స్వాంశాపేక్షమితి తన్నఅనంధాదిఃపు
త్రోంశంకృత్స్నంలభేతఇతివచనాభావాత్ దృష్టాంతానుపపత్తేఃభవతువా
తథాపిపూర్వోక్తహేతునా స్వాంశంలభేతేతివిధ్యనుపపత్తేః - పిత్ర్యంశా
పేక్షమేవవర్ణనంయుక్తం అతఏవసర్వత్రాన్యధనఏవాన్యసంబంధజ్ఞాప
నంమునయః కుర్వంతి యథాపితృధనే పుత్రాణాం అపుత్రధనేపత్న్యా
దీనామిత్యాది నపునఃస్వాంశగ్రహణే ప్రేరయంతియచ్చసంబంధిశబ్దత్వేన

స్వసంబంధ్యుపస్థాపకత్వం యథామాతేత్యుక్తేన పరమాతేతి గమ్యత ఇ
త్యుక్తంతదపిఅయుక్తం - అనుపాత్తసంబంధివిషయత్వాత్తస్య నహిసిద్ధ
స్యమాతరమానయేత్యుక్తే ప్రయోజ్యస్యమాతావగమ్యతే।ప్రయోజకస్య
నా - తద్వదత్రాపితత్పిండమితి తచ్ఛబ్దోపాత్తత్వాత్సంబంధినః కథంప
త్న్యపేక్షతా విధానానుపపత్తిశ్చ పూర్వముక్తైవ - తస్మాత్తత్పుత్రసత
దంశగ్రహణమేవ పత్న్యాబృహస్పతిర్ను బోధయతి ।। తథాపత్న్యధికా
రవిపరీతబోధకానివచనాని ।। యథాశంఖలిఖితౌ పైఠీనసియమాః ।। అపు
త్రస్యస్వర్యాతస్య భ్రాతృగామిద్రవ్యం తదభావేపితరౌ లభేయాతాం ప
త్నీవాజ్యేష్ఠాసగోత్రశిష్యసబ్రహ్మచారిణః ।। అత్రభ్రాతురభావేపితో స్త
యోరభావే పత్న్యఅధికారఇతి విరోధః।। తథాదేవలః।। తతోదాయ
మపుత్రస్య విభజేరన్సహోదరాః। తుల్యాదుహితరోవాపి ధ్రియమా
ణఃపితాపివా।। సవర్ణాభ్రాతరోమాతా భార్యాచేతి యథాక్రమం ।
తేషామభావెగృహ్ణీయుః కుల్యానాంసహవాసినః।। అత్రసర్వాదౌ భ్రా
తురధికారః సర్వశేషేచభార్యాయాఇతివిరోధః - అత్రకేచిత్ - అవిభ
క్తసంస్పృష్టగోచరౌ భ్రాతృధికారః ప్రథమం విభక్తాసంస్పృష్ట గో
చరశ్చ పత్న్యధికార ఇతి సమాదధతి ।। తద్బృహస్పతి విరుద్ధం ।। య
దాహ ।। విభక్తా భ్రాతరోయేచ సంప్రీత్యైకత్ర సంస్థితాః । పునర్వి
భాగకరణే తేషాంజ్యైష్ఠ్యం నవిద్యతే ।। యదాకశ్చిత్ప్రమీయేత ప్రవ్ర
జేద్వాకథంచన। నలుప్యతే తస్యభాగః సోదరస్యవిధీయతే।। యాతస్య
భగినీసాతు తతోంశంలబ్ధుమర్హతి। అనపత్యస్యధర్మోయం అభార్యా
పితృకస్యచ।। సంసృష్టానాంతుయఃకశ్చి ద్విద్యాశౌర్యాదినాధనం। ప్రా
ప్నోతితస్యదాతవ్యో ద్వ్యంశశ్శేషాస్సమాంశినః।। అతోపక్రమోపసం
హారయోస్సంసృష్టత్వేకీర్తనా త్తత్సందంశపతితం నలుప్యతే తస్యభాగః
సోదరస్యవిధీయతే - ఇతివచనం సంసృష్టవిషయంవాచ్యం - తత్రచానప
త్యస్యధర్మోయమభార్యా పితృకస్యచేతి పుత్రదుహితృపత్నీ పితౄణామ

భావె సంసృష్టస్యసోదరభ్రాతురధికారం బోధయతీతికథంతస్య పత్నీబా
ధకత్వం - కించవలుప్యతఇతి అవిభక్తత్వేసంసృష్టత్వేచభ్రాత్రం తదీయద్ర
వ్యమిశ్రీభూతస్యద్రవ్యస్య పృథగప్రతీతౌ లోపాశంకాయాం నలుప్యతఇ
తివచన ముపపద్యతే విభక్తస్యాసంసృష్టస్య తుధనేవిభక్తత్వ ప్రతీతౌకా
లోపాశంకా తస్మాత్సంసృష్ట విషయత్వమే (వామీ) వైషాం వచనా
నాం - కించపత్న్యాదేః పూర్వంభ్రాత్రధికార ప్రతిపాదక శంఖాదివచ
నానాం సంసృష్టభ్రాతృవిషయత్వంవచనాత్ - న్యాయాద్వాతత్ర నతా
వద్వచనాత్ విశేషవచనాభావాత్ సంసృష్టినస్తు సంసృష్టీత్యాది వచనా
నాంతు భ్రాత్రధికారావసరే విశేషజ్ఞాపన పరత్వేనపత్న్యాః పూర్వం
భ్రాత్రధికార మాత్రజ్ఞాపన పరత్వానుపపత్తేః - అనంతరోపన్యస్త బృ
హస్పతివచనానాంతు సంసృష్టవిషయత్వే పుత్రదుహితృపత్నీ పితృపర్యం
తాభావె సోదరభ్రాత్రధికార జ్ఞాపకత్వాత్తద్విరుద్ధత్వాచ సంసృష్టవిష
యత్వమేవతావదుక్తం నతుసంసృష్టవిషయత్వం- అథన్యాయాదిదమభిధీ
యతే - తథాహిసంసృష్టత్వే యదేకస్యభ్రాతుర్ధనం తదపరస్యాపి తత్ర
ఏకస్యమరణేన స్వత్వనాశేపి జీవతస్తత్ర స్వామిత్వానపాయా త్తస్యైవ
తత్ సంభవతినతుపత్న్యాః భర్తృమరణేనపత్నీస్వత్వస్యాపినాశాత్ య
థాసత్సుపుత్రాదిషునతద్ధనం పత్న్యాఇతితన్మందం - నహిసంసృష్టత్వేపి
యదేవైకస్యతదేవాపరస్యాపి కింత్వవిజ్ఞాతైకదే (శం) శవిషయంతద్ద్వ
యోర్నతుసమగ్రమేవ సమగ్రస్వామిత్వకల్పనాయాం ప్రమాణాభావా
దిత్యుక్తమాదావేవ పరిణయోత్పన్నం భర్తృధనే పత్న్యాఃస్వామిత్వంభ
ర్తృమరణాన్నవ్యేతీత్యత్రచ ప్రమాణాభావాత్సతిపుత్రే తదధికారశా
స్త్రాదేవపత్నీ స్వత్వనాశోవగమ్యతే అతోపిసంసృష్ట భ్రాత్రధికారశా
స్త్రాత్తద్వినాశో వగమ్యతే ఇతిచేత్తన్నసంసృష్ట భ్రాతృగోచరత్వ స్యా
ద్యాప్యసిద్ధేః సిద్ధేహిభ్రాతృసంసృష్ట భర్తృమరణేనపత్నీస్వామిత్వ నా
శెభ్రాత్రధికార శాస్త్రస్య సంసృష్టవిషయత్వం సతిచతద్విషయత్వే శా

పుత్రస్యపత్నీస్వామిత్వనాశ ఇతీతరేతరాశ్రయం - కించశంఖలిఖితాదివ
చనానాం అవిభక్తసంసృష్టగోచరత్వే విభక్తస్యసంసృష్టస్యచధనం తద్వి
ధభ్రాతృగామితస్యతు తథావిధస్య అభావేపితరౌలభేయాతామితి అన్వ
యోవాచ్యః తదాచవికల్పనీయం కింవిభక్తౌ సంసృష్టౌపితరౌ గృహ్ణీయా
తాముతావిభక్తౌ సంసృష్టౌ నతత్రప్రథమః కల్పః పత్నీదుహితరశ్చైవే
త్యాదినావిభక్తాసంసృష్టయోః పిత్రోః పత్నీబాధ్యత్వాత్ తదర్థంపత్నీతః
పూర్వంతయోరధికారః నాపిద్వితీయః అవిభక్తసంసృష్టభ్రాతృసద్భా
వేప్యవిభక్తసంసృష్టపితృగ్రాహ్యత్వస్యసర్వేషామవివాదాత్ కించయథాపి
తాభ్రాతాచవిభక్తాసంసృష్టధనే శరీరదాతృతయా ఆత్మావైజాయతే
పుత్ర ఇత్యైకత్వశ్రుతేర్ధనశరీరయోశ్చ ప్రభుత్వాత్పితృదేయపితామహ
ప్రపితామహపిండద్వయే సపిండనేనచ మృతస్యతస్యభోక్తృత్వాజ్జీవతిచ
పితరిపుత్రాణాం పార్వణపిండదానాభావాద్భ్రాతృభ్యః పూర్వం పి
త్రధికారః తథేతరత్రాపియుక్తః అవిభాగసంసర్గయోర్వా అవిశేషాత్
పితృభ్రాత్రోః తుల్యవదధికారోయుక్తః నతుభ్రాతురభావే పితురితి యు
క్తంకించఅవిభక్తసంసృష్టౌ పితరౌగృహ్ణీయాతామితి ద్వివచనమనుపప
న్నం మాతాసహవిభాగావిభాగయోరభావాత్ అతఏవధనసంసర్గా
భావోపి॥ యదాహబృహస్పతిః॥ విభక్తోయఃపునఃపిత్రా భ్రాత్రావైక
త్రసంస్థితః। పితృవ్యేణాథవా ప్రీత్యా సతుసంసృష్ట ఉచ్యతే॥ అనేనైత
ద్దర్శయతి యేషామేవహి పితృభ్రాతృపితృవ్యాదీనాం పితృపితామహార్జిత
తద్ద్రవ్యేణావిభక్తత్వముత్పత్తితః సంభవతిఅతఏవవిభక్తాస్సంతః పరస్పర
సంప్రీత్యాపూర్వకృత విభాగధ్వంసేనయత్తవధనం తన్మమయన్మమధనం
తత్తవాపిఇతిఏకత్రగృహే ఏకగృహిరూపతయా సంస్థితాః సంసృజ్యంతే
నపునరనేవం రూపాణాంద్రవ్యసంసర్గమాత్రేణ సంభూయకారిణాం
వణిజామపిసంసర్గిత్వం నాపివిభక్తానాంద్రవ్య సంసర్గమాత్రేణ పూ
ర్వోక్తప్రీతి పూర్వకాభిసంధానం వినాఅతః సంసర్గిత్వా విభక్తత్వే

యోఃపమాతాసహాసంభవాత్ - కథంమాతృగతో భాస్తృ సద్భావాధి కార విరోధ స్సమాధేయః - సంప్రతిధీమద్భి స్సమాధీయతే- తత్రవి ష్ణ్వాదివచనేభ్యః పుత్రాద్యభావమాత్రేణ పత్న్యధికారః స్పష్టమవగమ్య తె - యుక్తంచైతద్యస్మాత్ధనం పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాణామేవప్రథమం భవతి॥ తథాహిమనువిష్ణూ॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మా త్త్రాయతే పితరం సుతః। తస్మాత్పుత్రఇతిప్రోక్తః స్వయమేవస్వయంభువా॥ తథా హారీతః॥ పున్నామానిరయఃప్రోక్త శ్ఛిన్నతంతుశ్చ నైరయః। తత్రత్రై త్రాయతేయస్మా త్తస్మాత్పుత్రఇతిస్మృతః॥ తథా శంఖలిఖితౌ॥ పిత్రూ ణామనృణోజీవ న్దృష్ట్వాపుత్రముఖంపితా। స్వర్గీసుతేనజాతేన తస్మి న్నన్యస్యత (తదృ) త్త్వృణం॥ అగ్నిహోత్రంత్రయోవేదాః యజ్ఞాశ్చ (శ్చైవసద) శతదక్షిణాః। జ్యేష్ఠపుత్రప్రసూతస్య కళాంనార్హంతి షోడశీం॥ అత్ర మనుశంఖవిష్ణు వసిష్ఠహారీతాః॥ పుత్రేణ లోకాన్జయ తి పౌత్రేణానంత్యమశ్నుతే। అథపుత్రస్య పౌత్రేణ బ్రధ్నస్యాప్నోతి విష్టపమ్॥ యథా యాజ్ఞవల్క్యః॥ లోకానంత్యందివః ప్రాప్తిః పుత్ర పౌత్రప్రపౌత్రకైః॥ తదేవంపుత్రాదిభిర్జన్మతఃప్రభృతిపితుః పరలోకోచి తమహోపకారనిష్పాదాన్మృతస్య తస్యపార్వణవిధినా పిండదానాత్పు త్రాద్యర్థం తద్ధనం మృతమేవోపకరోతీతి న్యాయప్రాప్తం పుత్రాదీ నాంస్వామిత్వంశ్రుతం॥ తథోపకారకత్వేనధనసంబంధంమనురాహ॥ జ్యే ష్ఠేనజాతమాత్రేణ పుత్రీభవతిమానవః। పితౄణామనృణశ్చైవ సత స్మాల్లబ్ధుమర్హతి॥ తస్మాదితి హేతూపన్యాసా ద్దాయభాగప్రకరణేచపు త్రాదీనాంనానావిధ పిత్రాద్యుపకారకత్వకీర్తనస్య అనన్యప్రయోజనక త్వాత్ ఉపకారకత్వాదేవధనసంబంధో మనోరనుమత ఇతిగమ్యతె అత ఏవపుత్రపదం ప్రపౌత్రపర్యంతపరంతత్పర్యంతానామేవ పార్వణవిధినా పిండదానోపకారస్యావిశేషాత్ - అన్యథాపుత్రపదస్యస్వార్థత్వాగాను పపత్తేః పౌత్రాధికారజ్ఞాపనార్థంవచనం కథంచిద్యదిలభ్యేతాపిప్రపౌ

త్రస్యతునపృథగ్వచనమస్తి తస్మాదుపకారకత్వాదేవ ప్రపౌత్రస్యాప్యధి
కారఇతిపౌత్రపదముపలక్షణం ॥ అతఏవబోధాయనః ॥ ప్రపితామహః పి
తామహః పితాస్వయంసోదర్యా భ్రాతరస్సవర్ణాయాః పుత్రః పౌత్రః
ప్రపౌత్రఏతాన విభక్తదాయాదాన్ సపిండాన్నాచక్షతే విభక్తదాయా
దాన్ సకుల్యాన్నాచక్షతే సత్స్వంగజేషు తద్గామీహ్యర్థోభవతి సపిండా
భావేసకుల్యః తదభావేచాచార్యోంతేవాసీ ఋత్విగ్వాహరేత్తదభావేరా
జా- అస్యార్థః - పిత్రాదిపిండత్రయేషు సపిండనేనభోక్తృత్వాత్పుత్రా
దిభిశ్చత్రిభిస్తత్పిండస్యైవదానాత్ - యశ్చజీవన్ యత్పిండదాతాసమృత
స్సన్ సపిండనాత్తత్పిండభోక్తా- ఏవంసతిమధ్యస్థితః పురుషఃపూర్వేషాం
జీవన్ పిండదాతాసమృతస్సపిండనాత్తత్పిండభోక్తాచపరేషాం జీవతాం
పిండసంప్రదానమాసీల్ మృతైశ్చతైః సహాదౌహిత్రాది దేయపిండభోక్తా-
అతోవిశేషామయం పిండదాతావేవా ఏతత్పిండదాతారః తేఅవిభక్త
పిండరూపందాయమశ్నంతీత్య విభక్తదాయాదాః సపిండాఃపంచమస్యతు
పూర్వస్యమధ్యమః పంచమోనపిండదాతానచపిండభోక్తా ఏవమథస్తనో
పిపంచమోనమధ్యమస్య పిండదాతానచతత్పిండభోక్తా - ఏతేనవృద్ధప్రపి
తామహప్రభృతిత్రయః పూర్వపురుషాఃప్రతిప్రనప్తృః ప్రభృతీ అధస్తనా
స్త్రయఃపురుషాః ఏకపిండభోక్తృత్వాభావాద్విభక్తదాయాదాన్ (సస
కుల్యాఇ) సకుల్యానిత్యాచక్షతే - ఇదంసపిండత్వంసకుల్యత్వంచ దాయ
గ్రహణార్థముక్తం అతఏవమనునాపి- నభ్రాతరోనపితరః పుత్రారిక్థ
హారాః పితురిత్యభిధాయ కుతఇత్యపేక్షాయాం॥ త్రయాణాముదకంకా
ర్యం త్రిషుపిండః ప్రవర్తతే। చతుర్థస్సంప్రదాతైషాం పంచమోనో
పపద్యతే ॥ ఇత్యుక్తం ఆశౌచాద్యర్థంతు పిండలేపభుజామపితద్దత్తం
పిండలేపభోక్తృత్వేనసపిండనం మార్కండేయపురాణేనిర్దిష్టం॥యథా॥
పిండలేపభుజశ్చాన్యే పితామహపితామహాత్ । ప్రభృత్యుక్తాస్త్రయస్తే
షాం యజమానస్తుసప్తమః॥ ఇత్యేవం మునిభిఃప్రోక్తస్సంబంధస్సాప్త

పోహనః॥ ఆశౌచకర ఇత్యర్థః అత ఏవ మనునాప్యుక్తం ఆశౌచప్రకరణే-
సపిండతా తు పురుషే సప్తమే వినివర్తతే । సమానోదకభావస్తు జన్మ
నామ్నోరవేదనే॥ అన్యథా త్రయాణామిత్యనేన విరోధస్స్యాత్-ప్రపౌత్ర
పర్యంతాభావే తు వైధవ్యాత్ప్రభృతి వ్రతాదినా భర్తుః పరలోకహితా
చరణేన పుత్రాదిభ్యో జ్యాయసీతి తేషామభావే ధనహారిణీ పత్నీ॥ తదాహ వ్యా
సః॥ మృతే భర్తరి సాధ్వీ స్త్రీ బ్రహ్మచ(ర్యవ్రతే)ర్యేవ్యాః స్థితా। స్నాత్వా ప్ర
తిదినం దద్యాత్స్వభర్త్రే సలిలాంజలిం॥ కుర్యాచ్చానుదినం భక్త్యా దే
వతానాంచ పూజనం। విష్ణోరారాధనం చైవ కుర్యాన్నిత్యముపో(షణం)
షితా॥ దానాని విప్రముఖ్యేభ్యో దద్యాత్పుణ్యవివృద్ధయే। ఉపవాసాం
శ్చ వివిధాన్ కుర్యాచ్ఛాస్త్రోదితాన్ శుభే॥ లోకాంతరస్థం భర్తారం
ఆత్మానంచ వరాననే। తారయత్యుభయం నారీ నిత్యం ధర్మపరాయణా॥
తదేవమాదివచనైః పత్న్యా అపి నరకనిస్తారకత్వశ్రుతేః - ధనహీనతయా
చాకార్యం కుర్వంతీ పుణ్యాపుణ్యఫల (సమత్వేన) సంబంధేన భర్తారమపి
పాతయతీతి తదర్థం తద్ధనం పూర్వస్వామ్యర్థమేవ భవతీతి యుక్తం ప
త్న్యాః స్వత్వం - అతః శంఖాదివచనేషు స్వహితయోజనా కార్యా- అ
పుత్రస్య స్వర్యాతస్య ధనం జ్యేష్ఠా పత్నీ లభేత తదభావే పితరౌ లభేయాతాం
తదభావే భ్రాతృగామీతి ॥ తదభావే ఇతి మధ్యే పఠితం పూర్వేణ భ్రాతృ
గామీత్యనేన పరేణ చ పితరౌ లభేయాతామిత్యనేన సంబధ్యతే అవి
రోధాన్న్యాయస్యోక్తత్వాచ్చ నత్వేవం తత్ర విభక్తసంసృష్టిగోచరత్వక
ల్పనా అతో ఽ విశేషేణైవ విభక్తత్వాద్యనపేక్షయైవ అపుత్రస్య
భర్తుః కృత్స్నే ధనే పత్న్యధికారిణో జితేంద్రియ నిగదిత ఆవరణే
యః - పత్నీత్వంచ ప్రథమం సవర్ణాయాం జ్యేష్ఠా పత్నీత్యభిధానా
త్ వర్ణక్రమేణ జ్యేష్ఠత్వాత్ ॥ తదాహ మనుః ॥ యది స్వాశ్చ పరా
శ్చైవ విందేరన్ యోషితో ద్విజాః। తాసాం వర్ణక్రమేణైవ జ్యైష్ఠ్యం
పూజా చ వేశ్మ చ॥ అతః పరిణయనకాలే ప్రాప్తాపి సవర్ణా జ్యేష్ఠైవ తస్యా ఏవచ

యజ్ఞాదిషు వ్యాపారాధికారాత్ పత్నీత్వం॥ తథా మనుః॥ భర్తుశ్శరీ
రశుశ్రూషాం ధర్మకార్యంచ నైత్యకం। స్వాచైవకుర్యాత్సర్వేషాం నా
న్యజాతిః కథంచన॥ యస్తుతత్కారయేన్మోహాత్ స్వజాత్యా స్థితయాన్య
యా। యథా బ్రాహ్మణచాండాలః పూర్వదృష్టస్తథైవసః॥ సవర్ణా
యాః పునరభావే ऽనంతరవర్ణా పత్నీ॥ యథా విష్ణుః॥ సవర్ణాభావేత్వ
నంతరయైవాపది న త్వేవ ద్విజశ్శూద్రయా॥ ధర్మకార్యం కుర్యాదిత్యనువ
ర్తతే - తేన బ్రాహ్మణీ పత్నీ బ్రాహ్మణస్య తదభావే క్షత్రియా ఆపద్యపి న
తు పరిణీతే అపి వైశ్యా శూద్రే॥ క్షత్రియస్య క్షత్రియా పత్నీ తదభావే
వైశ్యాపి అనంతర వర్ణత్వాన్న తు శూద్రా - వైశ్యస్య వైశ్యైవై
కా - న త్వేవ ద్విజ శ్శూద్రయేతి ద్విజమాత్రస్యైవ శూద్ర నిషేధా
త్ - అనేన పత్నీభావ క్రమేణైవ ధనాధికారితా బోధ్యా అతః పరిణీత స్త్రీ
ణామప్యపత్నీత్వే తదభిప్రాయేణైవ నారదవచనం॥ భ్రాతౄణామప్ర
జాః ప్రేయాత్ కశ్చిచ్చేత్ప్రవ్రజేత వా। విభజేరన్ ధనంతస్య శేషాస్తే
స్త్రీధనం వినా॥ భరణంచాస్య కుర్వీరన్ స్త్రీణామాజీవితక్షయాత్। ర
క్షంతి శయ్యాం భర్తుశ్చేదాచ్ఛింద్యురితరాసు చ॥ తదాత్మస్యైవ॥ అన్య
త్ర బ్రాహ్మణానాంతు రాజా ధర్మపరాయణః। తత్ స్త్రీణాం జీవనంద
ద్యాదేష దాయవిధిస్స్మృతః॥ తదీయ స్త్రీణాం అపత్నీనాం సత్త్వే ధనదా
నం పత్న్యాః పునః కృత్స్నధనాధికారిత్వే ऽవిరోధః॥ అతఏవ బృహస్పతిః॥
యే ऽపుత్రాః క్షత్రవిట్ఛూద్రాః పత్నీభ్రాతృవివర్జితాః। తేషాం ధనం
హరేద్రాజా సర్వస్యాధిపతిర్హి సః॥ పత్న్యభావే రాజ్ఞో సంబంధం ద
ర్శయతి - నారదస్తు తత్ స్త్రీణాం జీవనం దద్యాదితి వర్తనధనం దత్వా రా
జ్ఞా సర్వం గృహీతవ్యమితి - తయోర్విరోధః సపత్నీ స్త్రియోర్భేదేన సమా
ధేయః - అతఏవ పత్న్యధికార వచనేషు పత్నీపదానుస్మృతిః - వర్తన
వచనేషు చ స్త్రీ నారీ భార్యాది శబ్దప్రయోగః॥ యదపి దేవలవచనం॥ త
తో దాయమపుత్రస్య విభజేరన్ సహోదరాః। తుల్యా దుహితరో వాపి ధ్రి

యమాతాపితాపి వా॥ సవర్ణాభ్రాతరో మాతా భార్యా చేతి యథా క్రమం। తేషామభావే గృహ్ణీయుః కుల్యానాం సహవాసినః॥ తుల్యాస్స వర్ణాః మహితరః - సవర్ణాభ్రాతరః సాపత్న్యా అభిమతాః సహోదరభ్రాతౄణాం స్వపదోపాత్తత్వావిశేషణానుపపత్తేః-తత్రాపి సహోదరాదిభార్యం తస్య లిఖనక్రమే నాధికారక్రమార్థః - విష్ణ్వాది విరోధాత్ తిరంశ విష్ణ్వాద్యుక్తక్రమేణ గృహ్ణీయురిత్యేతదర్థః లిఖనక్రమేన నాస్థావ్యం జనార్థమేవ దుహితరో వాపి పితాపి వేత్యపి వా శబ్ద ముభయత్ర ప్రయుక్తవాన్ తచ్చాన్యత్రాప్యనుషజ్యతే తేన సహోదరా వా దుహితరో వాపి తు వా ఇత్యనాస్థాకీర్తన క్రమస్యాదేవ తేన దర్శితా - యచ్చ బాలకేనోక్తం అసవర్ణా విషయం వా యువత్యభిప్రాయం వా అవిభక్త సంసృష్టభ్రాతృవిషయం వా శంఖాదివచనమితి తేనాప్యేతస్మిన్ శాస్త్రార్థ కథనే నామ్నో బాలరూపత్వమేవ ప్రకటితం - సందేహే దేక (గోచరా) తరానుష్ఠానానుపపత్తేః - యదప్యనూఢావరుద్ధాభిప్రాయం వర్తనవచనం వర్ణితం తదపి ధర్మపత్నీనామనుగ్రహార్థమితి హేయమేవ- వర్ణనవిధానవిషయస్య స్త్రీణాం పూర్వమేవ దర్శితత్వాత్ - కించ సవర్ణత్వాసవర్ణత్వాభ్యాం పత్నీగతవిశేషేపి పితో భ్రాతౄణాం చ అధికారవిరోధః కథం సమాధేయః సంసర్గాసంసర్గాభ్యాం చేత్సవిశేష స్స్వవ్యాప్తిర్భవతు కిం పత్నీగోచర సవర్ణాదివిశేష పరికల్పనేనాయమపి విశేషో దూషితోస్మాభిః పూర్వ ప్రపంచేన॥ సోదరా సోదరకృత విశేషశ్చ బృహస్పతిపరాహతః తదాహ॥ సకుల్యైర్విద్యమానైస్తు పితృమాతృసనాభిభిః। అసుతస్య ప్రమీతస్య పత్నీ తద్భాగహారిణీ॥ సనాభయః సోదరాః తేష్వసత్స్వపి పత్న్యా ధనసంబంధం దర్శయతీతి తద్భాగశబ్దాచ్చ కృత్స్నమేవ భర్తృభాగోవగమ్యతే - న పునస్తదేకదేశ స్తస్మాదస్మద్దర్శితైవ వ్యవస్థా శాస్త్రార్థః - పత్నీ చ భర్తృధనం భుంజీతైవ పరం న తు తస్యా దానాధానవిక్రయాన్ కర్తుమర్హతి॥ తదాహ కాత్యాయనః॥- అపుత్రాశ

యనం భర్తుః పాలయంతీ గురౌ స్థితా । భుంజీతామరణాత్ క్షాంతా దాయాదా ఊర్ధ్వమాప్నుయుః॥ గురౌ శ్వశురాదౌ భర్తృకులే స్థితా యావజ్జీవం భర్తృధనం భుంజీత నతు స్త్రీధనవత్ స్వచ్ఛందం దానాధమనవిక్రయానపి కుర్వీత- తస్యాం తు మృతాయాం పత్న్యభావే యేభ్యో దుహిత్రాదిభ్యో దాయాధికారిణస్తే గృహ్ణీయుః - న పునస్తజ్జ్ఞాతయః తేషాం దుహిత్రాదిభ్యో జఘన్యత్వాత్ తద్బాధకత్వానుపపత్తేః పత్నీ హి తేషాం బాధికా తదధికారస్య ప్రాగభావే ప్రధ్వంసే చ బాధకాభావస్య అవిశేషాద్ బాధానుపపత్తేః- నాపి స్త్రీధనాధికారిణో గృహ్ణీయుః - తేషాం స్త్రీధనవిషయత్వాత్ కాత్యాయనేనైవ స్త్రీధనాధికారిణాం వచనాంతరైరుక్తత్వాత్పునరుక్తత్వాపత్తేశ్చ అతః పత్నీ దుహితరశ్చైవేత్యాదినా యే పూర్వస్యాభావే పరభూతాధికారిణో నిర్దిష్టాస్తే యథా పత్న్యధికార ప్రాగభావే గృహ్ణీయుస్తథా జాతాధికారాయాః పత్న్యా అధికారప్రధ్వంసేఽపి భోగావశిష్టం ధనం గృహ్ణీయుః తదానీం దుహిత్రాదీనామేవ న్యాయ్యాపేక్షయా మృతోపకారకత్వాద్యుక్తో ధనాధికారః॥ తథా దానధర్మే॥ స్త్రీణాం స్వపతిదాయస్తు ఉపభోగఫలః స్మృతః। నాపహారం స్త్రియః కుర్యుః పతిదాయాత్కథంచన॥ ఉపభోగోఽపి న సూక్ష్మవస్త్రపరిధానాదినా కింతు స్వశరీరధారణేన పత్యురుపకారకత్వాద్దేహధారణోచితోపభోగఫలాభ్యనుజ్ఞానం- ఏవం చ పత్యురౌర్ధ్వదైహికక్రియాద్యర్థం దానాదికమప్యనుమతం అత ఏవ నాపహారం స్త్రియః కుర్యురిత్యాహ అపహారశ్చ ధనస్వామ్యానుపయోగే భవతి- అత ఏవ భర్తృనాశక్తావాధానమప్యనుమతం తదాశక్తౌ విక్రయణమపి న్యాయస్యావిశేషాత్ - భర్తురౌర్ధ్వదైహికక్రియాద్యర్థానురూపం భర్తృపితృవ్యాదిభ్యో దద్యాత్ తదాహ బృహస్పతిః॥ పితృవ్యగురుదౌహిత్రాన్ భర్తుస్స్వస్రీయమాతులాన్। పూజయేత్ కవ్యపూర్తాభ్యాం వృద్ధానాథాతిథీన్ స్త్రియః॥ పితృవ్యపదం భర్తృసపిండపరం దౌహిత్రపదం భర్తృదుహితృసంతానపరం - స్వస్రీయపదం భర్తృస్వసృసంతానపరం మాతులపదం చ

భర్తృకులపరం - తదేవమాదిభ్యో దద్యాన్నపునరేతేషు సత్స్వే
వస్వపితృకులేభ్యః ప్రదద్యాత్ పిత్ర్యాదివచనానర్థక్యాత్ - తదనుమ
త్యాతుస్వపితృ మాతృకులేభ్యోపిదద్యాత్ ॥ తదాహ నారదః॥ మృతేభ
ర్తర్యపుత్రాయాః పతిపక్షః ప్రభుః (స్త్రి)యాః । వినియోగాత్మరక్షాసు భ
రణేచ స ఈశ్వరః॥ పరిక్షీణే పతికులే నిర్మనుష్యే నిరాశ్రయే । తత్సపిండే
షు చాసత్సు పితృపక్షః ప్రభుః స్త్రియాః॥ వినియోగే దానాదౌ పతిపుత్రాభా
వే భర్తృకులపరతంత్రతా తస్యాః ఏవంచ దుహితురప్యధికారే జాతే త
స్యాం మృతాయాం తదభావోక్తాః పితృధనాధికారిణో గృహ్ణీయుః నతుదు
హితృధనాధికారికారిణః - పత్న్యాశ్చభర్తృధనాత్తస్యాయై వివాహో
థః అంతరీయాంశో దేయః పుత్రాణామేవ తద్దానప్రతిపాదనా ద్దండాపూ
పాయితం పత్న్యాదీనాం దానమితి - ఇతిపత్న్యధికారః॥

—(*) పత్న్యభావే దుహితురధికారః (*)—

తత్రమనునారదౌ॥ యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా
సమా । తస్యామాత్మని జీవంత్యాం కథమన్యో హరేద్ధనం॥ దుహితరంవి
శినష్టి నారదః॥ పుత్రాభావే తు దుహితా తుల్యసంతానదర్శనాత్। పుత్ర
శ్చ దుహితా చోభే (పితుస్సం) తుల్యసంతానకారికే॥ దుహితురధికారే
సంతానదర్శనం హేతుతయా (నిగదితం) నిదర్శయతి - సంతానశ్చ పిండ
దోభిమతః అపిండదస్యానుపకారకత్వేనాస్య సంతానాద సంతానాచ్చ
అవిశేషాత్ - దౌహిత్రశ్చ తత్పిండదాతా నచ తత్పుత్రః నాపిదౌహిత్రీతత్పు
గ్యం తేనపిండవిచ్ఛేదాత్ అతఃపుత్రవతీసంభావితపుత్రాచాధికారిణీ - వి
ధవాత్వవంధ్యాత్వదుహితృప్రసూతాత్వాదినావిపర్యస్తపు (త్రా) త్రాః
పునరనధికారి(ణ్యౌ) ణ్యేవేతిదీక్షితమతమాదరణీయం- తత్ర ప్రథమంకన్య
వైకా పితృధనాధికారిణీ ॥ తథా పరాశరః ॥ అపుత్రస్య మృతస్య కుమారీ
(రి)రిక్థం గృహ్ణీయాత్తదభావేచోఢా- ఊఢాపదంపూర్వోక్తవిశేషపరం॥
తథాదేవలః॥ కన్యాభ్యశ్చపితృద్రవ్యాద్దేయం వైవాహికం వసు । అపుత్రి

కస్యకన్యాస్యా ధర్మజా పుత్రవద్ధరేత్॥ పుత్రికాపదం పుత్రోపలక్షకం - స్యాసవర్ణా - ధర్మజాఊఢాసీ - యుక్తంచైతద్ధనమంశహరేణ పరిణీతా యాః కన్యాయాబుతుదర్శనే పితాదీనాంనరకపాతశ్రుతేః॥ తదాహ విష్ణుః॥ యావత్తుకన్యామృతవస్స్పృశంతి తుల్యైస్సకామామపియాచ్యమానాం। తావంతిభూతానిహతానితాభ్యాం మాతాపితృభ్యామితిధర్మవాదః॥తథాపైఠీనసిః॥ యావన్నోద్భిద్యేతే స్తనౌ తావదేవ దేయా౽థబుతుమతీభవతి దాతాప్రతిగ్రహీతాచనరకమాప్నోతి పితృపితామహప్రపితామహాశ్చవిష్ఠాయాం జాయంతే తస్మాన్నగ్నికా దాతవ్యా - అతస్తద్వివాహాభావయుక్తత్వేనపిత్రాదీనాం నరకనిస్తారకత్వాత్పరిణీతాయాః పుత్రద్వారేణాప్యుపకారకత్వాత్తద్ధనంతస్యామ్యాయ్యమేవభవతీతిపత్న్యాభావేన్యాయ్యంకన్యాస్వత్వం కన్యాయాస్త్వభావె సంభావితపుత్రాయాః పుత్రవత్త్వాత్స్వాధికారః॥ తథాచ బృహస్పతిః॥ సదృశీసదృశేనోఢా సాధ్వీశుశ్రూషణేరతా। కృతాకృతావాఽపుత్రస్య పితుర్ధనహారిణీ॥ సదృశీపితృసవర్ణా సదృశేనోఢే తిఉత్తమాధమవర్ణ పరిణయననిరాసార్థం - ఉత్తమాధమపరిణీత దుహితృజాతస్య అధమోత్తమవర్ణ మాతామహాది శ్రాద్ధనిషేధాత్ - సవర్ణేన నోఢాయాస్తు పుత్రద్వారేణ పిత్రుపకారకత్వాత్పుత్రికాపుత్రస్యతు పుత్రవదేవఉపకారకత్వాతిశయేన పుత్రికాయాః పుత్రతుల్యత్వాత్పుత్రికారసయోః సమోఽధికారః - అపుత్రికాయాస్తూఢాయాః పుత్రాదిద్వారానోపకారకత్వమితికన్యాపర్యంతాభావభావపవధనాధికారితయుక్తా - నచవాచ్యం ఏవంతర్హి పుత్రవత్త్వా ప్రథమాధికారోస్తు తదభావేతుసంభావితపుత్రాయా ఇతి - యతస్తస్యాఃపశ్చాదుత్పన్నస్య దౌహిత్రస్యానధికారాపత్తిః నచతద్యుక్తం దౌహిత్రత్వయాద్వయోరప్యుపకారావిశేషాత్ - భర్తృశుశ్రూషాపరత్వేనావైధవ్యం ప్రదర్శయన్ సంభావితపుత్రతాం ప్రదర్శయతి - సేతివపూర్వవచనోపాత్త దుహితాపరామృశ్యతే - తదేవంసదృశీసదృశేనేత్యాదిం

శేషణాన్న దుహితృమాత్రతయా పితృధనాధికారితేతి దర్శయతి॥ అస్య
థా॥ అంగాదంగాత్సంభవతి పుత్రవద్దుహితా నృణాం। తస్యాః పితృధ
నం త్వన్యః కథం గృహ్ణీత మానవః॥ ఇత్యేతేన దుహితురధికారే కథితే సదృ
శీ సదృశేనేత్యాదినా తస్యైవాభిధానం పునరుక్తం స్యాత్సామాన్యప్రాప్తే
స్తు విశేషకథనమపునరుక్తమేవ. అతఏవ స్వపుత్రత్వాకారేణ పిండదాతృత్వ
యా దుహితుః పితృధనాధికారోఽతఏవ పుత్రికాయా అపి పుత్రోపగమజాతధన
సంబంధాయాః పశ్చాద్వంధ్యాత్వేన తద్భర్తుర్వా ప్రసవాసామర్థ్యేన
విపర్యస్తపుత్రాయా మరణే తద్ధనం న భర్తుః॥ యథా శంఖలిఖితౌ॥ ప్రే
తాయాః పుత్రికాయాస్తు న భర్తా ద్రవ్యమర్హత్యపుత్రాయాః॥ తథా
పైఠీనసిః॥ ప్రేతాయాం పుత్రికాయాం తు న భర్తా ధనమర్హతి। అపు
త్రాయాం కుమార్యాం వా స్వసా గ్రాహ్యంతి (న) తోఽన్యథా॥ తత్కు
మార్యాస్వస్రాఽప్యయా వా సంభావితపుత్రయా స్వస్రా తద్ధనం గ్రాహ్యం
అతస్త్ర్యధికారే వ్యావృత్తిరన్యాధికారస్య॥ యత్తు మనువచనం॥ అపు
త్రాయాం మృతాయాం తు పుత్రికాయాం కథంచన। ధనం తత్పుత్రికా
భర్తా హరేతైవావిచారయన్॥ తదవిపర్యస్తపుత్రాయా ఉత్పన్నమృ
తపుత్రాయాః పుత్రికాయా మరణే వేదితవ్యం॥ పిండదానమేవ చ ద్వయో
రేకం నిమిత్తం వదతి బృహస్పతిః॥ యథా పితృధనే స్వామ్యం తస్యాః సత్స్వపి
బంధుషు। తథైవ తత్సుతోఽపీష్టే మాతృమాతామహే ధనే॥ యథా యే
న దౌహిత్రదేయపిండేన దుహితా పితృధనాధికారిణీ తథైవ తేనైవ పిండ
దానేన దుహితృసుతోఽపి మాతామహధనేఽధికారీ సత్స్వపి పితృవ్యాదిషు- న
చ పుత్రికాపుత్రాభిప్రాయమేతద్వచనం॥ కృతాకృతా వాఽపుత్రస్య పితు
ర్ధనహారిణీ సా॥ ఏతద్వచనోపాత్తకృతాకృతదుహితురేవ తస్యా ఇతి
తత్సుత ఇతి తత్పదేన పరామృశ్యతే - ప్రత్యాసత్త్యతిరేకాద్వా అకృతాప
రామర్శ ఏవ యుక్తో న తు తత్పరిత్యాగః॥ అతఏవ మనుః॥ దౌహిత్రో హ్య
ఖిలం రిక్థమపుత్రస్య పితుర్హరేత్। స ఏవ దద్యాద్ద్వౌ పిండౌ పిత్రే మా

తామహశ్చ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో నాస్తిధర్మతః। త
యోర్హి మాతాపితరౌ సంభూతౌ తస్య దేహతః॥ మాతామహ దేహా
ద్దుహితుస్సంభవం దౌహిత్రధనాధికారే హేతుత్వేనాభిదధతి నతు పుత్రి
కాకరణం - ఇతరథా తదేవాభిదధ్యాత్॥ తథా స ఏవ॥ అకృ
తా వా కృతా వాపి యం విందేత్సదృశాత్సుతం। పౌత్రీ మాతామహస్తేన
దద్యాత్పిండం హరేద్ధనం॥ అకృతాజాతస్యాపి దౌహిత్రస్యాధికారం దర్శయ
ధాతి - కించ స్మృతిషు దౌహిత్రపదం అకృతపుత్రికాజాతపరం నియతం.
తథా బౌధాయనః॥ అభ్యుపగమ్య దుహితరి జాతం పుత్రికాపుత్రమన్యం
దౌహిత్రం - ఇత్యాదిస్సువర్ణతే. అతఏవ భోజదేవేనాపి కృతాకృతదు
హిత్రధికారి బృహస్పతిరిత్యభిధాయ - యథా పితృధనే స్వామ్యమిత్యాది వచ
సంలిఖితం - తథా గోవిందరాజేనచ మనుటీకాయాం అపుత్రస్య తేషాం
పారే దౌహిత్రాధనమాప్నుయుః। పూర్వేషాంహ్యస్యధికారే పౌ
త్రాదిదౌహిత్రకాముతాః॥ ఏతద్విష్ణువచనబలేన ఊర్ధ్వం సపిండాగేవ దౌహి
త్రస్యాధికారాదస్మతిః - సచాస్మాభిర్యం నరోచతే సదృశేసపృశే నేత్యాది
విరోధాత్ కింతూర్ధ్వాయోః ప్రాగుక్తరూపాయా అభావఏవసత్స్వపిపి
త్రాదిషు దౌహిత్రస్యాధికారః - తద్ధైవేతిదుహితృవద్భావ ధారావత్తస్య
తోషిణ్యభావే తయాంచన్నిదేశ (శాత్) శైవ దౌహిత్రస్య జఘన్యతావగతేః -
అతో దుహిత్రనంతరం దౌహిత్రాధికారఇతి సిద్ధం - సన్స్వపిబంధుష్విత్యు
నేనపితురధికారః పత్న్యభావే న్యాయ్యో పి దుహితృ దౌహిత్రాభ్యాం
బాధితఇతి బాధకాభావే పితురధికారస్సూచితః॥ అతఏవ అనంతరంబృ
హస్పతిః॥ తదభావేభ్రాతరస్తు భ్రాతృపుత్రాస్సనాభయః। సకుల్యా
బాంధవాశ్శిష్యాః శ్రోత్రియాధనహారకాః॥ తత్ప్రబన్ధేన దౌహిత్రస్యపిత్రో
శ్చసూచితయోః పరామర్శః తేనామీషామభావే భ్రాత్రాదీనామధికా
రః॥ యత్తుబాలకవచనం॥ పత్నీదుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా॥
ఇత్యాదినియతక్రమాదప్యస్తుఏవ దౌహిత్రస్యాధికారఇతి తత్ప్రబృహస్పతి

వచనేనవిరోధాద్బహువచనమేవ - బహువచనాంతదుహితృపదేనైవపత్ని న్యోర్ధాదౌహిత్రాణాం సంగృహీతత్వాత్ క్రమవిరోధాభావాత్ - యద్వా స్వర్యాతస్యహ్యపుత్రస్యేతి పుత్రపదంపౌత్రప్రపౌత్రపర్యంతపరం పిండదత్వా విశేషాత్ - తథాదౌహిత్రస్యాపిపిండదత్వాత్ తత్పర్యంతపరం దుహితృ పదం - యథావాపుత్రాభావేదుహితేత్యత్రపుత్రపదంపౌత్రపర్యంతప రం - అన్యథాదుహితర ఇతి బహువచనమనర్థకంస్యాత్ పత్నీత్యస్యాత ఇత్యాదివదేకవచనమేవ కుర్యాద్భ్రాతర ఇత్యస్యాపిబహువచనస్యా ర్థవత్వంవక్ష్యామః కించపిత్రాదీనాం రాజపర్యంతానాంక్రమనియమా త్ రాజ్ఞోభావేదౌహిత్రాధికారోవాచ్యః సచకదాచిద్బ్రాహ్మణస్వే నాస్తీ తి అనధికారఏవాభిహితోభవేత్ తస్మాత్స్వరూపజీవేంద్రియ భోగదేవ గోవిందరాజైర్మహతురభావే దౌహిత్రాధికారో నిరూపితః అపరేతుయు- యదాచకన్యాజాతాధికారాపశ్చాత్ పరిణీతాసతీమృతాయతేతదాతత్సంత త్యాయా అదృష్టత్వాధికారాయా అభావేయేషామూర్ధ్వాతీ [illegible] దితం ఉత్పన్నాధికారాయా అప్యభావే తేషామేవ నతుతత్స్వామ్యం [illegible] భవతితస్యస్త్రీధనవిషయత్వాత్ - భుంక్తేతామరణాత్ [illegible] జాతాధికారాయాం పత్న్యామభావే అనుత్పన్నాధికార [illegible] ర్తానాంపూర్వధనస్వామి [illegible] దర్శితత్వాత్ - పత్నీతోజఘన్యదుహితృదౌహిత్రయోరధికా (రి) రో దండాపూపన్యాయసిద్ధః(ద్ధోయమర్థః) యద్వా పత్న్యుపలక్షణంస్త్రీమా త్రాధికారేయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతితాత్పర్యం ॥ ...

—(*) ఇతిదుహితృదౌహిత్రయోరధికారః (*)—

దౌహిత్రస్యాభావేపితుః అధికారః [illegible] యోగపన్నాత్తా పితాస్తదభావేపితృగామి తదభావేమాతృగామిత్తివిష్ణువిరోధాత్ [illegible] త్రుమనువచనం॥ అనపత్యస్యపుత్రస్య మాతాదాయమవాప్నుయాత్। మాతర్యపిచవృత్తాయాం పితుర్మాతాహరేద్ధనం॥ యచ్చ బృహస్పతివ

చనం॥ భార్యాసుతవిహీనస్య తనయస్యామృతస్య తు । మాతా రిక్థహరీ త్యేషా భ్రాతా వా తదనుజ్ఞయా॥ తత్పిత్రాద్యభావే బోద్ధవ్యం- న్యాయాగతంచైతద్దౌహిత్రాత్పరత్వాన్మాతృతశ్చ పూర్వంపితురధికార ఇతి వృతపిండమృతభోగ్యాన్యపిండద్వయదాతృదౌహిత్రాస్మృతభోగాన్యపిండద్వయమాత్రదాతృతయా పితుర్జఘన్యత్వాద్భ్రాత్రాదిభ్యస్తు మృతభోగ్యాన్యపిండద్వయదాతృతయా- బీజస్యచైవ యోన్యాశ్చ బీజముత్కృష్టముచ్యతే॥ ఇతి మనువచనావగతోత్కర్షేణ బలవత్త్వాత్పితరా పిత్రా చ పితృక్రమ ఏవావగమ్యతే - తథాహి పితృదాత్రాదిపదికాత్ ప్రథమం పితురవగతేః పశ్చాత్ పృథ్వ్యవచనబలేన ఏకశేషకల్పనాయాం మాతురవగమాత్ - అతః క్రమజ్ఞానం క్రమాభిధానవ్యాప్తం తన్నివర్తమానం క్రమజ్ఞానం నివర్తయతీత్యనుమానం తదప్రమాణం వ్యాపకనివృత్తేః సిద్ధత్వాదిష్టసాధనత్వహేతుః॥ ఇతి పితురధికారః-

—(*) పితురభావే మాతురధికారః- (*)—

పితురధికారానన్తరం తదభావే మాతృగామిత్వశ్రుతేః - యుక్తం చైతద్గర్భధారణపాలనాత్కృతోపకారతయా తస్యాః అవశ్యం ప్రత్యుపకార్యత్వాత్ పుత్రధనభాగస్యాపి ఉదజనసేనాద్యుపకారకత్వాత్ భ్రాత్రాదిభ్యః పూర్వమధికారస్య న్యాయ్యత్వాత్- అత ఏవ పత్న్యభావే గౌరవాతిరేకశ్రుతేః మాతురధికారః పితుః పూర్వమపి హేతుః - గౌరవాతిరేకః స్వధనసంబన్ధత్వేఽపి తత్పాదకబ్రహ్మచర్యాద్గరీయాన్ పిత్రాదిః పితురితి పితృతః పూర్వం హి తు మాతుర్యథాధికారాపత్తేః కః క్షేపః భ్రాతరి భ్రాతృసుతే వా సత్యపి పితృవ్యాదీనామధికారాపత్తేశ్చ అతః పితృతః పరత ఏవ (భ్రాత్రాదిభ్యః పూర్వం) మాతురధికార ఇతి - ఏవం చ మృతస్య పితృసంతానాత్పూర్వం పితుశ్చ పశ్చాన్మాతురధికార ఇతి వదతా పితామహాదిసంతానాత్పూర్వం పితామహ్యాశ్చ పరతః పితామహస్యాధికారః సూచితః - అన్యథా పితరౌ భ్రాతర ఇత్యత్ర క్రమవిరోధాత్॥ అత ఏవ మనుః॥ మాతర్యపి చ వృత్తాయాం

పితుస్సుతా హరేద్ధనం॥ ససంతానాయాం వృత్తాయామిత్యర్థః॥ అపిశబ్దశ్చ కారయోశ్చోభయత్రాన్వయః కార్యః - తేనమాతరి చ వృత్తాయాం పితామహ్యపి గృహ్ణీయాత్ - కింపునర్భ్రాత్రాదయః పితామహపర్యంతా ఇత్యపిశబ్దసూచితా భ్రాత్రాదయః - తదయం వచనార్థః - దౌహిత్రాన్తాత్స్సుతసంతానాత్పరతః స్వసంతానాచ్చ పూర్వముక్తక్రమేణ పితురధికారః॥ అతస్స్వసంతానాత్పూర్వం పితామహపితామహ్యోరధికారో నైవ దర్శితః అతఏవ యాజ్ఞవల్క్యేన మాతురధికార ప్రదర్శనేనైవ పితృత్వాదిభ్యః పూర్వం పితామహ పితామహ్యోరధికారస్యాప్యుక్తత్వాన్న పృథగుక్తః॥ —(*) ఇతిమాతురధికారః- (*)—

మాతురభావే భ్రాతుర్ధనం - మాతృగామీత్యభిధాయ తదభావే భ్రాతృగామీతి విష్ణువచనాత్ తదితిమాతుః పరామర్శః పితరౌ భ్రాతరస్తథేత్యత్రాపి పిత్రోరభావే భ్రాతురధికారావగతేః - నచ భ్రాతరస్తథా తత్సుత ఇతి యథా భ్రాతరోఽధికృతాస్తథా భ్రాతృపుత్రోఽపి మాతురనంతరమధికారీతి వాచ్యం - భ్రాతృగామీత్యభిధాయ తదభావే భ్రాతృపుత్రగామీతి విష్ణువిరోధాత్ తదితి భ్రాతుః పరామర్శాచ్చాన్వయ్యం చైతత్సుతధనభోగ్య పిత్రాదిత్రయపిండదానేన భ్రాతురుపకారకత్వాత్ తథా తద్దేయమాతామహాదిపిండత్రయదానేన తత్సాన్నిహాత్యాచ్చ అనేవంరూపాద్భ్రాతృపుత్రాద్బలవత్త్వాత్ మాతృమూలత్వాచ్చ భ్రాతురేవంరూపస్య మాతృతో జఘన్యతేతి మాతృతః పరత ఏవాధికారోయుక్తః - కించ - తథాపదం భ్రాతృత్వేన కుతో న సంబధ్యతే తేన యథా పితరౌ భ్రాతరోఽపి తథేతి పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచ తుల్యోఽధికారస్స్యాత్ తస్మాద్విష్ణువచనవిరోధేనైవ అయంపర్యనుయోగః పరిహర్తవ్యః సచాన్యత్రాపి సమానః॥ తథాచమనుః॥ పితా హరేదపుత్రస్య రిక్థం భ్రాతర ఏవ వా॥ భ్రాతర ఏవ హరేయుర్న పునర్భ్రాతృపుత్రోఽపి అధికారీత్యాహ కించ జీవత్పితృకస్యాపి భ్రాతృపుత్రస్య కిం అధికారో నేష్యతే - నచాత్రాన్యోహేతుః జీవత్పితృక

స్యాపిండదత్వాభావేన అనుపకారకత్వాత్ ఇత్యతః ఏవంచేన్మృత పితృక
స్యాపిభ్రాతృతుల్యోపకారకత్వాభావాత్కథంతుల్యవదధికారితా॥ అ
తఏవదేవలేన॥ తతో దాయమపుత్రస్య విభజేరన్సహోదరాః। తుల్యా
దుహితరో వాపి ధ్రియమాణః పితాపివా॥ సవర్ణా భ్రాతరో మాతా
భార్యాచేతి యథాక్రమం॥ అనేనభార్యాసవర్ణా దుహితృపితృమాతృ
సహోదరభ్రాతృసాపత్న భ్రాతృపర్యంతాధికారశృంఖలాయాం భ్రాతృ
పుత్రస్యాకీర్తనా త్సాపత్నభ్రాతృపర్యంతాభావ ఏవభ్రాతృపుత్రాణా
మధికారఃకథితః యత్తుసర్వేతేతేన పుత్రేణేతితత్పుత్రత్వస్మరణం తత్పిండ
దానార్థం భ్రాతృభావేచధనాధికారార్థం పూర్వోక్తవచనవిరోధా
త్ అన్యథాభ్రాతృభ్యఃపూర్వమేవసుతోనస్యాత్ - తస్మాద్భ్రాతురేవప్ర
థమమధికారః - తత్రాపిప్రథమంసోదరస్యైవ - తదుక్తం - సోదరస్య
తు సోదరః - భ్రాతరస్తథేత్యుక్తే భ్రాతురధికారావసరే ప్రథమం సో
దరో గృహ్ణీయాదిత్యర్థః - తస్యత్వభావే సాపత్నభ్రాతా ఏకప్రభవత్వే
నతస్యాపిభ్రాతృశబ్దార్థత్వాత్॥ తథాచ॥ సంసృష్టినస్తుసంసృష్టీ సోద
రస్యతుసోదరః।దద్యాదపహరేచ్చాంశం జాతస్యచమృతస్యచ॥ఇదమపియా
జ్ఞవల్క్యవచనంసోదరాసోదరయోర్భ్రాతృశబ్దార్థత్వందర్శయతి - అ
న్యథాసోదరమాత్రస్య తదర్థత్వేసోదరస్యతు సోదర ఇతినపునర్విశేషణీ
యం భ్రాతృశబ్దాదేవసోదరావగతే స్తస్మాత్పితరోభ్రాతర ఇత్యనేనసో
దరాసోదరయో రేవాధికారోదర్శితః - సోదరవచనేతుసోదరస్యప్ర
థమమధికారః సాపత్నస్యచ సోదరాన్మృతదేయపా(పాఠపా)త్పావుషి
కపిండదానుమృతభోగ్య మాత్రపిత్రాదిపిండత్రయదాతృతయా జఘన్య
త్వాత్ మృతభోగ్యభ్రాతృపుత్రైశ్చపిండద్వయదాతుమృతభోగ్యైః పిండత్ర
యదాతృతయా ఉపకారకత్వాతిరేకేణబలవత్వాన్మధ్యఏవాధికారః శ్రీకర
విశ్వరూపోక్తఆదరణీయః- తత్రకింసంసృష్టినోఽస్య సోదరస్యాసోదరాజ్జఘ
న్యత్వం నవేత్యపేక్షాయాం॥ ఆహయాజ్ఞవల్క్యః॥ అన్యోదర్యస్తు సంసృ

ష్టీ నాన్యోదర్యో ధనం హరేత్ । అసంసృష్ట్యపిచా దద్యాత్సంసృష్టో
నాన్యమాతృజః॥ అస్యార్థః - సంసృష్టీపునరన్యోదర్యః ప్రథమం హరే
న్నపునరన్యోదర్యమాత్రః ప్రథమంచహరత్ సోదరంబాధిత్వైవ వా తేన
సహా వాఇత్యపేక్షాయాముత్తరార్థం- అసంసృష్ట్యపి సోదరో గృహ్ణీ
యాత్సోదర పదమనువర్తతే నాన్యమాతృజఏవ సంసృష్టీగృహ్ణీయాత్సం
సృష్ట పదమేవవాసోదరమభిధత్తే। అతఏవవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యవచనం॥ సో
దరో నాన్యమాతృజఇతిజితేంద్రియేణలిఖితం - తథాచపూర్వార్ధస్యాసం
సృష్టీత్యనువర్తతే - తేననకేవలమన్యోదర్యఏవసంసృష్టీగృహ్ణీయాత్కిం
త్వసంసృష్ట్యపిసోదరో గృహ్ణీయాదిత్యర్థః - తేనాసంసృష్టినాసోదరే
ణసంసృష్టినాచసోదరేణవిభజ్యగృహీతవ్యం- అతఏవాపిచశబ్దం ప్రయుక్త
వాన్-యచ్చ శ్రీకరమిశ్రైరుక్తంసంసృష్టినస్తుసంసృష్టీత్యస్యాసోదరసంసృ
ష్టిమాత్రవిషయత్వేఅన్యాపేక్షత్వాత్సోదరస్యతు సోదరఇత్యస్యాప్య
సంసృష్టి సోదరమాత్రవిషయత్వేనిరపేక్షత్వాత్ అసోదరేసంసృష్టినిసో
దరేచాసంసృష్టినిఉభయోః ప్రాప్తాయద్వయమేవప్రవర్తేతతదాఅన్యోన్యా
సాపేక్షయోరుభయోర్విధాయకత్వంభవేత్-నచైకస్యసాపేక్షంనిరపేక్షంచవి
ధాయకత్వముచితం విధివైషమ్యప్రసంగాద్యథాదర్శితంద్వయోః ప్రణ
యంతీత్యధికరణే పర్వచతుష్టయవిహితాయా ఉత్తరవేదేర్న్నపర్వద్వయే
ప్రతిషేధఉపపద్యతే తత్రపర్వద్వయేవికల్ప సాపేక్షంవిధానంపర్వద్వయే
తునిరపేక్షమిత్యుత్తరవేదివిధి వైషమ్యాపత్తేః తథాచాత్రయత్రైవనిరపే
క్షంవిధాయకత్వం తత్రైవసంసృష్టినస్తు సంసృష్టీత్యస్యసోదరస్యతుసో
దరఇత్యస్యచప్రవృత్తిః స్యాత్ తతాసోదరేసంసృష్టి నిసోదరేచాసం
సృష్టినిసత్యుభయోరప్రవృత్తేః తద్ధనంకశ్చిదపినగృహ్ణీయాదిత్యాపతతి త
స్మాత్సంసృష్టినస్తు సంసృష్టీతి సంసృష్టిధనేసామాన్యతః సంసృష్టినోభాగ
ప్రాప్తౌతదపవాదార్థం సోదరస్యతుసోదరఇతివచనం- ఏవంచసం
సృష్టినోప్య సోదరస్యసోదరేసతినప్రాప్తిః కింతర్హిసవిభాగసంసృష్ట

స్యాత్ అసంసృష్టస్యచ సోదరస్యైవవిభాగ ఇత్యంతం - తదసంగతం- నహి
ద్వయోరుభయత్రైకైకశః ప్రవృత్తయోఃయుగపదేకత్ర ప్రవృత్తిమాత్రే
ణవిధివైరూప్యం - కేవలోద్గాతృప్రతిహర్త్రావచ్ఛేదేన నిరపేక్ష ప్రవృత్త
యోఃసర్వస్వదాక్షిణ్యాదాక్షిణ్య శాస్త్రయోర్యుగపదుభయావచ్ఛేదేన
తినైకమపిశాస్త్రం ప్రవర్తేతేతి విధివైరూప్యాత్ తదాచాతుర్హోతృతాం
షాణ్మాసీమభివ్యశేత్వంచ హోత్రామహావాస్యామితి శాస్త్రయోరు
పాంశుయాగాగ్నీషోమీయయోరైంద్ర దధ్యైంద్రపయసోరేకైకశః ప్ర
వృత్తయోర్ద్వయోరేవాగ్నేయ ప్రవృత్తౌ విధివైషమ్యాపత్తేః నైకమపి
ప్రవర్తేతేతి తస్మాద్బాధనిరపేక్షం నిత్యవద్విధానం క్వచిత్క్వచిద్విధ్యంత
రబాధసాపేక్షమితి వైరూప్యలక్షణం - తథాహి - ఉపాత్రవపంతీతి వేది
విధిసాపేక్షోనిషేధస్తద్బాధం వినావిధిరేవనస్యాదితి వేదివిధిసాపేక్షంవి
ధానం - నచనిత్యవదేవతస్యబాధః తథాచసతినిషేధోవిఫలః నిషేధంవి
నాపివేద్యకరణస్యప్రాప్తేః - తతశ్చవేదివిధిరపినిషేధవిధి బాధసాపేక్షవి
ధిభావః పర్వద్వయేతునిరపేక్షవిధివైషమ్యం వికల్పశ్చస్యాత్ రాగప్రాప్తే
తునిత్యవద్బాధః - కాదాచిత్కస్యాకరణస్యా నిషేధమంతరేణాపిప్రా
ప్తేః అతఏవషోడశీగ్రహణాగ్రహణయోర్వికల్పః యేతుప్రవర్తేప్రాప్తిపూ
ర్వకత్వాన్నిషేధస్యననిమిత్తం విధిరపబాధత ఇతి న్యాయేనవికల్పఇతి తే
షాంమతేన తౌపశాకరోతీత్యాదౌరాగ ప్రాప్తనిషేధేవ వికల్పస్స్యాత్
కింత్వైవంనిమిత్తినఃస్వనిమిత్తబాధాక్షమత్వాత్కథం పక్షేపిబా(ధః)ధోతు
ల్యబలత్వాత్ అథ (ఆజ్యభాగనిషేధే) నిషేధస్యైవాయం స్వభావోయ
త్సనిమిత్తమున్మూలయతీతి తదాసర్వదైవోన్మూలయేత్ ప్రాప్తేరేవదుర్బ
లత్వాత్ యేతుప్రవర్తేయాదృచ్ఛిక గ్రహణప్రాప్తినిషేధోయంనతు విధి
తః ప్రాప్తస్యేతితదతివాజ్ఞవచనం వైధగ్రహణస్యావైధగ్రహణ నిషేధ
స్యచయుగపదుపసంహా (ర) రాసంభవాత్ వికల్పాభావప్రసక్తేః - క్ర
త్వర్థతయాచయాదృచ్ఛికగ్రహణ ప్రసక్త్యభావాన్నిషేధోనక్రత్వర్థః

స్యాత్ తస్మాన్నను క్త వ్యాఖ్యా దేవవికల్పః తదస్తుకింవి స్తరేణ॥ యచ్చస్వ
యమేవవర్ణితం అసోదరే సంసృష్టినిసోదరేచా సంసృష్టిని సంసృష్టినస్తు
సంసృష్టీత్యనేనా సోదరస్యధనసంబంధ (ప్రాప్తౌ) ప్రసక్తౌ తదపవాదా
ర్థంసోదరస్యతుసోదర ఇతివచనం తదప్యయుక్తం అస్మిన్నేవవిషయే సో
దరస్యతుసోదర ఇతిసోదరస్య ధనసంబంధ ప్రసక్తౌతదపవాదార్థం సం
సృష్టివచనస్యాపి సంభవాద్వినిగమ కారణాభావాత్ - యచ్చసంసృష్టిన
స్తుసంసృష్టీత్యేతద్వివరణార్థత్వేన అన్యోదర్య ఇతివచనం వ్యాఖ్యాతం తద
ప్యతీవాయుక్తం అన్యోదర్యవచనాదేవ వివక్షితార్థలాభాత్ - సంసృ
ష్టిన ఇత్యస్యా నర్థక్యాపత్తేః - కించాన్యోదరస్తు సంసృష్టీత్యస్యాయమర్థః -
అన్యోదర్యస్తుసంసృష్టీ తుస్సనాన్యోదర్యధనం హరేత్ కింత్వసంసృష్ట్య
పిసోదరపదానుషంగాత్సోదరఏవ గృహ్ణీయాత్సంసృష్టోపి నాన్యమాతృ
జోగృహ్ణీయాదితివ్యాఖ్యాతం తదపినపూర్వార్ధే ఏకస్యాన్యోదర్యపద
స్యపునరుక్తత్వాత్తథా ఉత్తరార్ధేపినాన్యమాతృజ ఇత్యస్యా నర్థక్యా
పత్తేః అపిశబ్దస్యచఏవకారా (ర్థ అవర్తనాత్) ర్థావర్ణనాత్ -
కించసోదరేచాసంసృష్టిని అసోదరస్యసంసృష్టినో ప వాదార్థం సోదర
వచనస్యవర్ణితత్వాత్సోదరాసోదరయోరసంసృష్టినోరప్రవృత్తత్వాత్
తుల్యవదేవాధికారస్స్యాత్ - నవాకస్యచిదపిస్యాత్ - అథాతాప్రిసోద
రవచనమేవ ప్రవర్తతే తర్హ్యైకత్రసంసృష్టివచన బాధసాపేక్షమన్యత్రతు
బాధానపేక్షమితిభవతామేవవిధివైరూప్యం - యథాసోమే విధీయమా
నావేదిదీక్షణీయాదివ్యతి దేశప్రాప్తవేదవిధిబాధేనాన్యత్రబాధం వినై
వేతివైరూప్యాదవేదిమతాంతద్ద్విష్టవ్యమిత్యుక్తం అస్మన్మతేతుత్రికరస
మ్మతమపివిధివైరూప్యం నాస్తిసంసృష్టిసోదరవచన యోరేకైక విషయత్వా
త్ అన్యోదర్యవచనస్య సోదరస్యఅసంసృష్టినః సంసృష్టినశ్చాసోదరస్యతు
ల్యవదధికార జ్ఞాపనార్థత్వాత్॥ తథాహి॥ అన్యోదర్యస్తుసంసృష్టీ
స■సత్యపిసోదరే సంసృష్టిధనంహరేత్ నాన్యోదర్యోసంసృష్టస్యాపిగృ